

Viedenská arbitráž v roku 1938 a jej európske súvislosti

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie

Viedenská arbitráž v roku 1938 a jej európske súvislosti

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie
konanej v Bratislave 10. novembra 2008

Bratislava, 2008

Viedenská arbitráž v roku 1938 a jej európske súvislosti

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie

Copyright © 2008
Úrad vlády Slovenskej republiky

ISBN 978-80-8106-009-0

Editor: JUDr. MUDr. Daniel Šmihula, PhD. Dr.iur.

Redaktor: PhDr. Anna Majkútová

Edícia: Dialógy v EÚ

Vydal:
Ševt, a. s.
Tel.: 02 / 53 41 61 81-6

Grafická príprava:
Ševt, a. s.
Tel.: 02 / 53 41 61 81-6

Vytlačila tlačiareň:
Ševt, a. s.
Tel.: 02 / 53 41 61 81-6

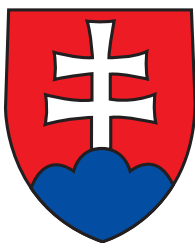
Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť použitá alebo rozširovaná akýmkoľvek spôsobom bez predchádzajúceho písomného súhlasu autorov.

Obsah

Úvodné vystúpenie podpredsedu vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny doc. PhDr. Dušan Čaplovič, DrSc.	6
Medzinárodno-politické súvislosti Viedenskej arbitráže a dô- sledky pre južné Slovensko PhDr. Ladislav Deák, DrSc.	9
Bratislava v nemeckých plánoch na jeseň 1938 PhDr. Michal Schvarc, PhD.	24
Vnútropolitický ohlas na zmeny hraníc v roku 1938 PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.	35
Čs. branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938 – marec 1939) pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.	48
Maďarská agresia na východné Slovensko v marci 1939 PhDr. Igor Baka, PhD.	62
Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.	77
Historicko-právne konzekvencie Viedenskej arbitráže - consi- lium pro futuro Dr.h.c. prof. JUDr. Vladimír Čechot, CSc.	94
Viedenská arbitráž a súčasnosť prof. JUDr. Jozef Klimko, DrSc.	103

Organizátori vedeckej konferencie

Úrad vlády SR

Vojenský historický ústav

Historický ústav SAV

Úvodné vystúpenie podpredsedu vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske zá- ležitosti, ľudské práva a menšiny doc. PhDr. Dušana Čaploviča, DrS.

Vážené dámy, milí páni, ctení hostia,

predovšetkým sa vám chcem poďakovať za účasť. Téma, ktorej sa dnes venujeme, patrí do dejín. Je to minulosť.

No už od čias antiky vieme, že história je učiteľkou života. Ak raz spravíme chybu, tak by bolo čírym nerozumom si ju zopakovať. Ale vlastne aj to sa stáva..... Človek nie je úplne racionálny tvor.

Historické vedy a celkovo vedy o spoločnosti nie sú preto len luxusom, ktorý si vraj môže dovoliť len bohatá spoločnosť alebo vedy, ktoré sú údajne „neproduktívne“ a v porovnaní s vedami technickými či aplikovanými prírodovednými by mali byť len na okraji záujmu.

Historik, politológ, právny teoretik, sociológ a podobne, síce nepri-
spievajú k technickému pokroku priamo, no úroveň spoločenských vied a ich výučby v každej krajine je vždy ukázkou toho, aká bude úroveň politiky a riadenia danej krajiny o dvadsať rokov.

Toto poznanie, žiaľ, nie je na Slovensku ešte dostatočne docenené.

Preto je dôležité aj propagovať historické bádanie a pripomínať si významné historické výročia. Dovoľte mi niekoľko poznámok, ktoré sa dotýkajú či predchádzali Viedenskej arbitráži. Keď som bol na jar na pracovnej ceste v Nemecku, navštívil som aj Mníchov a mal som veľmi dobré rokovania s členmi bavorskej vlády a CSU. Navštívil som aj budovu bývalého sídla NSDAP a Adolfa Hitlera, kde bol podpísaný Mníchovský diktát, nie dohoda. Dohoda pre štyri podpisujúce veľmoci a diktát voči ČSR. Aktu, ktorý sa uskutočnil v straníckej centrále a v miestnosti – pracovni Adolfa Hitlera. Bol to doslovne ponižujúci akt pre predstaviteľov Francúzska a Veľkej Británie, že ho podpisovali na straníckej úrovni nacistického úradu. Dnes sa snažíme, spoločne s českou stranou a v spolupráci s nemeckými/bavorskými úradmi, aby na tejto budove bola pamätná tabuľa, ktorá by opísala, čo sa tu na konci septembrových dní v roku 1938 udialo. A ešte jedna súvisiaca informácia. Veľvyslancovi Veľkej Británie, Jeho Excelencii pánovi Robertsovi, som pred príchodom

Úvodné vystúpenie

Jej Veličenstva kráľovnej Alžbety II. na Slovensko, na jeho požiadanie, vysvetlil niektoré konkrétne historické javy a aj akt Mníchovskej dohody/diktátu či zrady na oboch štátotvorných národov: českého i slovenského. Dozvedel sa, prvýkrát o tom, ako boli ponížení predsedovia vlády Veľkej Británie a Francúzska v Mníchove. Potešilo ma, keď o tom informoval aj britského ministra zahraničných vecí pána Millibana, ktorý má starorodičovské korene v Poľsku.

Viedenská arbitráž z roku 1938 bola súčasťou širšej zmeny v rozložení síl v Európe. Po mníchovskej konferencii sa nepopierateľným hegemonom v strednej Európe stalo nacistické Nemecko. Demokratické prozápadné štáty ako Československo, Rumunsko, Poľsko sa stali jeho obeťou alebo boli podhodnené nemeckým spojencom – ako bolo Maďarsko, ktoré sa nedokázalo poučiť z minulosti a pochopiť, že so susednými národmi musí žiť v mieri a vzájomnej úcte a že práve Trianonská zmluva a hranice ňou stanovené mohli byť dobrým základom na kompromis a porozumenie medzi národmi bývalého Uhorského kráľovstva.

Preto musela prísť tragédia maďarského národa v rokoch 1944 – 45 a Parížska mierová zmluva z roku 1947. Táto tragédia neprišla na Maďarov ako nejaká prírodná katastrofa, ale Maďarsko ju samo na seba privolalo svojimi postojmi v roku 1938, v čase druhej svetovej vojny a vlastne aj celou revizionistickou politikou po roku 1920.

Ako som povedal, história má slúžiť na poučenie.

Vážení prítomní,

keď prezident SRN von Weisecker, 8. mája 1985 v západnom Berlíne povedal: „My Nemci nesmieme plakať nad tragédiou 8. mája 1945, ale musíme si pamätať, že jej príčinou bol 30. január 1938, nástup Adolfa Hitlera k moci“. Dnes by som očakával, keby podobný skutok urobil prezident Maďarskej republiky v tom, že by jasne povedal, že príčinou individuálnych skrvivodlivostí v rokoch 1945 – 1947 na príslušníkoch maďarskej národnosti bola okupácia – 2. november 1938 a následné skutky na okupovanom území ČSR.

Česi a Slováci si odniesli z roku 1938 poučenie, ktoré je vyjadrené aj v princípoch, ktoré slovenská vláda zastáva na medzinárodnej scéne.

Tieto princípy sú nasledovné:

- 1) Predovšetkým voláme po rešpektovaní medzinárodného práva-minimálne na európskej pôde.
- 2) Odmietame akékoľvek zmeny hraníc v Európe, pretože otvorenie otázky hraníc je nebezpečnou Pandorinou skrinkou s nikdy sa nekončiacimi nárokmi.
- 3) Odmietame využívanie otázky národnostných menšín na závažné a systematické zasahovanie do vnútornej politiky suverénnych štátov. To však neznamená, že sme proti dohode o právach príslušníkov národnostných menšín na európskej a medzinárodnej úrovni alebo proti pokusu zadefinovať medzinárodný, či aspoň európsky štandard ochrany menšinových práv na mnohostrannej úrovni.
- 4) V súlade s Chartou OSN Slovensko odmieta použitie sily a hrozbu silou na medzinárodnej scéne – hoci vieme, že svetová bezpečnostná situácia je zložitá a dnes sme svedkami jej zhoršovania. No dúfam, že tento princíp bude udržateľný aspoň v Európe a vo vzťahoch medzi demokratickými štátmi.
- 5) Za najlepšiu prevenciu konfliktov medzi európskymi či všeobecne demokratickými štátmi považujeme ich integráciu vyjadrenú aj v inštitucionálnej rovine – teda Európsku úniu a NATO.
- 6) Považujeme za samozrejmé a prirodzené, že občania Slovenskej republiky, inej ako slovenskej národnosti, majú plne garantované svoje práva v oblasti jazykovej, školskej, kultúrnej a náboženskej. Je ale prirodzené, že sa od nich očakáva primeraná lojalita a občiansko-politická identifikácia so Slovenskou republikou.

Vážení hostia,

nechystám sa hovoriť dlho, veď čo sa týka Viedenskej arbitráže, dnes na túto tému vystúpi viacero najlepších slovenských odborníkov.

Ďakujem Vám preto za pozornosť a verím, že naša dnešná konferencia osloví nie len odbornú, ale aj širšiu verejnosť.

Medzinárodno-politické súvislosti Viedenskej arbitráže a dôsledky pre južné Slovensko

PhDr. Ladislav Deák, DrSc., Historický ústav SAV

Od roku 1933 Maďarsko v zahraničnopolitickej oblasti úzko spolupracovalo s nacistickým Nemeckom, akceptovalo Hitlerove mocenské záujmy v strednej Európe a podporovalo všetko, čo smerovalo k deštrukcii povojnového územného usporiadania. Odmietalo všetky kroky, ktoré boli namierené proti nastoleniu nacistickej hegemonie v tejto oblasti, začo Maďarsko očakávalo podporu Berlína pri presadzovaní maďarskej územnej revízie voči susedným štátom.

V roku 1938 v čase nacistického ohrozenia Česko-Slovenska sa maďarsko-nemecká spolupráca sústredila na vytvorenie spoločného frontu proti republike, ktorý nadobudol konkrétnu podobu. Maďarský generálny štáb konzultoval s nacistickým velením, Imrédyho vláda koordinovala svoj postup vo smere vnútroptickej destabilizácie republiky a jej medzinárodnej izolácie a pomocou iredenty riadenej z Budapešti organizovala protištátne akcie vo východnej časti česko-slovenského štátu. Imrédyho vláda oznámila do Berlína, že Maďarsko sa chce aktívne podieľať na vojenskom zásahu proti česko-slovenskému štátu, pričom svoju účasť podmieňovala predchádzajúcou medzinárodnou izoláciou Česko-Slovenska a lokalizovaním vojenského konfliktu.¹⁾

Hoci po stretnutí N. Chamberlaina, britského premiéra, s A. Hitlerom v polovici septembra 1938 v Berchtesgadene, po prijatí britsko-francúzskeho ultimáta česko-slovenskou vládou a po druhej schôdzke

¹⁾ K. Kánya, maďarský minister zahraničných vecí, počas rokovania s G. Cianom, talianskym ministrom zahraničných vecí, 18. júla 1938 maďarské stanovisko zhrnul slovami: „Maďarsko nikdy neuvažovalo samostatne zaútočiť proti Československu. Ak by však došlo k vypuknutiu nemecko-československého konfliktu, potom Maďarsko nemôže ostať bokom konfliktu, pričom vojensky zasiahne do riešenia českej otázky len v tom prípade, ak bude stopercentne presvedčené, že Juhoslávia zostane neutrálna a nezaútočí na Maďarsko od chrbta. Žiaľ, táto stopercentná istota ešte chýba“. In: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához (1936 – 1945.(DIMK) A müncheni egyezmény létrejötté és Magyarország külpolitikája 1936 – 1938. II., Akadémia Kiadó, Budapest 1965. Zostavila a do tlače pripravila Magda Ádám, s. 502 – 503, číslo dokumentu (č. dok.) 268.

nemeckého kancelára s britským premiérom v Godesbergu (22. – 23. septembra 1938) maďarská vláda na jednej strane na žiadosť Nemecka radikalizovala svoj postoj a vystupňovala agresívne kroky voči republike, na druhej strane neprijala Hitlerovu požiadavku, aby v čase, keď Chamberlain rokuje s nemeckou vládou, maďarská armáda začala vojenské akcie proti republike, čo by nemecké velenie využilo ako zámienku k vojenskému zásahu proti Č-SR²⁾. (V súčasnosti maďarská historiografia tento postup Imrédyho vlády prezentuje ako pozitívny krok, ktorý prispel k odvráteniu nacistickej agresie v strednej Európe.) Dôvody, na základe ktorých maďarská vláda zotrvala na svojom predchádzajúcom stanovisku, nevyplývali zo zásadného obratu maďarskej politiky voči česko-slovenskému štátu, ani vzdania sa mocenských a agresívnych krokov, ale z obavy, že Maďarsko sa v prípade európskeho konfliktu vystaví obrovskému riziku, nepriaznivým dôsledkom a stratí prestíž u francúzskej a britskej vlády, ktoré prisľúbili Maďarsku podporu pri riešení otázky maďarskej menšiny v republike pod podmienkou, že Imrédyho vláda vojensky nevystúpi po boku Nemecka proti Č-SR.³⁾ Maďarská vláda svoju negatívnu odpoveď zdôvodňovala vojenskou nepripravenosťou a neistým postojom Juhoslávie a Rumunska, čo rozhorčilo Hitlera a viedlo k zmene postoja Berlína v otázke podpory maďarských územných nárokov vo východnej časti republiky.

Na správu o zvolaní schôdzky štyroch veľmocí maďarská vláda hneď reagovala vyslaním svojho emisára do Mníchova, ktorý ešte pred stretnutím premiérov V. Británie, Francúzska, Nemecka a Talianska, oficiálne požiadala nemeckú a taliansku vládu delegáciu, aby na stretnutí sa rokovalo aj o vyriešení maďarských požiadaviek. Budapešť žiadala, aby maďarský menšinový problém v republike sa vyriešil súčasne so sudetskou otázkou, za rovnakých kritérií a to priamo odčlenením od česko-slovenského štátu. Navyiac žiadalo na ostatnom území Slovenska a Podkarpatskej Rusi uplatnenie sebaurčovacieho práva formou plebiscitu, ktorý sa mal realizovať v 4 oddelených častiach⁴⁾. Maďarské požiadavky

²⁾ Imrédyho vláda svoj postoj v čase vrcholenia napätia medzi Nemeckom a Česko-Slovenskom sformulovala poľskej vláde 17. septembra 1938 nasledovne: „Vzhľadom na neistotu, ktorá pretrváva ohľadne postupu Juhoslávie v prípade maďarsko-českého konfliktu, rozhodli sme sa, že pripravení k boju vyčkáme na vhodný moment k zásahu, ktorý v žiadnom prípade nezačne súčasne s nemeckým útokom a už vôbec nie pred ním“. In: DIMK, II., s. 614, č. dok. 357. Správa maďarského ministra zahraničných vecí K. Kányu maďarskému vyslancovi v Poľsku A. Horymu 17. 9. 1938.

³⁾ DIMK, II., s. 654, č. dok. 294. Správa maďarského ministra zahraničných vecí K. Kányu maďarskému vyslancovi v Poľsku A. Horymu 26. 9. 1938.

⁴⁾ SALLAI, G.: Az első bécsi döntés. Osiris Kiadó, Budapest 2002, s. 73 – 74.

Medzinárodno-politické súvislosti Viedenskej arbitráže a dôsledky pre južné Slovensko

však neboli zaradené na program konferencie, pretože A. Hitler jednak Imrédyho vláde vytýkal predchádzajúcu váhavosť a jednak chcel sám rozhodovať o budúcom osude republiky. E. Daladier a N. Chamberlain vzhľadom na nebezpečenstvo, ktoré by vyvolalo komplexné riešenie otázky menšín v republike, rovnako zastávali stanovisko, aby sa problém maďarskej menšiny odsunul do 2. etapy a riešil cestou rokovania medzi zainteresovanými vládami. Podobne ani otázka plebiscitu nenašla pochopenie u väčšiny účastníkov. Jedine vďaka B. Mussolinimu maďarské požiadavky boli zaradené do jedného z dodatkov mníchovského protokolu, avšak v modifikovanej forme s úplným vypustením záväzku o akceptovaní sebaurčovacieho práva pre nemaďarské obyvateľstvo východnej časti republiky. V dodatku mníchovského rozhodnutia sa uvádzalo: „Ak problém poľskej a maďarskej menšiny v Česko-Slovensku nebude vyriešený v priebehu 3 mesiacov formou dohody medzi zainteresovanými vládami, stane sa predmetom ďalšieho stretnutia predstaviteľov vlád štyroch veľmocí“⁵⁾.

Hoci dodatok v princípe priznával územné nároky Maďarska voči republike, v Budapešti prejavili sklamanie z postoja Nemecka, V. Británie a Francúzska, pretože očakávali totožné rozhodnutie veľmocí ako v prípade sudetskej otázky a akceptovanie maďarskej požiadavky o plebiscite. Okrem toho maďarská vláda prejavila nespokojnosť s trojmesačnou lehotou a mala výhrady aj k priamemu bilaterálnemu rokovaniu s česko-slovenskou vládou, od ktorej neočakávala splnenie svojich požiadaviek. Pokiaľ ide o celkové hodnotenie mníchovského verdiktu, Imrédyho vláda otvorene hovorila o významnom zlome v politike európskych veľmocí a chápala ho ako prejav súhlasu veľmocí s revíziou mierových zmlúv a osobitne v prípade Maďarska zdôrazňovala, že neznamená len revidovanie hraníc na etnickom princípe, ale otvára cestu k obnoveniu územnej integrity štátu spreď roku 1918.⁶⁾

Keďže slabé a odzbrojené Maďarsko si nedovolilo otvorene ignorovať veľmocenské rozhodnutie a postupovať ako Poľsko, ktoré si vynútilo územné ústupky od republiky, formálne síce akceptovalo bilaterálne

⁵⁾ Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938). (VA,I.). Matica slovenská, Martin 2002. Zostavil a do tlače pripravil Ladislav Deák, s. 45 – 49. Text Mníchovskej dohody štyroch veľmocí v Mníchove 29. 9. 1938.

⁶⁾ M. Horthy v liste A. Hitlerovi 1. 10. 1938 napísal: „... že v rozhodujúcich otázkach v Mníchove ste dospeli k dohode mierovou cestou a v princípe sa uznala oprávnenosť požiadaviek Maďarska“. In: Magyarország és a második világháború. Dokumenty zostavili a pripravili do tlače: M. Ádám, Gy. Juhász, L. Kerekes, Kossuth Könykiadó, Budapest 1959, s. 139, č. dok. 44.

rokovanie s česko-slovenskou vládou, v skutočnosti neverilo, že rokovanie povedie k splneniu maďarských požiadaviek. Preto po začatí bilaterálneho rokovania Budapešť urobila všetko, aby otázku maďarských územných nárokov voči republike dostala opäť na program mníchovských veľmocií.

V snahe využiť mníchovský šok, medzinárodné oslabenie, vnútropolitické problémy a zaneprázdnenie česko-slovenskej vlády vyplývajúce z rokovania s nemeckou a poľskou vládou, Imrédyho vláda naliehala na Prahu, aby v krátkom čase začala rokovanie, čo mali podporiť a urýchliť aj rôzne formy nátlaku (teroristické a diverzné akcie smerujúce z Maďarska na česko-slovenské teritórium, destabilizácia pohraničia a protištátne demonštrácie maďarskej iredenty). V takejto napätej atmosfére, za protičesko-slovenských útokov a prejavov revizionistických vášní v radoch maďarskej verejnosti došlo k oficiálnemu stretnutiu česko-slovenskej delegácie v Komárne (9. – 13. októbra 1938) na čele s J. Tisom, ktorej členmi boli: I. Krno, F. Ďurčanský, R. Viest a maďarskej delegácie vedenej K. Kányom a P. Telekim. Kým česko-slovenská delegácia nemala čas na prípravu, maďarská prišla už s vypracovanou koncepciou. Maďarská delegácia od začiatku rokovania mníchovský dodatok interpretovala ako rovnocenný a identický s požiadavkami Nemecka a Poľska a chcela ho pretvoriť na nástroj likvidácie východnej časti republiky. Hoci oficiálne Budapešť deklarovala, že postupuje v duchu Mníchovskej dohody a žiada revíziu hraníc na etnickom princípe, v skutočnosti tento princíp neakceptovala, prekračovala a svoje územné nároky predkladala v súlade s tradičnou revizionistickou koncepciou a v intencióch obnovenia predvojnových hraníc svätoštefanskej ríše podľa zásady: „Mindent vissza!” (Všetko späť!).

Maďarská vláda vychádzala zo stanoviska, že po prijatí mníchovského záväzku Česko-Slovensko nemôže odmietnuť maďarské požiadavky, čo jej dovoľuje predkladať maximálne územné nároky voči republike. Maďarská delegácia v Komárne dávala na vedomie, že sa neusiluje o dosiahnutie kompromisného riešenia a česko-slovenskú delegáciu nepokladá za rovnocenného partnera. Neprišla rokovať, ale diktovať.⁷⁾

⁷⁾ Na zasadnutí maďarskej vlády 7. 10. 1938 minister zahraničných vecí K. Kánya vyhlásil: „Nehodláme s československou vládou dlho rokovať. Ak nedospejeme k dohode, obrátime sa na arbitráž veľmocí“. In: L. Deák: Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939. Veda, Bratislava 1990, s. 97.

Medzinárodno-politické súvislosti Viedenskej arbitráže a dôsledky pre južné Slovensko

Česko-slovenskej delegácii predložila ultimatívne požiadavky a dala na výber: buď bezvýhradne prijme maďarské podmienky alebo maďarská vláda predloží svoje nároky signatárom Mníchovskej dohody. Hneď na začiatku rokovania odovzdala česko-slovenskej delegácii memorandum⁸⁾, v ktorom vyhlásila, že uplatnila rovnaké kritéria, podľa ktorých sa určovala nová etnická hranica medzi Česko-Slovenskom, Nemeckom a Poľskom, t. j. podľa štatistických údajov etnického zloženia obyvateľstva Uhorska roku 1910, kde žilo viac než 50 % obyvateľstva maďarskej národnosti. Podľa priloženej mapy Maďarsko žiadalo: 1. v priebehu 10 dní priamym odstúpením teritória Slovenska od tejto línie na juh, vrátane nasledujúcich miest: Devín, Bratislava, Nitra, Levice, Lučenec, Rimavská Sobota, Jelšava, Rožňava, Košice, Trebišov a Pavlovce v rozsahu 12 124 km² s 1 136 000 obyvateľmi, na ktorom podľa posledného sčítania obyvateľstva roku 1930 bývalo 549 376 príslušníkov maďarskej národnosti, 431 545 slovenskej a českej národnosti. 2. Maďarská vláda žiadala prebudovanie česko-slovenského štátu podľa zásady sebaurčovacieho práva formou plebiscitu v 4 oddelených častiach Slovenska a Podkarpatskej Rusi⁹⁾, pričom tento mal prebiehať v podobných podmienkach, aké tam vládli pred rokom 1918. Maďarsko si od plebiscitu sľubovalo, že pomocou neho sa podarí mocensky ovládnuť celé teritórium predvojnového Slovenska a Podkarpatskej Rusi.

Česko-slovenská delegácia si v Komárne bola vedomá, že ak česko-slovenský štát chce získať garancie nových hraníc, ktoré sľúbili veľmoci, musí akceptovať mníchovský verdikt, s ktorým je spojená aj územná strata. Tieto ústupky bola pripravená urobiť len v zhode s etnickou zásadou. Toto kritérium bolo rozhodujúce i pri odpovedi česko-slovenskej delegácie na maďarské memorandum. O maďarskej požiadavke plebiscitu pre nemaďarské národy Slovenska a Podkarpatskej Rusi kategoricky odmietla rokovat', pretože mníchovský dodatok neobsahuje zásadu sebaurčovacieho práva, teda neukladá Č-SR žiadny záväzok a navyše Maďarsko nemá politický a právny nárok vnútiť česko-slovenskému štátu plebiscit, keď to nežiada domáce obyvateľstvo, ani žiadna politická strana.¹⁰⁾ Česko-slovenská strana v tejto otázke

⁸⁾ VA, I., s. 76 – 78, č. dok. 52a. Text memoranda odovzdaného maďarskou vládou delegácii v Komárne 9. 10. 1938.

⁹⁾ Podľa inštrukcie maďarského ministerstva zahraničných vecí zo 7. 10. 1938 vyslanectvu do Berlína plebiscit sa týkal týchto oblastí: 1. Rusínska oblasť na východ a západ od administratívnej hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou, 2. Slovenské teritórium na západe zvažujúce sa smerom k maďarskej nížine, 3. Slovenské územie na východe a Spiš, 4. Slovenské teritórium na západe. In: VA, I., s. 78, poznámka č. 2.

¹⁰⁾ Tamže, s. 88 – 89, č. dok. 57a. Odpoveď česko-slovenskej delegácie na maďarské memorandum z 9. 10. 1938.

neustúpila ani potom, keď maďarská delegácia vyhlásila, že bez akceptovania plebiscitu odmietne garantovať nové hranice medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom.

Najostrejšia výmena názorov prebiehala v otázke, čo treba správne rozumieť pod etnickými hranicami, pričom česko-slovenská delegácia mala vážne výhrady k maďarskej interpretácii. Odmietla prijať národnostné štatistické údaje z posledného uhorského sčítania z roku 1910 ako základné kritérium pre určenie etnickej hranice, pretože boli nepresné, tendenčné, už v čase ich vzniku neodrážali reálny stav národnostného zloženia obyvateľstva, osobitne na slovensko-maďarskom etnickom rozhraní a v mestách a navyše národnostné štatistické výsledky boli zámerne deformované a poznačené silnou vlnou maďarizácie, čo priznávali aj niektorí súdobí maďarskí politici a sociológovia. Okrem toho česko-slovenská delegácia argumentovala, že Maďarskom navrhovanú novú hraničnú čiaru nemožno považovať za etnickú, pretože zahŕňa aj určité teritórium, ktoré ani roku 1910 nemalo maďarskú etnickú väčšinu. Navrhla, aby sa za kritérium určovania etnickej hranice nepoužili štatistické údaje spred 28 rokov, ale z posledného sčítania obyvateľstva z roku 1930, alebo v krajnom prípade uhorská štatistika z roku 1880, keď pomery v Uhorsku ešte neboli poznačené radikálnou maďarizáciou.¹¹⁾ Maďarská delegácia obidva varianty odmietla a zotrvala na svojom pôvodnom stanovisku a to aj potom, keď česko-slovenská strana predložila tri konkrétne protinávryh a vyhlásila, že je ochotná o nich viesť výmenu názorov, prípadne ich modifikovať za predpokladu, že tento postup prijme aj maďarská strana.¹²⁾ Maďarská delegácia neuviedla vecne protiargumenty, ale odvolávala sa na zásady, ktoré aplikovalo Nemecko. Po troch dňoch rokovania maďarská delegácia obvinila česko-slovenskú stranu z ignorovania mníchovského rozhodnutia a pod vplyvom očakávania rýchleho úspechu revízie hraníc Imrédyho vláda 13. októbra 1938 jednostranne rozhodla o ukončení rokovania s česko-slovenskou vládou delegáciou. Vedúci maďarskej delegácie K. Kánya v Komárne oficiálne vyhlásil, že maďarská vláda svoje

¹¹⁾ VA, I., s. 142 – 158, č. dok. 98. Analýza o rokovaní česko-slovenskej a maďarskej delegácie v Komárne, nedatované.

¹²⁾ Česko-slovenská delegácia predložila maďarskej strane v Komárne tri návrhy na riešenie územných nárokov Maďarska voči republike: 1. Ponúkla územnú autonómiu maďarskej menšine v rámci autonómie Slovenskej krajiny, 2. Odstúpenie Žitného ostrova so 195 000 obyvateľmi s pretvorením Komárna na slobodný prístav, 3. Oficiálny protinávhr, ktorý predpokladal odstúpenie 400 000 obyvateľov južného Slovenska, z ktorých 320 000 bolo maďarskej národnosti. In: VA, I., s. 15.

Medzinárodno-politické súvislosti Viedenskej arbitráže a dôsledky pre južné Slovensko

územné nároky voči republike uplatní priamo u signatárov Mníchovskej dohody.¹³⁾ Vinu za neúspešné rokovanie v Budapešti pripisovali česko-slovenskej strane a Imrédyho vláda obviňovala česko-slovenskú stranu z neústupnosti a neochoty dohodnúť sa s Maďarskom. Česko-slovenská vláda tieto obvinenia odmietla a zopakovala, že v Komárne sa usilovala dosiahnuť obojstranne vyvážený kompromis. Rokovanie nevedlo k úspechu preto, že Maďarsko žiadalo jednostranné ústupky, ktoré nezodpovedajú súčasnému stavu etnickej hranice a navyše maďarské územné požiadavky sú nezlučiteľné so životnými záujmami štátu. Súčasne oznámila do Budapešti, že je pripravená obnoviť rokovanie.

Po krachu rokovaní v Komárne maďarská vláda jednak zradikalizovala svoj postup voči republike a jednak požiadala nemeckú a taliansku vládu, aby vyvíjali nátlak na Prahu a podporili maximalistické územné požiadavky Maďarska. Prerúšením rokovania Imrédyho vláda síce dosiahla, že celý problém sporu okolo určenia etnických hraníc sa vrátil na stôl mníchovských veľmocí, ale v Budapešti nedocenili mocenské presuny a pomníchovské zmeny, čo sa odrazilo aj v politike veľmocí voči strednej Európe. Francúzsko a Veľká Británia prenechali celú túto oblasť do nemeckej mocenskej záujmovej sféry, s čím súvisel aj ich dezinteres o riešenie maďarských územných nárokov voči česko-slovenskému štátu a otázka opätovného zvolania konferencie mníchovských veľmocí. Spoločný front Nemecka, Maďarska a Poľska proti Česko-Slovensku sa zo dňa na deň rozpadol a Nemecko sa stalo rozhodujúcim mocenským faktorom v stredoeurópskom priestore, ktorý trend chcelo uplatniť aj vo vzťahu k Maďarsku. Keďže česko-slovenský štát klesol na pozíciu vazala Nemecka, Hitler nemal záujem, aby podporil mocenský vzrast Maďarska na úkor mocensky oslabenému česko-slovenskému štátu, ktorý by ohrozoval nemecké záujmy v tomto priestore. Z toho dôvodu Berlín odmietol maďarskú požiadavku plebiscitu na Nemaďarmi osídlenom teritóriu východnej časti republiky a územné nároky Budapešti chcel limitovať aplikovaním etnického princípu. Taliansko ako štvrtá mníchovská veľmoc zotrvala síce na pozícii obrancu maďarských záujmov a podporovalo územné rozšírenie maďarského štátu a v jeho mocenskom vzraste videlo po Mníchove určité vyváženie nemeckej mocenskej prevahy. Tieto pomníchovské mocenské pomery vytvárali rámec, v ktorých obhajovali svoje pozície a záujmy tak maďarská ako aj česko-slovenská vláda.

¹³⁾ VA, I., s. 129, č. dok. 83a. Vyhlásenie maďarskej delegácie 13. 10. 1938 v Komárne o jednostrannom ukončení rokovania s česko-slovenskou delegáciou.

Keďže rozhodujúce slovo mal Berlín, sem smerovali aj intervencie a uchádzanie sa o podporu vlád obidvoch štátov. Najprv sa v Nemecku (14. októbra 1938) stretol K. Darányi, bývalý maďarský premiér, s nemeckým kancelárom, ktorému tlimočil radikálne stanovisko Budapešti na riešenie územných požiadaviek voči republike. Vyhlásil, že „Maďarsko nestrpí správanie sa Slovákov“. Žiadal, aby nemecká vláda podporila maďarské maximalistické požiadavky. Hitlerova odpoveď vyvolala rozčarovanie u maďarského štátnika, pretože odrad'oval maďarskú vládu od radikálnych krokov, odmietol požiadavku plebiscitu a vyzýval k umiernenosti a k obnoveniu rokovania s ústrednou česko-slovenskou vládou. Poveril svojho ministra J. von Ribbentropa, aby prevzal úlohu sprostredkovateľa medzi maďarskou a česko-slovenskou vládou a pomohol pri vypracovaní nového návrhu Prahy, ktorý je známy pod názvom „Ribbentropova línia“ (kde mestá Bratislava, Nitra, Užhorod a Mukačevo zostávali v česko-slovenskom štáte).¹⁴

Súčasne v tom istom čase prišiel do Berlína aj česko-slovenský minister zahraničných vecí F. Chvalkovský, ktorý prijal nemecké sprostredkovanie a prisľúbil ďalšie ústupky pre Maďarsko, pričom sa skepticky vyjadroval v otázke záchrany Košíc¹⁵). Po ňom nasledovalo v Mníchove (19. októbra 1938) stretnutie J. Tisu, predsedu slovenskej autonómnej vlády, s nemeckým ministrom zahraničných vecí, od ktorého sa očakávalo, že rozptýli obavy Bratislavy v tom zmysle, že maďarské územné nároky voči Slovensku neprekročia únosnú mieru, dodrží sa etnická zásada, čím sa podarí zachrániť mestá na juhu Slovenska, najmä na západe Nitru a na východe Košice¹⁶).

Sklamanie Budapešti z Hitlerovho rezervovaného postoja bolo obrovské. Hoci maďarská vláda v Berlíne prisľúbila obnoviť prerušené rokovania s česko-slovenskou vládou a začala sa výmena nót diplomatickou cestou medzi pražským a budapešťianskym ministerstvom zahraničných vecí, maďarská vláda skepticky hodnotila vyhliadky na úspech.¹⁷) Preto svoju

¹⁴) Akten zur deutschen auswärtigen Politik (1918 – 1945). Serie D, IV, Die Nachwirkungen von München (Oktober 1938 – März 1939, Baden-Baden 1951, s. 68- 71, č. dok. 62.

¹⁵) VA, I., s. 131 – 134, č. dok. 86. Záznam rozhovoru F. Chvalkovského s A. Hitlerom a s J. von Ribbentropom v Berlíne a v Mníchove 13. – 14. 10. 1938.

¹⁶) Tamže, s. 160 – 161, č. dok. 100 a 101. Správa J. Tisu a E. Bačinského o rokovani s nemeckým ministrom zahraničných vecí v Mníchove 19. 10. 1938.

¹⁷) Maďarské ministerstvo zahraničných vecí 22. 10. 1938 poskytlo nemeckej vláde stanovisko ohľadne nového česko-slovenského návrhu, v ktorom uviedlo: „Maďarská vláda nemá v úmysle v krátkom čase odpovedať a počká, kým sa nerozhodne o arbitrážnom konaní. V daných podmienkach však nemôže dlho čakať. Ak príde rad na rokovanie, ktoré žiaľ nemá veľké nádeje na úspech, v krátkom čase sa bude musieť ukončiť. Potom opäť maďarská vláda požiada dve spriatel'ené veľmoci o arbitráž, pričom pri rusínskej otázke požiada o účasť Poľska“. In: DIMK, II., s. 839, č. dok. 574.

Medzinárodno-politické súvislosti Viedenskej arbitráže a dôsledky pre južné Slovensko

diplomatickú aktivitu sústredila iným smerom na Taliansko a od neho očakávala efektívnu podporu pri presadzovaní maximalistických územných požiadaviek voči republike. Kým na jednej strane pokračovala vo výmene nót s Prahou, v ktorých uplatňovala nové taktické kroky, stupňovala nátlak na česko-slovenskú vládu a žiadala ďalšie ústupky, najmä mesto Nitra, Košice, Užhorod a Mukačevo, na ktoré si buď priamo nárokovala alebo navrhovala v tejto oblasti lokálne plebiscity, na druhej strane pomocou nátlaku talianskej vlády chcela dosiahnuť, aby celý problém novej hranice s Č-SR sa vyriešil arbitrážnym rozhodnutím. Pritom v novej pomníchovskej mocenskej situácii Maďarsko nežiadalo zvolanie štyroch mníchovských veľmocí, ale iba účasť veľmocí osi.¹⁸⁾ V tomto postoji maďarskú vládu utvrdili aj správy prichádzajúce z Paríža a Londýna, podľa ktorých francúzska a britská vláda sa nestavajú proti nemecko-talianskej arbitráži, avšak v prípade, že sa zúčastnia arbitrážneho konania, budú obhajovať česko-slovenské záujmy¹⁹⁾. To znamená, že v čase, keď Imrédyho vláda mesiac po Mníchove nemohla doma dokázať konkrétny úspech na poli územnej revízie, čo vyvolalo tlak radikálov a iredentistických skupín vyjadrujúcich netrpelivosť s rokováním a volali po ráznych krokoch vlády proti republike, maďarská vláda nemohla ďalej čakať a musela urýchliť riešenie problému. Rozhodla sa pre arbitráž Nemecka a Talianska. Ak v tejto súvislosti porovnávame diplomatickú ofenzívu maďarskej vlády s krokmi česko-slovenskej diplomacie v Ríme, Praha jednoznačne ťahala za kratší koniec. Po odchode česko-slovenského vyslanca F. Chvalkovského z Ríma na post ministra zahraničných vecí, v Taliansku Č-SR reprezentoval len druhoradý diplomat, čo malo za následok, že pražská politika nedokázala vyvážiť a paralyzovať úzku spoluprácu Budapešti s Rómom, ktorá zohrala rozhodujúcu úlohu v procese prípravy Viedenskej arbitráže.

Maďarská diplomacia veľmi starostlivo pripravila argumentáciu pre taliansku vládu, ktorá poslúžila na prekonanie odmietavého stanoviska Berlína v otázke arbitráže. Ako je známe, A. Hitler odmietol opätovné zvolanie mníchovských veľmocí, pretože ignoroval Paríž a Londýn ako rokovacích partnerov, stále sa vracal k nerozhodnosti maďarskej vlády v čase prípravy Mníchova a dokazoval, že ak by jedna zo zainteresovaných strán ignorovala rozhodnutie, arbitri by si museli

¹⁸⁾ Dňa 23. 10. 1938 maďarský minister zahraničných vecí K. Kánya oznámil nemeckej vláde toto: "Československej vláde sme oznámili, že v prípade arbitráže, prirodzene, obidve strany sa vopred zaviazajú prijať rozhodnutie dotyčných veľmocí". In: DIMK, II., s. 843, č. dok. 578.

¹⁹⁾ Tamže, s. 839 – 840, č. dok. 575. Správa maďarského vyslanca D. Sztójajho z Berlína 22. 10. 1938.

vynútiť jeho splnenie, čo pre Nemecko je neprijateľné. Hoci hlavná pozornosť v rokovaní medzi talianskou a nemeckou vládou, ktorá prebiehala v Ríme počas návštevy nemeckého ministra zahraničných vecí (27. – 30. októbra 1938) sa sústreďovala na prehlásenie spolupráce vo vojenskej oblasti, talianska strana využila situáciu, aby argumentačne podporila a zdôvodnila maďarskú požiadavku arbitráže. Taliansky minister zahraničných vecí G. Ciano uviedol 3 závažné dôvody, ktoré napokon rozptýlili nemecké obavy. Vyhlásil, že Veľká Británia nemá námietky, aby Nemecko a Taliansko vzali na seba úlohu arbitrov a presvedčoval nemeckú stranu, že prijatie aktu arbitráže pretvorí veľmoci osi na rozhodujúcu mocenskú silu v strednej Európe, pričom Nemecko a Taliansko nič neriskuje, pretože obidve zainteresované vlády by sa vopred zaviazali, že splnia arbitrážne rozhodnutie.

Potom obaja ministri rokovali o otázkach, ktoré priamo vyplývali z úlohy arbitrov a o konkrétnych krokoch, ktoré chceli uplatniť pri arbitrážnom akte, najmä pri určovaní novej hranice medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom. Dospeli k záveru, že nebudú akceptovať maďarskú požiadavku na usporiadanie plebiscitu na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi, kde žije nemaďarské obyvateľstvo, čím zároveň odmietli ašpirácie na obnovenie mocenskej hegemonie Maďarska v rozsahu predvojnových hraníc. Súčasne odmietli akceptovať lokálne plebiscity na juhu Slovenska a rozhodli o odstúpení Košíc, Užhorodu a Mukačeva, ako kompenzácie, pričom Bratislava a Nitra mali ostať súčasťou republiky. Ďalej rozhodli, že arbitráž sa bude vzťahovať na celé Maďarskom požadované teritórium, nezávisle od toho, že počas rokovaní zainteresovaných vlád sa už dosiahla zhoda o odstúpení časti teritória alebo figuruje ako sporné územie, čím česko-slovenská vláda dosiahla, že územie neodstúpila dohodou s maďarskou vládou, ale v dôsledku rozhodnutia arbitrov, ktoré vyplývalo z mníchovského dodatku. Ďalej sa obaja ministri zhodli, že nová hranica medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom bude určená na základe uhorskej národnostnej štatistiky z roku 1910. Napokon nemecká a talianska vláda preberajú úlohu arbitrov pod podmienkou, že ich o to požiadajú obidve zainteresované vlády, pričom vopred záväzne vyhlásia, že arbitrážne rozhodnutie vykonajú a novú hranicu prijmu ako konečnú.²⁰⁾

²⁰⁾ ADAP, D, IV, s. 452 – 456, č. dok. 400. Záznam rozhovoru J. von Ribbentropa s G. Cianom v Ríme 28. 10. 1938; Tajni arhivi grofa Ciana. Zagreb 1952, s. 252 – 254. Záznam rozhovoru G. Ciana s Ribbentropom v Ríme 28. 10. 1938.

Medzinárodno-politické súvislosti Viedenskej arbitráže a dôsledky pre južné Slovensko

Medzitým ďalej prebiehala výmena nôt medzi Prahou a Budapešťou, v ktorých maďarská vláda zotrvala na pôvodných maximalistických požiadavkách a stupňovala nátlak na Prahu s cieľom dosiahnuť ďalšie ústupky, alebo si vynútiť arbitrážne konanie veľmocí osi. Napokon česko-slovenská vláda 26. októbra 1938 pod mocenským tlakom a v dôsledku viacerých faktorov prijala rozhodnutie o arbitrážnom konaní. Oznamovala do Berlína a Ríma, že súhlasí s arbitrážou veľmocí osi a 30. októbra 1938 sa zaviazala, že ich rozhodnutie bude akceptovať.²¹⁾

Medzi závažnými faktormi, ktoré rozhodli, že česko-slovenská vláda, vrátane slovenskej autonómnej vlády prijala za arbitrov Nemecko a Taliansko je potrebné uviesť nasledujúce okolnosti; v čase, keď francúzska a britská vláda neprejavovali záujem o riešenie maďarských územných požiadaviek voči republike a vzdali sa svojich mocenských záujmov v strednej Európe, Praha v dôsledku mníchovskej kapitulácie nemala iné východisko ako splniť mníchovský dodatok a tým odstrániť prekážku pre získanie sľúbenej garancie nových hraníc tak od západných veľmocí ako od veľmocí osi, ktoré česko-slovenská politika pokladala za základnú podmienku pre obnovenie vnútornej stability štátu a normalizácie vzťahov so susedmi a veľmocami. Česko-Slovenská vláda na odvetu za prijatie viedenského rozhodnutia a za stratu územia očakávala garanciu nových hraníc od Maďarska a že sa vzdá ďalších územných nárokov voči republike. Predpokladala, že Nemecko v záujme vlastných mocenských pozícií získaných v republike obmedzí maďarské územné nároky a zabráni, aby Maďarsko teritoriálne vzrástlo na úkor slovenského a rusínskeho etnického teritória. Rovnako o prijatí arbitrážneho aktu rozhodol fakt, že maďarská vládna delegácia od začiatku do konca rokovania trvala na požiadavke plebiscitu pre Slovensko a Podkarpatskú Rus, bez ktorého splnenia odmietala akceptovať nové hranice. Kým Maďarsko v usporiadaní plebiscitu videlo nástroj na obnovenie územného stavu pred rokom 1918, pre Česko-Slovensko sa táto požiadavka rovnala likvidácii východnej časti štátu.²²⁾ Tým nemecká a talianska vláda už počas rokovaní v Ríme vyriešila zásadné otázky, týkajúce sa arbitrážneho konania.

Vlastný akt rokovania vo Viedni 2. novembra 1938 za formálnej účasti obidvoch zainteresovaných vlád bol oficiálnym zavŕšením sporu Maďarska s Č-SR, pri ktorom arbitri zdôrazňovali, že Nemecko a Taliansko týmto

²¹⁾ VA, I., s. 175, č. dok. 114. Oficiálne vyhlásenie česko-slovenskej vlády pre nemeckú a taliansku vládu o súhlase s arbitrážnym konaním z 26. 10. 1938.

²²⁾ Tamže., s. 173, č. 112. Vyhlásenie o odmietavom stanovisku česko-slovenskej vlády v otázke maďarského návrhu na plebiscitu z 25. 10. 1938; Tamže, s. 173 – 175, č. dok. 113.

aktom prispievajú k medzinárodnej konsolidácii a mieru strednej Európy, k náprave „krivdy Trianonu“ a k vytvoreniu etnickej hranice medzi zainteresovanými štátmi. Celkovo rokovanie malo formálny charakter, pretože ani z jednej strany sa neočakávali komplikácie a obidve zainteresované vlády do rokovania meritórne nezasahovali. Vo Viedni išlo o to, aký rozsah česko-slovenského teritória arbitri prisúdia Maďarsku. Keďže maďarská vláda bola sklamaná neakceptovaním požiadavky plebiscitu na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, G. Ciano, taliansky minister zahraničných vecí, sa usiloval kompenzovať túto maďarskú požiadavku v inom smere. Požiadal Budapešť, aby ešte pred viedenským stretnutím arbitrov poslala do Ríma maďarských expertov, ktorí by mu na uzavretom rokovaní s nemeckým ministrom zahraničných vecí poskytli nové pádne argumenty pri zdôvodňovaní posunutia novej hranice viac na sever do slovenského etnického teritória, čo maďarská vláda promptne zariadila.²³⁾

Viedenský verdikt z 2. novembra 1938 obsahoval dve časti; protokol a rozsudok. Kým protokol uvádzal udalosti, ktoré viedli k arbitrážnemu aktu a zaväzoval obidve zainteresované vlády, že „prijímajú arbitrážny rozsudok ako konečné riešenie a zaväzujú sa ho bezvýhradne splniť a bezodkladne uskutočniť“, rozsudok obsahoval 7 bodov. V nich podľa priloženej mapy bolo vyznačené územie, ktoré arbitri prisúdili Maďarsku a určili jeho odstúpenie medzi 5. – 10. novembrom 1938. Obidve vlády mali vytvoriť spoločnú komisiu, ktorá mala riešiť konkrétne problémy spojené s vytyčovaním novej hraničnej čiary v teréne, rozhodovať o štátnej príslušnosti a opcie na odstúpenom území, zabezpečiť práva zostávajúcej maďarskej menšiny na Slovensku a novovytvorenej slovenskej menšiny na území prisúdenom Maďarsku. Do kompetencie budúcej zmiešanej komisie patrili aj problémy, ktoré vznikli v Česko-Slovensku a na odstúpenom teritórii v dôsledku hospodárskych zmien, prerušenia dopravných tepien a v oblasti majetkovoprávných vzťahov obyvateľov slovenskej a českej národnosti. V prípade, že obidve vlády nebudú v stave vyriešiť vzniknuté problémy vo vlastnej kompetencii, rozhodnú o nich arbitri.²⁴⁾

V dôsledku viedenského verdiktu republika stratila železničné spojenie s Podkarpatskou Rusou a so spojeneckým Rumunskom. Slovensko prišlo o rozsiahle teritórium, o najúrodnejšiu pôdu, okrem Bratislavy a Nitry

²³⁾ DIMK, II., s. 872, č. dok. 607. Správa maďarského vyslanca F. Villaniho z Ríma 29. 10. 1938.

²⁴⁾ VA, I., s. 201 – 205, č. dok. 138 a 139. Text arbitrážneho protokolu a rozsudku z 2. novembra 1938.

Medzinárodno-politické súvislosti Viedenskej arbitráže a dôsledky pre južné Slovensko

stratilo všetky mestá na juhu, boli prerušené dopravné tepny medzi jednotlivými regiónmi, násilne rozdelené okresy, čo spôsobilo vážne komunikačné, hospodárske a zásobovacie ťažkosti.

Najväčšia krivda sa na Slovensku pociťovala v strate značného etnického územia. Nešlo len o slovenské obyvateľstvo žijúce na etnicky zmiešanom území, ale o súvislé oblasti, kde slovenské etnikum vždy malo prevahu. Celkovo zo Slovenska bolo vykrojených 10 390 km² s 854 218 obyvateľmi, z ktorých podľa posledného sčítania obyvateľstva v roku 1930 tvorilo 503 980 maďarskej a 272 145 slovenskej a českej národnosti. Okrem toho tam žilo 26 151 Židov, 8 074 Nemcov, 1 826 Rusínov a zvyšok tvorili iní. Z celkového počtu 779 obcí 170 obcí malo slovenskú väčšinu. K najväčšiemu narušeniu etnického princípu prišlo v 3 oblastiach: na západe v okolí Nových Zámkov, Vrábľov a Hurbanova, v druhom prípade išlo o územie pri Jelšave a tretia najmarkantnejšia nespravodlivosť pri určovaní novej etnickej hranice vystúpila v okolí Košíc. Zo 79 obcí v okolí Košíc len 8 malo maďarskú etnickú prevahu nepočítajúc do toho slovenské obyvateľstvo žijúce v meste, kde podľa sčítania v roku 1930 sa prihlásilo k slovenskej národnosti 42 245 obyvateľov.²⁵⁾

Hoci arbitri vo Viedni hovorili o vytvorení spravodlivých a etnických hraníc, rozsudok nemeckej a talianskej vlády nevyriešil otázku, ktorá tvorila meritum sporu. Naopak, menšinový problém sa ešte viac skomplikoval, pretože arbitri hrubo porušili etnický princíp a jednostranne rozhodli v prospech Maďarska. Narušila sa vyváženosť menšín v oboch štátoch a neakceptovala sa zásada uzavretého etnického teritória. Kým na celom Slovensku zostalo približne 60 000 príslušníkov maďarskej menšiny, k tamojšej slovenskej menšine v Maďarsku pribudlo ďalších 250 000, ktorí sa ocitli v postavení nerovnoprávneho obyvateľstva na úrovni predchádzajúcich uhorských pomerov. Aplikácia uhorskej národnostnej štatistiky z roku 1910 hrubo skresľovala a deformovala národnostné zloženie južného Slovenska a v slovenskom prostredí sa chápala ako legalizácia maďarizácie. Celkovo na Slovensku viedenský verdikt vyvolal pocit veľkej nespravodlivosti a nová vnútená hranica nemôže vytvoriť bázu pre korektné vzťahy s Maďarskom. Navyiac hranica nadiktovaná arbitrami nebola etnická, ale mocenská. Napriek tomu, že maďarská vláda sa vo Viedni oficiálne zaviazala akceptovať túto hranicu, v praxi záväzok nedodržala a odmietla ju garantovať. Osobitne sa to vzťahovalo na hraničnú čiaru s Podkarpatskou Rusou a na územie

²⁵⁾ VA, II., s. 208 – 211, č. 142. Hodnotenie česko-slovenského ministerstva zahraničných vecí novej hranice medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom 14. 10. 1938.

východného Slovenska, čoho dôkazom boli pokusy v novembri 1938 vojensky okupovať Podkarpatskú Rus a časť východného Slovenska.²⁶⁾

Keďže viedenským rozhodnutím maďarské revizionistické požiadavky na etnickom princípe boli uspokojené, Budapešť sa vrátila k pôvodnej koncepcii obnovenia predvojnových hraníc v duchu svätoštefanskej ríše a začala sa rozsiahla kampaň „za oslobodenie“ ďalšieho územia. Nová hranica mala vytvoriť priaznivé podmienky, najmä vo smere nátlaku na Slovensko, vyvolať incidenty na demarkačnej čiare, vojenské prepady, diverzné akcie a celkovú politickú destabilizáciu vnútropolitických pomerov na Slovensku.

Celkovo viedenský verdikt nedoniesol upokojenie do vzťahov oboch štátov a pretrvávalo latentné napätie, ba ešte vzrástlo. Prispel k tomu aj postoj obidvoch arbitrov, ktorí sa ďalej nezaujíjali o riešenie poarbitrážnych problémov medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom. Budapešťianska vláda v princípe nemala záujem na stabilizovaní vzťahov so zmenšeným Česko-Slovenským štátom, ani na skorom doriešení mnohých ťažkostí, ktoré vznikli v dôsledku jednostranného rozhodnutia. K pretrvávaniu nepokojnej atmosféry a napätia prispieval aj samotný text viedenského rozsudku, ktorý obsahoval mnohé nedostatky. Arbitri neurčili termín ukončenia česko-slovensko-maďarských rokovaní, čo umožňovalo maďarskej vláde predlžovať, komplikovať, neustále meniť taktiku, prispôbiť rokovania zmenám mocenskej situácie v strednej Európe, odsúvať konečné riešenie problémov a vyčkávať na novú politickú krízu česko-slovenského štátu. V prípade sporných otázok, obidve vlády mali právo sa obrátiť opäť na arbitrov, túto možnosť však nevyužila ani jedna strana. Česko-slovenská preto, že dopredu neverila v úspech, kým maďarská si bola vedomá voľnosti manévrovania a faktu, že česko-slovenská vláda nemá inú cestu ako ustúpiť maďarským požiadavkám. Okrem prvého článku Viedenskej arbitráže, ktorý vyznačil novú hraničnú čiaru na mape, realizácia ostatných článkov bola presunutá do kompetencie spoločnej zmiešanej komisie, čo vytváralo živnú pôdu pre rozdielnu interpretáciu kompetencií a prác v odborných komisiách. Osobitne sa to týkalo otázok štátneho občianstva, majetkovoprávných problémov, národnostných a občianskych práv nemaďarského obyvateľstva na obsadenom území, ďalej riešenie hospodárskych a

²⁶⁾ Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty III. (3. november 1938 – 4. apríl 1939), Matica slovenská Martin 2002. Zostavil a pripravil do tlače Ladislav Deák, s. 92 – 96, č. dok. 37. Nóta česko-slovenskej vlády maďarskému ministerstvu zahraničných vecí v otázke neakceptovania 6. článku viedenského rozhodnutia z 19. novembra 1938.

Medzinárodno-politické súvislosti Viedenskej arbitráže a dôsledky pre južné Slovensko

komunikačných ťažkostí vzniknutých v dôsledku novej hranice, ktoré v prvej etape maďarská vláda riešila jednostranným rozhodnutím a ignorovaním jednotlivých článkov viedenského rozhodnutia. Náprava nastala len postupne a v dôsledku radikálnych krokov česko-slovenskej vlády (uplatnenie princípu reciprocity), pričom celé obdobie rokovania česko-slovenská strana ťahala za kratší koniec. Nastolenému okupačnému režimu sa za krátky čas podarilo zásadne zmeniť majetkové vlastníctvo pôdy, etnické zloženie obyvateľstva na obsadenom území a mocenským zásahom sa zbaviť časti nemaďarského obyvateľstva ešte predtým než začalo meritórne rokovanie v rámci zmiešanej komisie oboch vlád.

Viedenský rozsudok 2. 11. 1938 nemeckej a talianskej vlády svojím charakterom nemožno pokladať za medzinárodnú arbitráž, pretože nevytvoril rovnaké podmienky a práva pre obidva štáty, nevznikol na princípe dobrovoľnosti, ale bol vynútený a dosiahnutý pod hrozbou a nátlakom, ktoré sú nezlučiteľné so zásadami medzinárodného práva. Rozhodnutie dvoch totalitných veľmocí zahalovalo podstatu problému. Viedenský rozsudok nebol izolovaným aktom, ale priamo vyplýval z Mníchovskej dohody 4 veľmocí, z jej jedného dodatku, ktorý vnútil Česko-Slovensku záväzok, aby sa dohodlo s Maďarskom v otázke odstúpenia územia obývanej maďarskou menšinou. Keďže mníchovský verdikt bol dosiahnutý pod hrozbou bez prítomnosti a súhlasu zainteresovaného štátu, vznikol pod medzinárodným nátlakom a protiprávne vnútený suverennému česko-slovenskému štátu, aj všetky následné akty, ktoré z toho aktu vyplývali boli protiprávne a z medzinárodného hľadiska neplatné. Okrem toho Viedenská arbitráž porušovala aj veľmocenskú dohodu z Mníchova, pretože sa arbitrážneho rozhodovania zúčastnili len dve zo štyroch veľmocí. Účinnosť arbitrážneho rozsudku trvala dovtedy, kým existoval mocenský stav, ktorý ho vytvoril. Zmena nastala počas 2. svetovej vojny, keď veľmoci antihitlerovskej koalície pristúpili k procesu „oduznania“ Mníchovskej dohody a v tomto rámci došlo aj k anulovaniu viedenského rozsudku z 2. novembra 1938, ktorý sa z právneho aspektu interpretoval ako súčasť mníchovského rozhodnutia.²⁷⁾

²⁷⁾ V Mierovej zmluve s Maďarskom uzavretej v Paríži 10. februára 1947 sa medziiným uvádza: „Vzhľadom k tomu, že Maďarsko, ktoré sa stalo spojencom hitlerovského Nemecka a zúčastnilo sa po jeho boku vojny proti Zväzu sovietskych socialistických republík, Spojenému kráľovstvu, Spojeným štátom americkým a iným Spojeným národom nesie svoj podiel zodpovednosti za túto vojnu.“ V stati o hraniciach Maďarska v časti I, 4. odseku v bode a) sa uvádza: „Rozhodnutie Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938 sa vyhlasuje za nulitné“, b) „Hranica medzi Maďarskom a Československom“... „sa týmto stanovuje ako bola 1. januára 1938“... In: Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Mírová smlouva s Maďarskem. Částka 91, vydané 22. listopadu 1947, s. 961 – 1037.

Bratislava v nemeckých plánoch na jeseň 1938

PhDr. Michal Schvarc, PhD., *Historický ústav SAV, SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov*

Arbitrážny výrok ministrov zahraničných vecí Nemecka a Talianska 2. novembra 1938 vo Viedni znamenal pre slovenskú politickú reprezentáciu a verejnosť obrovský šok. Strata viac ako 10 000 km² územia s mestami Košice, Rimavská Sobota, Lučenec, Levice, Nové Zámky sa v danej situácii javila ako ťažko stráviteľné sústo, a to najmä pre kreujúci sa autoritatívny režim ľudovej strany. Jeho hlavný prominent, predseda autonómnej vlády Jozef Tiso sa preto pokúšal zbaviť politickej zodpovednosti za tento akt bez náznaku akejkoľvek reflexie. Naopak, vinu za prvý zahraničnopolitický neúspech zvaloval na „politikov, ktorí za posledných 20 rokov rozhodovali bez našej účasti a vôle o našom osude“, čím podľa neho spôsobili, že „sme sa stali obeťou nespravodlivosti“.¹⁾ V tejto chvíli si však takmer nik zo zainteresovaných slovenských politikov poriadne neuvedomoval, že nechýbalo veľa, aby ani Bratislava nezostala slovenská. V predchádzajúcom období bola totiž nielen predmetom maďarského, ale aj nemeckého záujmu. Predovšetkým samozvaný vodca nemeckej menšiny na Slovensku F. Karmasin na prelome septembra/októbra 1938 robil všetko preto, aby presvedčil Berlín o opodstatnenosti „anšlusu“ Bratislavy a jej okolia. Adolf Hitler sa však po zvážení ponúkajúcich sa možností rozhodol napokon inak.

Slovensko v Hitlerových kalkuláciách nezohrávalo spočiatku významnejšiu úlohu. Vnímal ho ako súčasť československého štátu, ktorej nevenoval príliš veľkú pozornosť. Pokiaľ ho bolo možné využiť, tak malo slúžiť na zapriahnutie Budapešti do plánov vojenskej akcie proti ČSR. Aj z tohto dôvodu vyjadril pred maďarskými štátnikmi koncom novembra 1937 svoj nezáujem o Bratislavu, resp. ostatné oblasti Slovenska.²⁾ Prakticky to isté zopakoval aj v apríli 1938 v prítomnosti

¹⁾ FABRICIUS, M., HRADSKÁ, K. (eds.): Jozef Tiso. Prejavy a články (1938 – 1944). AEPRESS, Bratislava, 2007, dokument 13.

²⁾ HOENSCH, J. K.: Der ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei. J. C. B. Mohr, Tübingen, 1967, s. 55.

Bratislava v nemeckých plánoch na jeseň 1938

maďarského vyslanca v Berlíne Dömeho Sztójajho³⁾, s dôvetkom, že „*si Nemecko nečiní nároky na staré maďarské korunovačné mesto Bratislava*“ a že „*ponecháva to na Maďarov, aby tam urobili poriadok*“. Nádeje, ktoré vkladali Maďari do týchto Hitlerových slov, boli, ako sa neskôr ukázalo, predčasné.

Berlín však vzhľadom na svoje strategické plány nemohol Slovensko ignorovať úplne. Veď karpatský hrebeň mal slúžiť Nemecku ako účinná hrádza pred prípadným útokom Sovietskeho zväzu. Jasne to vyplynulo aj z rozhovoru nemeckého a maďarského vyslanca v Prahe, keď Ernst Eisenlohr pred svojim kolegom zdôraznil fakt, že „*Nemecko sa nemôže brániť pred bránami Viedne*“.⁴⁾ Budapešť si okrem toho podpílovala konár pod sebou aj neustálym akcentovaním riešenia „*českej otázky mierovými prostriedkami*“.⁵⁾ A to bolo práve to, čo A. Hitlera neuspokojovalo. Maďarský kolísavý postoj potvrdili aj neskoršie návštevy ich vedúcich politikov v Nemecku v auguste a septembri 1938. Po nich sa A. Hitler vyjadril veľmi jasne: Maďari totiž podľa neho „*neuspeli v skúške vôle*“.⁶⁾

Proti pričleneniu Slovenska k Maďarsku sa stavali aj predáci Sudetonemeckej strany (SdP). V tzv. „Grundplanung O. A.“, ktorý vedenie SdP vypracovalo pravdepodobne v súvislosti s májovou krízou, jednoznačne odmietlo túto alternatívu. Henleinovi „stratégovia“ pripúšťali len hraničné úpravy v prospech Maďarska, vychádzajúce z etnického hľadiska. Nevyhli sa ani otázke Bratislavy. Tá mala zostať Slovensku. Výnimku tvorilo bratislavské predmostie – Petržalka – ktorá mala pripadnúť Nemecku. Z celkového hľadiska SdP prisudzovala Slovensku spoločne s Podkarpatskou Rusou úlohu „*bariéry oddeľujúcu Poľsko od Maďarska a most Nemeckej ríše smerom na východ*“.⁷⁾ Je pritom zaujímavé, že si tieto názory, ako ďalej uvedieme, osvojili aj kompetentné berlínske miesta.

³⁾ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin (ďalej PA AA), R 27 090, fólia 28 929. Likusove dôverné hlásenie z 26. 4. 1938. Leonidas Hill (ed.): Die Weizsäcker-Papiere 1933 – 1950. Frankfurt am Main: Propyläen-Verlag, 1974, s. 126. Weizsäckerov záznam z 22. 4. 1938.

⁴⁾ LANDAU, Z., TOMASZEWSKI, J. (eds.): Monachium 1938. Polskie dokumenty dyplomatyczne. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Varšava, 1985, dokument 51, s. 99.

⁵⁾ Akten zur deutschen auswärtigen Politik (ďalej ADAP), séria D, V. zväzok. Baden-Baden: Keppler-Verlag, 1953, dokument 190. s. 224.

⁶⁾ BULLOCK, A.: Hitler a Stalin. Paralelní životopisy. KMA, Praha, 2005, s. 562.

⁷⁾ KRÁL, V.: Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933 – 1947. Dokumentensammlung. Acta occupationis Bohemiae et Moraviae. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1964, dokument 148, s. 221 – 222.

Administratíva Zahraničného úradu pred Mníchovom nevypracovala k týmto problémom žiadnu ucelenejšiu koncepciu. Až keď sa v spojitosti s narastajúcim nemecko-československým antagonizmom začalo intenzívnejšie hovoriť aj o „slovenskej otázke“, ktorú v Berlíne nastoloval najmä maďarský vyslanec D. Sztójay, vypracoval vedúci Politického oddelenia Ernst Woermann prvú rozsiahlejšiu analýzu týkajúcu sa ďalšieho osudu Slovenska a jeho administratívneho centra Bratislavy. Z konceptu je pritom badateľný stále pretrvávajúci pohľad na vec „očami“ Budapešti⁸⁾. Podľa toho dokumentu z 19. septembra 1938 Nemecko nemalo o Bratislavu prejavovať zvýšený záujem. E. Woermann sa pritom odvolával na dva predošlé sľuby A. Hitlera. Rovnako aj v otázke zvyšného Slovenska Zahraničný úrad zastával jednoznačné stanovisko, a to návrat Slovenska k Maďarsku s ďalekosiahlou autonómiou. Aspekt spoločnej maďarsko-poľskej hranice nebral štátny podtajomník príliš do úvahy, resp. nevnímal ho ako „strašiak“.⁹⁾

Lenže pokiaľ išlo o Bratislavu, nevládol v Berlíne úplne jednotný názor. Hans Krebs z ríšskeho ministerstva vnútra, bývalý vodca sudetských nacistov, sa naopak zasadzoval za plebiscit. Svoju požiadavku zdôvodňoval vojensko-strategickým významom mesta, a najmä poukazovaním na početnú nemeckú komunitu žijúcu v meste. Na rozdiel od E. Woermanna, ktorý sa neodvažoval vysloviť prognózu výsledkov prípadného plebiscitu, H. Krebs naivne veril, že „za nemecké riešenie budú hlasovať Maďari aj Slováci“.¹⁰⁾ Podobné hlasy vychádzali aj z Göringovho ríšskeho ministerstva letectva. Predbežne však si A. Hitler vyhradil vo veci Bratislavy posledné slovo. Jedno však bolo po návšteve maďarského ministerského predsedu Bélu Imrédyho a ministra zahraničia Kálmána Kányu 21. septembra 1938 v Berchtesgadene isté. Hitlerova kritika adresovaná Maďarom za pasivitu v „československej otázke“ bola pre Budapešť jasným signálom, že ak chce Slovensko aj s Bratislavou späť, musí začať konať. Avšak maďarská aktivita prišla už neskoro. Podľa Goebbelsovho denníkového záznamu sa A. Hitler rozhodol už na druhý deň: „Maďarsko sa chová úplne zbabelo, pri delení vyjde naprázdno“.¹¹⁾ Na základe toho bol nacistický vodca ochotný pripustiť „iba“ etnické riešenie.

⁸⁾ SUŠKO, L.: Miesto autonómneho Slovenska v politike Nemeckej ríše (september 1938 – marec 1939). In Historický časopis, roč. 47, 3, 1999, s. 425.

⁹⁾ ADAP, séria D, II. zväzok, dokument 536, s. 674 – 675.

¹⁰⁾ PA AA, R 27 767, 126 058 – 126 060. Woermannov záznam z 15. 9. 1938.

¹¹⁾ IRWING, D. (ed.): Joseph Goebbels. Deníky 1938. Dialog, Praha, 1992, s. 233. Porovnaj HOENSCH, J. K.: Der ungarische Revisionismus..., s. 91.

Bratislava v nemeckých plánoch na jeseň 1938

Nejasnosti okolo Bratislavy nahrávali aj Henleinovmu zástupcovi na Slovensku F. Karmasinovi. Už počas predvolebnej kampane Karpatskonemeckej strany (KdP) k obecným voľbám v máji a v júni 1938 zaznievali reči o nemeckom charaktere mesta¹²⁾, hoci Nemci tvorili približne jednu tretinu obyvateľstva. So stupňujúcim sa napätím v československo-nemeckých vzťahoch sa objavovala myšlienka „anšlusu“ Bratislavy, aj keď v skrytej forme, čoraz častejšie. V polovici septembra 1938 sa KdP snažila využiť nepokoje v českom pohraničí na vytváranie atmosféry skorého plebiscitu a následného pripojenia mesta k Nemecku. Hitlerov norimberský prejav jej v tomto úsilí síce napomohol, avšak v mysliach bratislavských Nemcov, ovplyvnených touto agitáciou, rezonovala na druhej strane obava skorého návratu do Maďarska.¹³⁾ V tejto súvislosti považujeme za potrebné dodať, že nie všetci bratislavskí Nemci jednomyselne schvaľovali pričlenenie mesta k Nemecku. Staršia generácia inklinovala naopak skôr k maďarskému „riešeniu“.

Pod vplyvom zahraničnopolitického tlaku a vnútropolitických udalostí sa nemecké obyvateľstvo v Bratislave a v okolitých nemeckých obciach čoraz hlasitejšie začalo domáhať plebiscitu.¹⁴⁾ Aj keď nedochádzalo k žiadnym nepokojom či incidentom, čoraz častejšie sa začali objavovať neoverené správy typu, že „keď nebude plebiscit, Hitler vraj vtrhne cez Bratislavu na Slovensko“.¹⁵⁾ Táto požiadavka sa stupňovala, najmä po tom, ako uskutočnenie práva na sebaurčenie v zmysle Wilsonových 14 bodov proklamovali vodcovia Zjednotenej maďarskej strany. Dočasný emigrant F. Karmasin išiel ešte ďalej. Krátko po vyhlásení mobilizácie v ČSR navštívil v Berlíne Hermanna Göringa a energicky sa zasadzoval za pripojenie Bratislavy k Nemecku. Poľný maršal mu však naznačil, že „rozkúskovanie Slovenska“ nie je v nemeckom záujme.¹⁶⁾ Strategické plánovanie malo v mocenskom centre tretej ríše v danom momente prednosť, lenže o budúcom osude Bratislavy nebolo ešte stále definitívne rozhodnuté.

¹²⁾ BYSTRICKÝ, V.: Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb roku 1938. In Historický časopis, roč. 40, 4, 1992, s. 446.

¹³⁾ PA AA, R 103 66, D 585 883. Správa bratislavského konzula E. von Druffela AA zo 14. 9. 1938.

¹⁴⁾ PA AA, R 103 667, D 585 874. Správa konzula E. von Druffela AA zo 17. 9. 1938.

¹⁵⁾ Národný archív České republiky Praha (ďalej NA ČR Praha), f. Presidium ministerstva vnútra (ďalej PMV) 225-1168-5. Hlásenie okresného náčelníka v Šamoríne z 22. 9. 1938.

¹⁶⁾ Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. F. Karmasin 116-47-3/215. F. Karmasin nemeckému vyslanectvu v Bratislave 13. 8. 1940.

Zverejnenie textu Mníchovskej dohody zvýšilo aktivity Karmasinovej skupiny. Keďže sa Henleinovmu zástupcovi nepodarilo nájsť podporu pre „anšlus“ u H. Göringa, posunul materiály o Bratislave viedenskej oblastnej úradovni Himmlerovho Sicherheitsdienstu (SD). Referenti SD vyjadrili počudovanie nad tým, že mesto a ani okolie neboli označené za oblasť možného plebiscitu, a to aj napriek početnej nemeckej komunite a geografickej polohe.¹⁷⁾ Dôvodom, ako sa správne domnievali, boli nároky Maďarska na toto územie. Zakázaná KdP propagovala medzi miestnymi Nemcami aj naďalej myšlienku „anšlusu“. Jej členovia a sympatizanti dávali najavo svoju nespokojnosť nad tým, že Bratislava s príľahlým okolím neboli začlenené do zón I – IV, ktoré malo odstúpiť Československo v zmysle textu Mníchovskej dohody Nemecku do 7. októbra. Funkcionári strany očakávali začlenenie mesta do V. zóny, resp. minimálne uskutočnenie plebiscitu na základe stavu z roku 1918.¹⁸⁾ Preto aj z tohto dôvodu zaslali v mene 57 000 Nemcov z Bratislavy a okolia, čo bol zveličený údaj, telegram Medzinárodnému výboru (podľa Mníchovskej dohody riešil otázky súvisiace s odstúpaním územia), žiadajúc „o realizáciu nášho práva na sebaurčenie“.¹⁹⁾

V ten istý deň, t. j. 2. októbra 1938, inštruoval A. Hitler nemeckých členov Medzinárodného výboru, aby Bratislava bola vynechaná zo zóny možného plebiscitu.²⁰⁾ Naopak, bratislavský konzul E. von Druffel uskutočnenie hlasovania a následného pripojenia k „Ostmarke“ všemožne podporoval, pričom sa s týmto stanoviskom pôvodne stotožňoval aj Zahraničný úrad.²¹⁾ Podobný názor zastávala aj Zahraničná organizácia NSDAP v Bratislave.²²⁾

Aktivity KdP a aj samotného Nemecka v otázke plebiscitu a pripojenia mesta zalarmovali Budapešť, ktorá sa nároku na Bratislavu nemienila zdať. Maďarský vyslanec v Berlíne predostrel Hitlerov dvojnásobný

¹⁷⁾ SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (eds.): „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das „Dritte Reich“ und die Entstehung des Slowakischen Staates. Dokumente I. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov, 2008, dokument 11, s. 25, 27.

¹⁸⁾ SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (eds.): „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das „Dritte Reich“ und die Entstehung des Slowakischen Staates. Dokumente I. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov, 2008, dokument 13, s. 30 – 31.

¹⁹⁾ SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (eds.): „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das „Dritte Reich“ und die Entstehung des Slowakischen Staates. Dokumente I. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov, 2008., dokument 15, s. 34 – 35.

²⁰⁾ SCHRIFFL, D.: Die Rolle Wiens im Prozess der Staatswerdung der Slowakei 1938/39. Peter Lang, Frankfurt nad Mohanom, 2004, s. 183.

²¹⁾ HOENSCH, J. K.: Der ungarische Revisionismus..., s. 212.

²²⁾ PA AA, R 27 769, 75 669. Telegram vedúceho oporného bodu AO NSDAP v Bratislave zo 4. 10. 1938.

Bratislava v nemeckých plánoch na jeseň 1938

prísľub štátnemu tajomníkovi Zahraničného úradu znovu 6. októbra. Tentoraz už bolo neskoro. A. Hitler sklamaný maďarským otáľaním pri kladení územných požiadaviek československej vláde počas dní nasledujúcich bezprostredne po Mníchove, nemienil ísť až tak ďaleko. Premietlo sa to aj do úvah Zahraničného úradu. Už Woermannov náčrt usporiadania „slovenskej otázky“ z 5. októbra 1938 vylučoval navrátenie Bratislavy do maďarských rúk.²³⁾ Nasledujúci deň stanovisko vo veci Bratislavy precizoval. Opätovné začlenenie mesta pod svätoštefanskú korunu by podľa neho znamenalo definitívny koniec „nemeckého elementu“. Vzhľadom na závažnosť situácie neodporúčal, aby si Nemecko priamo nárokovalo na Bratislavu. Ako najvhodnejšia alternatíva sa mu javil viackrát diskutovaný plebiscit. Rozhodujúca pre toto stanovisko nebola ani tak otázka nemeckej menšiny, ako sledovanie cieľov nacistickej politiky v strednej a juhovýchodnej Európe: „*Bratislava je pre všetky naše ďalšie ciele na východe (Slovensko, Podkarpatská Rus) kľúčová. Jej obetovanie Maďarsku by nám znemožnilo natrvalo vhodnou formou ovplyvňovať Slovákov*“.²⁴⁾ Je potrebné dodať, že rovnakej mienky bolo aj okolie viedenského miestodržiteľa Arthura Seyss-Inquarta²⁵⁾, známe svojou nie príliš veľkou náklonnosťou k Maďarsku.²⁶⁾

V ďalšom zázname, týkajúceho sa Bratislavy zo 7. októbra, ktorý bol predložený aj A. Hitlerovi, rozoberal E. Woermann výsledky viacerých variantov možného plebiscitu. Pri rozhodovaní sa medzi Nemeckom a Maďarskom predpovedal jasné „áno“ v prospech Nemecka, pri rozhodovaní sa medzi Maďarskom a Slovenskom, zas pozitívny výsledok pre Slovensko. Za najnevýhodnejšiu alternatívu považoval rozhodovanie sa medzi Nemeckom, Maďarskom a Slovenskom, hoci predpokladal, že obyvateľstvo bude hlasovať v prevažnej miere za Nemecko. V ďalšej časti odporúčal, aby Nemecko pomohlo Slovensku udržať Bratislavu, a to prostredníctvom práva na sebaurčenie, ktoré by bolo vyjadrené plebiscitom. Toto stanovisko odôvodňoval ďalším kreovaním nemeckej *Slowakei-Politik*.²⁷⁾ Nasledujúci deň A. Hitler tento návrh odobril, avšak

²³⁾ KOVÁČ, D.: Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871 – 1945). Veda, Bratislava, 1991, s. 132.

²⁴⁾ PA AA, R 29 931, 210 831 – 210 834. Woermannov záznam zo 6. 10. 1938.

²⁵⁾ SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (eds.): „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das „Dritte Reich“ und die Entstehung des Slowakischen Staates. Dokumente I. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov, 2008, dokument 27, s. 60, 62.

²⁶⁾ Pozri napr. sťažnosť vyslanca D. Sztójayho zo 17. 2. a 17. 4. 1939. (PA AA, R 29 784.)

²⁷⁾ SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (eds.): „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu I., dokument 35, s. 84 – 86.

bez vyjadrenia k otázke hlasovania.²⁸⁾ Bratislavský konzul bol s týmto rozhodnutím oboznámený 10. októbra, pričom bol upozornený, aby v otázke nevyvíjal žiadne aktivity.²⁹⁾ To znamenalo, že Berlín s plebiscitom ako inštrumentom politického nátlaku kalkuloval, ale len ako s krajnou alternatívou.

Toto rozhodnutie ale na druhej skomplikovalo pozíciu F. Karmasina a jeho spolupracovníkov, ktorí aj naďalej horúčkovo pracovali na „anšluse“ Bratislavy. Pre predsedu povolenej Deutsche Partei (DP) a dezignovaného štátneho tajomníka pre záležitosti nemeckej menšiny na Slovensku to muselo byť nepríjemné sklamanie. Práve v ten deň, keď dostal konzul E. von Druffel vyššie uvedenú inštrukciu, t. j. 10. októbra 1938, začal Wehrmacht v predpoludňajších hodinách obsadzovať Petržalku. Prevažná časť nemeckého obyvateľstva bola vo vytržení a očakávala, že nemecké vojsko prekročí Dunaj a vtiahne do Bratislavy. K tomu však nedošlo. DP ale demonštrovala svoju silu. Večer usporiadala manifestáciu, na ktorej rečníci až príliš okato zdôrazňovali nemecký charakter mesta, či okolnosť, že o osude Bratislavy sa nerozhodlo. Dav, najmä mládež, sa domáhal pripojenia k ríši.³⁰⁾ F. Karmasin sa síce na zhromaždení zúčastnil, ale neprehovoril. Konzul ho už pravdepodobne informoval o stanovisku Berlína.

F. Karmasin sa tak ocitol pred problémom, ako tento krok Nemecka vysvetlí svojim stúpencom. Bolo to pre neho o to horšie, pretože „anšlusová“ eufória neopadávala.³¹⁾ Naopak ďalej narastala. Falošné nádeje podporoval aj veľký nápis na petržalskom brehu Dunaja „Wir holen Euch heim ins Reich“ (Dovedieme vás domov, do ríše).³²⁾ Za tejto situácie vydal vodca DP 15. októbra výzvu, oznamujúc neúspech svojich aktivít ohľadom pripojenia Bratislavy. Apeloval na miestnych Nemcov, aby vytrvali a zhostili sa úlohy, ktorú im prideli A. Hitler. Zároveň ich nabádal k poriadku a disciplíne.³³⁾ Denník *Grenzbote*, stojaci ešte v tom čase na

²⁸⁾ ADAP, séria D, IV. zväzok, dokument 46, s. 48.

²⁹⁾ SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (eds.): „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu I., dokument 40, s. 99 – 100.

³⁰⁾ SNA, f. Ministerstvo vnútra 1938 – 1945 (ďalej MV), š. 3, 3/1938 prez. Správa Policajného riaditeľstva v Bratislave o priebehu zhromaždenia DP z 11. 10. 1938. SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D.: „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu I., dokument 50, s. 127 – 128, dokument 42, s. 103 – 105.

³¹⁾ NA ČR Praha, f. Auswärtiges Amt (ďalej AA) 136-69-1. Správa H. Neuwritha z 15. 10. 1938.

³²⁾ KOVÁČ, D.: Nemecko a nemecká menšina..., s. 138.

³³⁾ SNA, f. Policajné riaditeľstvo v Bratislave 1919 – 1949 (ďalej PR Bratislava), š. 247, Mat 71/10 (KdP). PA AA, 100 931, 309 238 – 309 239. Správa DNB z 15. 10. 1938. Völkischer Beobachter, Wiener Ausgabe, 16. 10. 1938, s. 1.

Bratislava v nemeckých plánoch na jeseň 1938

pozíciách Nemeckej kresťansko-sociálnej krajinskej strany, interpretoval túto výzvu ako jednoznačné „zrieknutie sa nároku Adolfa Hitlera na Bratislavu“, ³⁴⁾ čím sa pokúšal udržať promaďarských Nemcov vo viere, že Bratislava napokon pripadne Maďarsku. Pranie novin sa nenaplnilo. Zverejnenie výzvy sa napokon obrátilo proti jej autorovi. S obnovením autority mal problémy predovšetkým medzi odborármi. ³⁵⁾ Tí ju síce navonok rešpektovali, ale s ich radikálnymi požiadavkami mal F. Karmasin starosti aj v nasledujúcom období.

„Anšlusové“ vzplanutie sa pred Viedenskou arbitrážou objavilo medzi bratislavskými Nemcami ešte raz. Bolo to v súvislosti s Hitlerovou návštevou v Petržalke, v predpoludňajších hodinách 25. októbra 1938. ³⁶⁾ V nemeckých kruhoch si ju vysvetľovali ako „gesto zdôrazňujúce mimoriadny záujem ríše o bratislavskú otázku“. Prílišný optimizmus schladil opäť F. Karmasin, zdôrazniac na zhromaždení strany 29. októbra „mimoriadnu úlohu predsunutej stráže, ktorá požaduje od každého osobnú obeť a odsúvanie niektorých doteraz nenaplnených želaní, nádejí a očakávaní“. ³⁷⁾ Časť davu prijala jeho slová s nevôľou, čo dávala najavo pokrikmi „Wir wollen heim ins Reich!“ (Chceme domov do ríše!), „Anschluss, Anschluss“ a „Lieber Führer, mach uns frei von der Tschechoslowakei“ (Drahý vodca, vyslobod' nás z Československa). ³⁸⁾ Niežby vodca DP nechcel „anšlus“, ale musel sa striktnie pridržať berlínskych inštrukcií. A tie o pripojení mesta k Nemecku nehovorili. Jeho niekdajší politickí spolupracovníci zo Sudet navrhovali ako kompenzáciu financovanie stavby nemeckého domu, ktorý mal aj architektonicky vyjadriť skutočnosť, že Bratislava je „nemeckou bránou na juhovýchod“. ³⁹⁾ Projekt sa však nikdy nezrealizoval.

Vráťme sa späť na koniec prvej októbrovej dekády jesene 1938. Maďarská vláda medzitým počas prvého dňa komárňanských rokovaní vzniesla okrem iného požiadavku aj na Bratislavu ⁴⁰⁾. Československí

³⁴⁾ Grenzbote, 16. 10. 1938, s. 1.

³⁵⁾ SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (eds.): „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu I., dokument 91, s. 247 – 248.

³⁶⁾ Archiv bezpečnostních složek Praha (ďalej Abs), f. 135-22-42/270. Program Hitlerovej návštevy Viedne.

³⁷⁾ SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (eds.): „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu I., dokument 91, s. 249, 253.

³⁸⁾ SCHVARC, M., HOLÁK, M., SCHRIFFL, D. (eds.): „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu I., dokumenty 91, 92, s. 245 – 257.

³⁹⁾ SNA, f. 116-19-4/311. List K. Höbna kancelárii župného vedenia NSDAP v Liberci zo 4. 11. 1938.

⁴⁰⁾ DEÁK, L.: (ed.): Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. Martin : Matica slovenská, 2002, dokumenty 54 – 56, s. 81 – 82. Tiež HOENSCH, J.: Der ungarische Revisionismus..., s. 133.

vyjednávači nemali na rozdiel od maďarskej delegácie o vyššie uvedenom rozhodnutí Berlína ani najmenšej potuchy. Keď rokovania v Komárne stroskotali, obrátili sa obe strany najmä na Nemecko. Prirodzene, že počas rozhovorov sa pretriasala aj otázka Bratislavy. Nemci sa voči maďarským požiadavkám, pokiaľ išlo o hlavné mesto Slovenskej krajiny, stavali zdržanlivo. Plebiscit mal prichádzať do úvahy už len ako krajné riešenie.⁴¹⁾ Na druhej strane sa A. Hitler spolu so šéfom rezortu zahraničia Joachimom von Ribbentropom pred československým ministrom zahraničných vecí Františkom Chvalkovským vyjadrovali o Bratislave zámerne hmlisto, hoci J. von Ribbentrop mu na záver návštevy naznačil, že ohľadne Bratislavy a ďalších miest „by mohol pre nás dosiahnuť prijateľné riešenie“.⁴²⁾ A. Hitler nevyšiel v ústrety ani návrhom bývalého maďarského ministerského predsedu Kálmána Darányiho a ostro zamietol aj maďarský nárok na Bratislavu.⁴³⁾ Berlín takýmto spôsobom pokračoval v taktických manévroch. Bratislava sa stala predmetom rozhovoru aj počas audiencie Jozefa Tisa a Ferdinanda Ďurčanského u J. von Ribbentropa.⁴⁴⁾ O definitíve však slovenskí ministri nemohli ešte s konečnou platnosťou hovoriť. To sa ale ešte predpokladalo, že si maďarská aj československá strana sadnú opäť za rokovací stôl.

Nezmieriteľnosť stanovísk československej a maďarskej vlády vyústila napokon do arbitráže dvoch totalitných mocností – nacistického Nemecka a fašistického Talianska. Maďarsko sa v tejto hre opieralo najmä o Rím, kým Československo, resp. slovenská autonómna vláda sa mohli spoliehať len na príliš vágne prísľuby Berlína. Maďarská vláda okrem toho požadovala, aby sa arbitráž zaoberala aj „*budúcim osudom Bratislavy*“.⁴⁵⁾ To však nemecká strana zamietla. O Bratislave sa rokovalo aj počas návštevy ríšskeho ministra zahraničia J. von Ribbentropa v Ríme koncom októbra 1938, a až tam počas rozhovorov s talianskym náprotivkom Galeazzom Cianom, sa dohodli, že mesto napokon zostane Slovensku.⁴⁶⁾

Nemecký minister zahraničných vecí sa tohto bodu v Belvedere pridržal, na rozdiel od iných prísľubov, daných J. Tisovi a F. Ďurčanskému

⁴¹⁾ ADAP, séria D, IV. zväzok, dokument 53, s. 53.

⁴²⁾ KRÁL, V. (ed.): Das Abkommen von München 1938. Dokumente. Academia, Praha, 1968, dokument 266, s. 283.

⁴³⁾ DEÁK, L.: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939. Veda, Bratislava: 1991, s. 164.

⁴⁴⁾ ADAP, séria D, IV. zväzok, dokument 72, s. 79 – 83.

⁴⁵⁾ PA AA, R 29 932, 209 892. Weizsäckerov záznam z 28. 10. 1938.

⁴⁶⁾ LUKÉŠ, F.: K diplomatickému pozadí Vídeňskej arbitráže. In Historický časopis, roč. 10, 1, 1962, s. 64.

Bratislava v nemeckých plánoch na jeseň 1938

v Mníchove. Aktivity A. Seyss-Inquarta a F. Karmasina týkajúce sa ponechania Bratislavy pod slovenskou správou boli z tohto pohľadu zbytočné.⁴⁷⁾ Do samotného textu arbitrážneho rozsudku sa Bratislava dostala, a to v článku 5, ktorý hovoril o rovnoprávnom postavení maďarskej menšiny v meste s ostatnými etnickými skupinami⁴⁸⁾, čím bolo myslené najmä nemecké obyvateľstvo.

Bratislava teda zostala metropolou Slovenskej krajiny. Nemecká ríša si však za svoju podporu nechala zaplatiť. Po Petržalke musela autonómna vláda stráviť aj ďalšiu územnú stratu na úkor svojho mocného suseda. Odvolávajúc sa na Mníchovskú dohodu vzniel Berlín, zohľadniac strategický význam lokality, nárok na Devín. Československým vyjednávačom a bratislavskému kabinetu nezostalo nič iné, ako kapitulovať pred touto požiadavkou. Dňa 22. novembra 1938 v ranných hodinách nemecké jednotky obec obsadili, čo slovenská strana vnímala zvlášť citlivo, keďže prišla o jeden z národných symbolov. So stratou sa vládna garnitúra vyrovnávala len veľmi ťažko. V neskoršom období sa síce usilovala o navrátenie Devína, ale napriek viacerým intervenciám nedosiahla úspech. Obec aj s príľahlým okolím zostali súčasťou Nemecka až do skončenia druhej svetovej vojny.

Zoznam prameňov a literatúry:

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlín

Národní archiv České republiky Praha

Archiv Ministerstva vnitra České republiky/Archiv bezpečnostních složek

Slovenský národný archív

Akten zur deutschen auswärtigen Politik, séria D, IV. zväzok

Grenzbote 1938, Völkischer Beobachter, Wiener Ausgabe 1938

Ladislav Deák (ed.): *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I.* Martin: Matica slovenská, 2002.

Miroslav Fabricius, Katarína Hradská (eds.): *Jozef Tiso. Prejavy a články (1938 – 1944).* Bratislava: AEPress, 2007.

⁴⁷⁾ HOENSCH, J.: Der ungarische Revisionismus..., s. 184.

⁴⁸⁾ ADAP, séria D, IV. zväzok, dokument 99, s. 113.

Jörg K. Hoensch: *Der ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1967.

Leonidas Hill (ed.): *Die Weizsäcker-Papiere 1933 – 1950*. Frankfurt am Main: Propyläen-Verlag, 1974.

Zbigniew Landau, Jerzy, Tomaszewski (eds.): *Monachium 1938. Polskie dokumenty dyplomatyczne*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.

Alan Bullock: *Hitler a Stalin. Paralelní životopisy*. Praha: KMa, 2005.

Václav Král (ed.): *Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933 – 1947. Dokumentensammlung. Acta occupationis Bohemiae et Moraviae*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964.

Ladislav Suško: Miesto autonómneho Slovenska v politike Nemeckej ríše (september 1938 – marec 1939). In *Historický časopis*, roč. 47, 3, 1999, s. 420 – 431.

David Irwing (ed.): *Joseph Goebbels. Deníky 1938*. Praha: Dialog, 1992.

Valerián Bystrický: Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb roku 1938. In *Historický časopis*, roč. 40, 4, 1992, s. 438 – 466.

Michal Schvarc, Martin Holák, David Schriffel (eds.): *„Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das „Dritte Reich“ und die Entstehung des Slowakischen Staates. Dokumente I*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008.

David Schriffel: *Die Rolle Wiens im Prozess der Staatswerdung der Slowakei 1938/39*. Frankfurt nad Mohanom : Peter Lang, 2004.

Dušan Kováč: *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871 – 1945)*. Bratislava: Veda, 1991.

Václav Král (ed.): *Das Abkommen von München 1938. Dokumente*. Praha: Academia, 1968.

Ladislav Deák: *Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939*. Bratislava : Veda, 1991.

František Lukeš: K diplomatickému pozadí Vídeňské arbitráže. In *Historický časopis*, roč. 10, 1, 1962, s. 51 – 67.

Vnútropolitický ohlas na zmeny hraníc v roku 1938

PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., Historický ústav SAV

(Referát vznikol s príspevím Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-51-017105. Slovensko v 20 storočí.)

Mníchovská dohoda štyroch veľmocí svojím rozhodnutím o územných zmenách sa dotýkala všetkých troch častí republiky len s určitým časovým rozdielom. A. Hitler sa v Mníchove nie veľmi zaujímal o poľské a ešte menej maďarské požiadavky voči Česko-Slovensku. Išlo mu hlavne o oslabenie a postupnú likvidáciu východného suseda. Na druhej strane súhlasil, aby Poľsko a Maďarsko presadili svoje územné požiadavky, ktoré v prípade Budapešti smerovali proti československým hraniciam na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Pred slovenskou spoločnosťou ako celkom, ale aj pred jej politickými elitami vystala akútna hrozba korektných územných hraníc, rozsah ktorej nepoznali a ani nemohli poznať. Prvé optimistické správy, že sa rozhodnutia Mníchovskej dohody nedotýkajú Slovenska¹⁾ sa rýchlo rozplynuli a už v prvých októbrových dňoch bolo zrejmé, že v dôsledku Dodatočného prehlásenia ako nedeliteľnej časti Mníchovskej dohody zasiahnu územné zmeny aj Slovensko. Pritom všetko nasvedčuje tomu, že J. Tiso a čelní predstavitelia strany neboli v stave si plne uvedomiť zložité zahraničnopolitické postavenie krajiny, ktoré spôsobovali maďarské, nemecké a poľské územné nároky.²⁾ Nie sú k dispozícii žiadne dokumenty, ktoré by potvrdzovali, že problémom hroziacich územných korektúr venovala autonómna vláda mimoriadnu pozornosť a tieto otázky posudzovala na svojich zasadnutiach. Všetko naznačuje, že ich ponechávala v kompetencii J. Tisa a F. Ďurčanského, resp. sa prerokovali v rámci príslušných komisií, ktoré utvorila, aby jej pripravili podklady pre rokovanie s Maďarskom.³⁾ V celkovej tejto atmosfére narastali v slovenskej spoločnosti obavy z budúceho vývoja,

¹⁾ Slovenský národný archív, f. Krajinský úrad, š. 262, č. 62090, š. 236, č. 62632. Bratislava 30. 9. 1938.

²⁾ HOENSCH, K. Jörg. Slovensko a Hitlerova východná politika. Hlinková slovenská ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938 – 1939. Veda 2001, s. 75.

³⁾ DEÁK, Ladislav. Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938.) Matica slovenská. Martin 2002, s. 33 – 211.

ale hrozba územných zmien nerezonovala takou silou a mierou ako v českých krajinách. Slovenskej verejnosti sa podsúvali dôsledky Mníchovskej dohody takmer výlučne ako česká záležitosť, ako tragédia českého národa⁴⁾ a predovšetkým úder proti českému národu.⁵⁾ Tlmili ju na jednej strane optimistické, ale úplne nerealistické hodnotenia situácie zo strany činiteľov ľudovej strany, v prvom rade K. Sidora. Rovnako pokrytecké „oplakávanie“ českých územných strát a odvádzanie pozornosti na územné zmeny v českých krajinách, ale hlavne a predovšetkým jednoznačná požiadavka okamžitého riešenia slovenskej otázky. Po mocenských zmenách spôsobených uzneseniami mníchovskej konferencie všetky politické subjekty na Slovensku nielen žiadali, ale boli presvedčené, že je nutné zmeniť štátoprávne postavenie; niektoré z nich len administratívne postavenie Slovenska v republike. Rovnako panovalo presvedčenie, že sa tak musí stať čo najskôr. Žilinská dohoda z 6. októbra 1938 uzavretá medzi politickými stranami na Slovensku, okrem komunistov a dohoda s politickými subjektmi v českých krajinách potvrdili túto skutočnosť. Pomerne veľmi rýchle dorozumenie o problémoch, ktoré zaťažovali politický život v republike dvadsať rokov dokumentovalo, že politické strany si uvedomovali nutnosť predstavovať Slovensko vzhľadom k zahraničiu ako stabilizovanú, konsolidovanú a do značnej miery jednotnú krajinu.⁶⁾ V zahraničnej hrozbe treba tiež hľadať a vidieť korene, že následné preskupenie politickej moci na Slovensku realizované ľudovou stranou, keď došlo k likvidácii demokratického systému a k budovaniu autoritatívneho režimu prebehlo bez akýchkoľvek politických konfliktov, zápasov a charakterizovala ho pasívna rezistencia bývalých protivníkov a odporcov nových vládcov z radov HSĽS. V priamom ohrození teritoriálnej integrity Slovenskej krajiny treba vidieť a hľadať príčiny, že sa postupne darilo presadzovať a realizovať myšlienky národnej jednoty ako spontánnej reakcie spoločnosti, ale rovnako a možno ešte viac, ako cieľavedomej činnosti autonómnej

⁴⁾ Vysokoškôľák Jozef Paučo s ambíciami jemu vlastnými sa pustil do hodnotenia situácie takto: „Mníchov je pre Čechov väčšou porážkou ako Biela Hora. A s Benešom padá Masaryk, padá celá jeho škola, lebo tá českému národu nepriniesla nič pozitívneho. Pomýlené fikcie a nie zdravé, mravné, vedecky a štátnicky zaväzujúce zásady boli ich fixnými ideami“ *Nástup* 15. 10. 1938.

⁵⁾ GEBHART, Jan. – KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickém, spoločenskm a kultúrnm živote.* Paseka, Praha, Litomyšl 2004, s. 73.

⁶⁾ Snád jeden z najnekompromisnejších odporov politiky ľudovej strany I. Dérer v súvislosti s prípravou rokovaní o územných zmenách na Slovensku pri rokovaníach s maďarskou delegáciou písal: „Nesmieme podniknúť nič čo by oslabilo ich pozície (t. j. autonómnej vlády) v dobe, keď jednáju o docielení dobrých hraníc nášho spoločného života“. *Archív Národného múzea, Praha. F. I. Dérer, kart. 10, č. 499.*

Vnútropolitický ohlas na zmeny hraníc v roku 1938

vlády smerujúce pritom k utváraniu monopolu vládnej moci. Prevládajúcou snahou všetkých slovenských politických subjektov bolo dosiahnuť stabilitu a konsolidáciu Slovenskej krajiny stanovením definitívnych hraníc so susedmi. Uvedené tendencie vyúsťujúce k utvárania národnej jednoty sa stupňovali nielen úmerne s narastajúcimi požiadavkami Maďarska, ale aj nastolením nemeckých nárokov na Petržalku ako dôležitého strategického miesta z hľadiska nemeckých záujmov už začiatkom októbra.⁷⁾ Zakrátko potom sa otvorila otázka odstúpenia Devína. Mimoriadne šokujúcim bolo pre neinformovanú verejnosť vyzdvihnutie síce nie veľkých, ale neočakávaných a prekvapujúcich poľských požiadaviek na Orave a Spiši.⁸⁾ Z týchto dôvodov sa v rámci všetkých slovenských politických strán prejavila snaha dosiahnuť definitívne stanovenie hraníc so susedmi a tým vytvoriť podmienky pre vnútornú konsolidáciu slovenskej štátnosti. Toto úsilie novej, autonómnej vlády rešpektovala a podporovala väčšina slovenskej spoločnosti a všetky politické subjekty dokiaľ mali možnosť sa verejne vyjadrovať.⁹⁾ Vo vzťahu k zahraničiu sa utváral jednotný postup slovenských strán, ktorého cieľom bolo súčasne zabrániť aj prípadnému rozkladu republiky. Nastolenie a prerokovanie problému integrity Slovenskej krajiny na verejnosti a v rámci politických subjektov bolo síce veľmi dôležité, ovplyvňovalo verejnú mienku, nálady v spoločnosti, ale sa nedotýkalo ani sa nemohlo dotýkať meritu vecí.

Po utvorení autonómnej vlády v Bratislave a následne na Podkarpatskej Rusi v prvej dekáde októbra sa stalo zrejмым, že základným predpokladom ďalšej trvalej existencie republiky v akejkoľvek forme a vnútornej stabilizácie je definitívne stanovenie hraníc. Tým sa malo vytvoriť aj prostredie pre udržanie a budovanie diplomatických a politických vzťahov so susedmi. Vláda v Bratislave bezprostredne po

⁷⁾ Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 – 1945. Seria D (1937 – 1945). Zv. IV. Baden-Baden 1952, dok. 27, s.32.

⁸⁾ BORÁK, Měčislav Incident pod Tatrami 27. listopadu a delimitace hranic mezi Polskem a Česko-Slovenskem. In *Histórie a vojenství* 1998, 5, s. 20 a n.; BORÁK, Měčislav. Československo-polská „malá vojna“ u Čadce 25. listopadu 1938. In *Histórie a vojenství* 1998, 4, s. 65 – 90. GAREK, Martin. Slovensko-poľské vzťahy od Mníchova 1938 po inkorporáciu odstúpených území. In *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Ed. Martin Pekar, Richard Pavlovič. Universum Prešov 2007, s. 370 a n.

⁹⁾ Slovenská národná strana prezentovala nacistické Nemecko ako rozhodujúceho garanta nedotknuteľnosti hraníc Česko-Slovenska na Slovensku po Viedenskej arbitráži: „Ríšsky kancelár musí dostať záruky, že snaha prestať byť žandárom veľmocí proti Nemecku je úprimná“ *Národné noviny* 11. 10. 1938. J. Paulíny-Tóth...keby ste neboli hľadali v politike Nemecka zlé stránky a neboli Nemcov svojím špeciálnym spôsobom vysmievali, nebolo by sa Nemecko na vás takto nahnevalo“ *Národné noviny* 23. 12. 1938.

svojej inštalácii považovala upevnenie a definitívne určenie hraníc s Maďarskom za prioritu svojich zahraničnopolitických aktivít. HSLŠ v súvislosti s narastaním politických ambícií sa tiež dožadovala, aby mohla bezprostredne zasahovať do rokovaní s Maďarskom, pretože „Praha nemá právo rokovať o odstúpení slovenského územia“.¹⁰⁾ Propagandistické manévry masmédií ľudovej strany a hlavne ambiciózných redaktorov Slováka boli jedna stránka veci a reálna situácia bolo zase niečo iné. V Prahe si uvedomovali, že na čele československej delegácie pri rokovaní s Maďarskom by mal byť Slováč. Uvažovalo sa o menovaní Milana Hodžu, resp. Imricha Karvaša.¹¹⁾ Po ustanovení autonómnej vlády J. Tisa sa stalo zrejším, že vedúcim delegácie zo Slovenska by mal byť jej zástupca, pričom rokovania sa mohli a museli viesť v celoštátnom rámci. Keď však minister zahraničných vecí F. Chvalkovský navrhol, aby členmi delegácie na pripravovaných rokovaní v Komárne boli J. Tiso a F. Ďurčanský, obaja sa postavili proti a vyhlasovali, že je to záležitosť ministerstva zahraničných vecí a nie krajinkej vlády. Až po dôraznom upozornení, že záležitosť sa týka v prvom rade Slovenska bol návrh akceptovaný.¹²⁾ Cieľom ministra zahraničných vecí bolo jednoznačne vziať autonómu vládu do rokovaní, pretože jej zástupcovia mali právo a povinnosť sa ich zúčastniť, ale aj preto, že prenášal časť zodpovednosti na jej predstaviteľov. Bolo totiž zrejme, že sa budú musieť robiť územné korektúry v prospech Maďarska, ale bolo rovnako dôležitá deľba zodpovednosti za ich rozsah. J. Tiso neskôr tvrdil, že poverenie viesť rokovania prijal so zadostučinením, „lebo som sa tešil tomu, že budem mať možnosť brániť celistvosť územia voči Maďarom v jednaniach voči nim“. Vychádzal zo zásady, že bude nutné „voľačo popustiť“,¹³⁾ ale sa domnieval, že „sa s Maďarmi dohodne a otázka maďarsko-slovenských hraníc nebude musieť byť predložená pred arbitráž veľmocí“.¹⁴⁾

Prístup predstaviteľov ľudovej strany k posudzovaniu danej situácie a k možnosti rokovaní s Maďarskom vychádzal z názoru, že je nutné sa dištancovať od predchádzajúcej politiky Československa a vyzdvihnúť

¹⁰⁾ Slováč 4. 10. 1938.

¹¹⁾ Archiv ministerstva zahraničných vecí (AMZV) Praha. Právni sekce VI, kart. 64, č. 140999. Praha 5. 10. 1938. Služba „O“; Documents diplomatiques français 1932 – 1939. 2e (1936 – 1939). Tom XIII. Paris 1978, dok. 4, s. 5-6.

¹²⁾ FEJERABEND, K. Ladislav. Ve vláдах Druhé republiky. New York 1961, s. 51.

¹³⁾ DEÁK, Ladislav. Zahraničnopolitické koncepcie J. Tisu voči Maďarsku roku 1938. In Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisa. Eds. Valerián Bystrický, Štefan Fano. Slovac Academic Press. Bratislava 1992, s. 105 a n.

¹⁴⁾ SNA, NS, Tnľud, 6/46, š. 51. Zápisnica s J. Tisom 8. 3. 1946 a v nasledujúce dni.

Vnútropolitický ohlas na zmeny hraníc v roku 1938

osobitnosť, resp. samostatnosť slovenskej politiky. Forsírovali predstavu, že nechcú mať nič spoločného s českou politikou, pretože táto línia zahraničnej politiky priniesla svet na okraj novej veľkej vojny a „na celej čiare stroskotala ako vyumelkované, neživotné a nemožné monštrum”.¹⁵⁾ J. Tiso dokonca videl situáciu tak, že osud, ktorý postihol Slovensko bol preto taký „lebo nás hádzali vtedy do jedného vreca s Čechmi a tak rozhodovali o nás aj v Mníchove”.¹⁶⁾ Cieľom bolo podporovať predstavu, že slovenská reprezentácia sa dištancuje od predchádzajúcej politiky E. Beneša, K. Kroftu, za ktorú Slováci neboli a nie sú zodpovední. V tomto kontexte sa J. Tiso zaoberal myšlienkou, že Maďarsko by mohlo byť ochotnejšie k ústupkom, keby s nimi rokovala slovenská delegácia nezávislé od Prahy. Presadzovala sa dokonca predstava, že samostatné Slovensko by snád v Komárne získalo priaznivejšie podmienky ako keď je súčasťou Česko-Slovenska.¹⁷⁾ Predovšetkým F. Durčanský v kontaktoch s nacistami forsíroval ideu samostatného štátu ako východisko z danej situácie.

Československá delegácia prichádzala na rokovania v Komárne len čiastočne pripravená pre nedostatok času, ale aj tiež preto, že obdobné materiály sa predom nevypracúvali.¹⁸⁾ Tiež jej vedúci J. Tiso a F. Durčanský sa podobných rokovaní zúčastňovali prvýkrát a museli zvädzať súboje s Kálmánom Kányom a Pál Telekim medzinárodne ostrieľanými politikmi. Podstatné však bolo, že sa nachádzali a priori v defenzíve. Podľa Doplňujúceho prehlásenia Mníchovskej dohody bolo zrejmé, že akékoľvek rokovanie musí skončiť územnými stratami Česko-Slovenska v Slovenskej krajine a na Podkarpatskej Rusi. Jediným východiskom bolo neakceptovať maďarské požiadavky, spochybníť argumenty, ktorými ich zdôvodňovali, pripraviť protiargumenty, ale hlavne získať čas a pokúsiť sa diplomatickou aktivitou zmeniť situáciu. Tiso navyše použil taktiku diferencovaného postoja od Prahy a tvrdil, že ho nič neviaže čo pražská vláda dohodla ohľadom Slovenska lebo „vystupuje ako zástupca slovenského národa a nie pražskej vlády”.¹⁹⁾ Tisová argumentácii bola síce nóvum, ale skúsení maďarskí diplomati ju neakceptovali. Nemohli a nechceli rokovať o územných zmenách

¹⁵⁾ Slovák 25. 10. 1938.

¹⁶⁾ SNA, NS, TnÍud. J. Tiso 6/46, š. 51. Výpoveď J. Tisa 8. 3. 1946 a v nasledujúce dni.

¹⁷⁾ ADAP-D-IV. Dok. 72, s. 79 – 83.

¹⁸⁾ O priebehu rokovaní. DEÁK, Ladislav. Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938). Matica slovenská, Martin 2002.

¹⁹⁾ SNA, NS, TnÍud. J. Tiso 6/46, š. 51. Zápisnica s J. Tisom 8. 3. 1946 a v nasledujúce dni.

s ministrami regionálnej vlády, ale len s predstaviteľmi celého štátu, ktorí boli jediní kompetentní prijať príslušné rozhodnutia v mene republiky. Už v priebehu rokovaní v Komárne sa stalo zrejým, že je nutné získavať pomoc zo zahraničia.

Slovenskej krajine po Mníchovskej dohode nehrozilo bezprostredné nebezpečenstvo okupácie zo strany niektorého suseda, ale strata územnej celistvosti. Ani Taliansko nepodporovalo takúto možnosť a taliansky minister zahraničných vecí Galeazzo Ciano spochybňoval aj možný pozitívny výsledok plebiscitu na Slovensku v prospech Maďarska. V Ríme sa domnievali, že anexia Slovenskej krajiny zo strany Budapešti by veľmi nepriaznivo pôsobila na Juhosláviu a Rumunsko, ktoré záujmy museli brať v úvahu.²⁰⁾ Žiadna veľmoc, ale ani štát nepodporovali úplnú anexiu Slovenskej krajiny Maďarskom v tomto období. Ale rovnako nikto nepodporoval udržanie územnej integrity Česko-Slovenskej republiky na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi. Ovplyvňovať postoj zahraničia zo strany predstaviteľov ústrednej vlády a ľudovej strany bolo v tejto situácii veľmi zložitú. Okrem aktivít Ministerstva zahraničných vecí²¹⁾ začala sa angažovať v tomto smere aj autonómna vláda.

Predstavitelia HSĽS nemali v minulosti, okrem Poľska väčšie kontakty v zahraničí. V priebehu októbra odpadla v dôsledku teritoriálnych požiadaviek možnosť spolupráce s Varšavou. Kontakty s Juhosláviou sa obmedzovali na spojenie s Chorvátskou roľníckou stranou Vladimíra Mačeka, ktorá však nemala žiaden vplyv. Podstatným sa jednoznačne ukázala možnosť nadviazať nejaké spojenia s rozhodujúcou veľmocou v stredoeurópskom priestore – nacistickým Nemeckom. Prítom ľudová strana nemala v minulosti, t. j. pred Mníchovskou dohodou nejaké významnejšie spojenia s Berlínom a obrátene z ríše neprichádzali ani náznaky záujmu o politickú spoluprácu s ľudovou stranou. Po mníchovskom diktáte sa v priebehu októbra situácia radikálne mení. V Tretej ríši začali mať pochopenie pre prijatie predstaviteľov autonómnej vlády. Dochádza takto k prvému priamym kontaktom Hermanna Göringa, Joachima von Ribbentropa s F. Ďurčanským a J. Tisom. Predmetom rozhovorov sa zo strany ministra spravodlivosti, sociálnej starostlivosti a verejného zdravotníctva Slovenskej krajiny stali aj otázky budúceho štátoprávneho postavenia Slovenska²²⁾, ale predovšetkým hroziace

²⁰⁾ Národní archiv, Praha. Fond AA, č. 210844-45. Rozhovor G. Ciana s nemeckým veľvyslancom Hans Georgom von Mackensenom. Rím 6. 10. 1938.

²¹⁾ Podrobne DEÁK, Ladislav. Viedenská arbitráž. Dokumenty I.

²²⁾ ADAP-D-IV, dok. 72, s. 79 – 83.

Vnútropolitický ohlas na zmeny hraníc v roku 1938

územné zmeny. Najmä J. Tiso bol presvedčený, že v Nemecku získal podporu pre udržanie Košíc na Slovensku, ale mocenské záujmy nacistického Nemecka sa museli prispôbiť požiadavkám Ríma, a J. von Ribbentrop ustúpil, aby získal súhlas Ríma s pripravovaným vojenským paktom. Východoslovenská metropola pripadla Maďarsku. V princípe aktivity ľudovej strany, ale ani Ministerstva zahraničných vecí Česko-Slovenska nepriniesli žiadne pozitívne výsledky. Navyše F. Chvalkovský vyvíjal maximálne úsilie, aby sa vyriešili a definitívne uzavreli územné problémy a situácia sa stabilizovala. To bol základný predpoklad pre začatie rokovaní o poskytnutí garancii veľmocí, ako ich sľúbili udeliť Česko-Slovensku v rámci Mníchovskej dohody a teda predpoklad záruk ďalšej existencie republiky.

Autonómna vláda ani nie v priebehu jedného mesiaca musela akceptovať na slovenské pomery značné územné straty. Verejne propagovala, že jej cieľom je, na rozdiel od bývalej republiky, udržiavať dobré vzťahy so všetkými susedmi. Realita bola taká, že všetci susedia vyzdvihli územné požiadavky voči Slovenskej krajine. Slovensko okrem rozsiahlych teritoriálnych zmien na základe Viedenskej arbitráže (2. novembra 1938) muselo odstúpiť Tretej ríši Petržalku, následne Devín a Poľsku menšie územia na Orave a Spiši. Verejne sa spochybnila schopnosť nových vládcov riešiť zahraničnopolitické problémy, hoci objektívnou skutočnosťou bolo, že v daných pomeroch žiadna politická sila, ktorá by bola u moci, by nedosiahla pozitívnych výsledkov. Priebeh a výsledok teritoriálnych zmien a mimoriadne akým nátlakom sa uskutočnili následne vyvolávali prehlbenie neistoty a obáv. Spôsob akým zaobchádzali veľmoci a susedia so Slovenskom v nijakom prípade nedokazoval, že ho chápu ako suverénny objekt a denník Slovák 4. novembra 1938 konštatoval: „Stali sme sa hračkou na veľmocenskej šachovnici“. Súčasne veľmi rýchle nasledovalo vytriezvenie z optimistických vyhlásení koľkých priateľov má Slovensko a Slováci vo svete. Podobné tvrdenia sa ukázali ako zbožné a ničím nepodložené tvrdenia. Bolo však nutné pomenovať a definovať vinníkov katastrofy. Vzhľadom k tomu, že sa nemohla uviesť ako rozhodujúca príčina agresívne ciele a ambície nacistického Nemecka a tým následne spojená a podmienená možnosť korektúry hraníc v prospech Maďarska hľadali sa vnútropolitické a veľmi vágne (svetové židovstvo) medzinárodné príčiny. Autonómna vláda v danej situácii vytiahla tézu, že zachraňovala len to „čo sa pre slovenský národ zachrániť dalo“, pretože predchádzajúca dvadsaťročná politika priviedla štát ako vo vnútropolitickom vývoji, ale hlavne z hľadiska medzinárodného diania

k „úplnému rozkladu“.²³⁾ J. Tiso síce nepomenoval v rozhlasovom prejave 2. novembra 1938 medzinárodné príčiny rozkladu republiky, ale sa ani nedal ovplyvniť, aby príčiny katastrofy zvalil na „svetové židovstvo“ a hoci bol mimoriadne konšternovaný, obmedzil sa len na konštatovanie, že slovenský národ sa stal objektom a rozhodovali o ňom „ako o porazenom nepriateľovi“. Je rovnako symptomatické, že vo svojom prejave hovoril o nespravodlivom etnickom riešení, ale nespomenul trvalé revizionistické ambície Maďarska, resp. jeho tradičné maximalistické ciele smerujúce k obnoveniu svätoštefanskej koruny. Hlavná príčina katastrofy sa opäť hľadala v spojení s Čechmi. Vytiahli sa a vynorili sa tvrdenia, že súčasný stav je spôsobený tým, že Slováci boli rovnako negatívne posudzovaní ako Česi, pretože tvorili s nimi spoločný štát. Opakovali sa kritické hlasy na adresu zahraničnej politiky republiky, ktoré vo svojej podstate rezonovali v politike ľudovej strany od polovice 30. rokov. Nebola však badateľná tendencia dávať do súzvuku kritiku zahraničnej politiky E. Beneša a K. Kroftu s posilňovaním protičeských tendencií. Tento rys však silne rezonoval v náraste protižidovských nálad, ale aj represálií proti židovskému obyvateľstvu.

Predseda autonómnej vlády J. Tiso vydal v súvislosti s realizáciou Viedenskej arbitráže 4. novembra nariadenie, aby došlo k organizovanému presunu („postrkovaniu“) Židov cudzincov, židov bez domovskej príslušnosti a Rómov na územia, ktoré mali pripadnúť Maďarsku.²⁴⁾ Išlo o prvú deportáciu židovského a rómskeho obyvateľstva na Slovensku, ktorá vo svojom dôsledku skončila neúspešne aj preto, že maďarské úrady „postrkovaných“ vracali na územie Slovenskej krajiny a J. Tiso celú akciu po troch dňoch odvolal. Deportácie mali však aj silné ideologické a propagandistické zázemie v tom, že pred hotelom Carlton v Bratislave demonštrovala 1. novembra 1938 maďarská mládež za účasti menšieho počtu židovského obyvateľstva a žiadala pripojenie Bratislavy k Maďarsku. Táto situácia prekvapujúco vyvolala vo verejnosti silné protižidovské, ale nie tak veľké proti maďarské nálady prejavujúce sa rôznymi formami nátlaku a útokov protižidovskému obyvateľstvu a nárastom protižidovských nálad. Pritom v priebehu októbra dochádzalo k organizovaným akciám maďarskej menšiny, ktoré mali podporiť požiadavku na pripojenie časti Slovenska k Maďarsku.²⁵⁾ Cieľavedomé

²³⁾ TISO, Jozef. Prejavy a články (1938 – 1944). Eds. Miroslav Fabricius – Katarína Hradská. Historický ústav, Academic Electronic Press. Bratislava 2007, s. 25.

²⁴⁾ KAMENEC, Ivan. Po stopách tragédie. Bratislava 1991, s. 25; NIŽŇANSKÝ, Eduard. Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Universum Prešov 1999, s. 24-102.

²⁵⁾ ČARNOGURSKÝ, Pavol. 6. október 1938. Veda. Bratislava 1993, s. 241 a n.

Vnútropolitický ohlas na zmeny hraníc v roku 1938

propagandistické akcie mali posilniť volanie po pripojení čo najväčšieho územia k Maďarsku, resp. až ambícii o obnovenie svätoštefanskej koruny. Robila sa tzv. šuškaná propaganda, rozširovali sa letáky, organizovali zhromaždenia, spievala sa maďarská hymna v kostoloch a pod.

Všeobecnou tendenciou propagandistického a ideologického ovplyvňovania verejnosti zo strany autonómnej vlády a masmédií po Viedenskej arbitráži bolo zvalovanie viny a zodpovednosti na maďarské a židovské vrstvy obyvateľstva a na všeobecne nepomenovaných neprajníkov Slovákov. Bratislavská vláda ani jej propagandistická mašinéria si nemohla dovoliť pomenovať skutočných pôvodcov katastrofy. J. Tiso v spomínanom rozhlasovom prejave argumentoval slovami ministra zahraničných vecí nacistického Nemecka Joachima von Ribbentropa, ktorý mu povedal: „Mníchov vás Slovákov zachránil pred veľkou katastrofou, pred úplným rozdelením...a preto čo dnes máte môžete ďakovať mníchovskej dohode“. J Tiso v snahe propagandisticky využiť situáciu tvrdil, že Viedenská arbitráž „upravila naše hranice voči Maďarsku a zároveň poskytla nám úplné garancie našich nových slovensko-maďarských hraníc“.²⁶⁾ Toto tvrdenie sa o päť mesiacov v priebehu „malej vojny“ spochybnilo.

Dôsledkom postupného územného okliešťovania Slovenska bolo narastanie skepticizmu, obavy z budúcnosti, uvedomenie si malosti Slovenska, hrozby zaobchádzania s ním ako s objektom výhodného obchodu, spochybňovanie schopností republiky utvárať záruky bezpečnosti a vôbec existencie štátu. Rástol pocit ohrozenia vôbec, národnej existencie zvlášť a možností ďalšieho národného života. Rovnako sa v spoločnosti prejavoval odpor a nesúhlas s nespravodlivými rozhodnutiami, pocity krivdy, s čím automaticky narastali priamo nepriateľské tendencie vo vzťahu k susedom. Zosilnilo sa tradične negatívne hodnotenie maďarskej politiky a jej mocenských ambícií, došlo k prekvapujúcemu obratu u bývalých polonofilov od ich sympatií k protipolským vystúpeniam. Aj vzťah k nacistickej ríši sa zmenil, čo postrehli aj nemeckí agenti na Slovensku²⁷⁾, ale postoj k Berlínu prechádzal veľmi rýchlou a podstatnou korektúrou prejavujúcou sa narastaním sympatií, alebo ich forsírovaním vo vydávaných masmédiách. Noví reprezentanti vládnucej štruktúry prišli z hľadiska mocenských a ideologických dôvodov

²⁶⁾ TISO, Jozef. Prejavy a články (1938 – 1944), s. 25 – 26.

²⁷⁾ „Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Eds. Michal Schvarc, Martin Holák, David Schriffel. Ústav pamäti národa, SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov. Bratislava 2008, dok. 100 a n.

rýchle k záveru, že kontakty a spolupráca s Treťou ríšou sú pre nich a pre presadzovanie ich predstáv budúcej existencie národa a štátu nevyhnutné a rozhodujúce. Preto sa snažili, aby sa na Petržalku a Devín zabudlo. Nová mocenská garnitúra však nebola ochotná a ani nechcela zabudnúť na územné straty. Aspoň nie na všetky, hlavne keď niektoré mohla a si trúfala verejne a politicky spochybňovať.

Česko-Slovenská republika, ale rovnako predstavitelia ľudovej strany v celom dvadsaťročnom období hlásali a podporovali myšlienky udržanie integrity republiky. Odmietali akékoľvek revizionistické požiadavky a v určitom období aj spoluprácu so štátmi, ktoré vyznávali tieto zásady, hoci HSĽS v druhej polovici tridsiatych rokoch už nie v tak intenzívnej forme ako predtým. V novej situácii požiadavka revizionizmu sa mala stať súčasťou zahraničnopolitických pohľadov ľudovej strany a neskôr v období Slovenskej republiky trvalou súčasťou politických požiadaviek zahraničnej politiky. Povel k tejto zásadnej zmene dal predseda autonómnej vlády ihneď po Viedenskej arbitráži v rozhlasovom prejave, keď okrem iného vyhlásil: „nikto nám nemôže zabrániť, aby sme celému svetu neoznámili, že na slovenskom národe bola spáchaná veľká krivda“. ²⁸⁾ Súčasne však na druhej strane tvrdil, že Viedenská arbitráž „poskytla nám úplnú garanciu nových slovensko-maďarských hraníc.“ V tomto presvedčení ho utvrdzoval aj sľub G. Ciana pri rokovaní vo Viedni 2. novembra 1938, keď mu sľúbil poskytnúť garancie budúcich hraníc republiky, a teda aj Slovenska. ²⁹⁾ V podstate však autonómna vláda a osobne J. Tiso sa nie veľmi zaujímali o poskytnutie garancii zo strany veľmoci v zmysle uznesenia mníchovskej konferencie, pretože: „My sme mali svojich domácich starostí dosť a nemohli sme sa o toto starať“. ³⁰⁾ Vo Viedni si tiež vypočul argumenty J. von Ribbentropa o tom, že Mníchovská dohoda zachránila Slovensko pred „veľkou katastrofou, pred úplným rozdelením, pred úplným rozkúskovaním“ ³¹⁾, ale na druhej strane argumentoval, že Viedenská arbitráž porušila princípy dohody štyroch veľmoci, pretože bolo porušené etnicky spravodlivé riešenie ³²⁾. Situácia však bola oveľa zložitejšia. J. Tiso, ktorý sa staval po stroskotaní rokovaní

²⁸⁾ TISO, Jozef. Prejavy a články (1938 – 1944), s 26.

²⁹⁾ NA, Praha, PMR, kart. 4443, XIX 21. Zasadnutie vlády 4. 11. 1938.

³⁰⁾ SNA, NS. J. Tiso. 6/46, š. 51. Zápisnica s Tisom 8. 3. 1946 a nasledujúce dni.

³¹⁾ Tiso, Jozef. Prejavy a články (1938 – 1944), s. 25. J. Tiso ďalej tvrdil: „Právom sme dúfali, že sa nám podarí dosiahnuť z hľadiska etnického spravodlivé riešenie a že hranica slovensko-maďarská určená bude v duchu dohody mníchovskej...Zodpovednosť za to padá predovšetkým na tých politikov, ktorí za posledných 20 rokov rozhodovali bez našej účasti a vôle o našom osude“.

³²⁾ TISO, Jozef. Prejavy a články (1938 – 1944), s. 25.

Vnútropolitický ohlas na zmeny hraníc v roku 1938

v Komárne skepticky k arbitrážnemu rozhodnutiu veľmoci po rozhovoroch s J. von Ribbentropom v Mníchove súhlasil s týmto postupom, zrejme aj z toho dôvodu, že mal dojem; Nemecko nedovolí teritoriálne oklieštiť Slovensko a Košice nám ostanú.³³⁾ Pritom nevedel, že pri rokovaniach ministra zahraničných vecí Tretej ríše a G. Ciana v Ríme sa prišlo k záveru, že v prípade, ak by Slovensko neprijalo rozsudok veľmocí, tak by pre Nemecko a Taliansko vznikla eventúálna nutnosť uviesť arbitrážne rozhodnutie v platnosť prostredníctvom ozbrojených síl.³⁴⁾ Situácia, ktorá vznikla neumožňovala iné riešenie ako akceptovať rozsudok Viedenskej arbitráže.

Pesimistickým náladám sa snažila autonómna vláda a ľudová strana čeliť aktivitou, činorodosťou, mobilizáciu politickej činnosti obyvateľstva okoreneného v takýchto prípadoch nutnými dávkami populizmu a ideologického masírovania verejnosti smerom k hľadaniu a odhalovaniu nepriateľov, vinníkov a neprajníkov. Súčasťou tohto pohybu sa stalo ovplyvňovanie verejnosti nastolením požiadavky revízie nových hraníc. Milo Urban ponúkal v masmédiách optimistické hodnotenie keď tvrdil: „Krvavé mračna zmizli sponad nás a my Slováci sme vyšli z tej víchrice dosť šťastne.“³⁵⁾ Na druhej strane – ako sme poukázali – už J. Tiso určil líniu boja za obnovu, resp. korekciu nových vynútených hraníc. V danej situácie však nemohlo ísť o konkrétne politické akcie a už vôbec nie zahraničnopolitické aktivity, ale o propagandistické usmernenie verejnosti, o živienie nádeje na budúce zmeny, dožadovanie sa spravodlivosti. Argumentácia sa sústreďovala predovšetkým na spochybňovanie výsledkov Viedenskej arbitráže, v podstate však len na revíziu nových hraníc s Maďarskom. F. Ďurčanský, J. Kirschbaum a ďalší to, čo nemohli oficiálne komentovať, resp. prezentovať so zahraničnými politikmi a diplomatmi, ponúkali verejnosti, aby ju uklúdnil, dali jej určitú perspektívu, pretože pocit krivdy bol všeobecný. Pre politických reprezentantov autonómnej vlády bolo typické, že otázku prípadnej revízie hraníc, nespravodlivosti Viedenskej arbitráže neotvárali pri kontaktoch so zahraničnými politikmi a nacistami zvlášť. Stalo sa však úplne zřejmé, že Slovensko nemôže uskutočniť revíziu Viedenskej arbitráže bez pomoci a podpory veľmocí. V tomto období sa postupne stala problematická otázka, či úsilie autonómnej vlády sa má usmerniť na dosiahnutie zmeny nových hraníc, alebo aspoň na udržanie existujúceho

³³⁾ NA, Praha. PMR, XIX-17, kart 4143. Zasadnutie vlády 25. 10. 1938.

³⁴⁾ ADAP-D-IV, dok. 400, s. 455.

³⁵⁾ Slovák 6. 11. 1938.

teritoriálneho status quo. Realizácia Viedenskej arbitráže, odstúpenie území Poľsku a Nemecku sa javili predovšetkým ako bilaterálne problémy, ale sprievodným javom organizačných a technických záležitostí boli incidenty na hraniciach, demonštrácie za ďalšie odstúpenie území Maďarsku, cieľavedomá destabilizácia pohraničia, teroristické akcie, zásahy maďarských žandárov proti demonštrujúcemu obyvateľstvu v obsadených Komjaticiach, strelba na Vianoce 1938 v Šuranoch.³⁶⁾ Vo svojej podstate pôvodná predstava J. Tiša, aby kňazi, učitelia a inteligencia vôbec „zostali medzi odtrhnutými našimi bratmi, aby títo v nich mali i naďalej svojich roduverných vodcov a radcov“ bola len ilúziou. Žiadne uplatnenie slovenskej inteligencie na okupovaných územiach neprichádzalo, pre odpor maďarských orgánov, v úvahu. Naopak územné zmeny sprevádzali pohraničné incidenty, demonštrácie a konflikty. Navyiac spôsob akým sa zaobchádzalo so Slovákami na okupovanom území vyvolával negatívnu reakciu v Slovenskej krajine.

Problém vzťahov s Maďarskom, prípadná revízia Viedenskej arbitráže neboli však jednoznačne dominantnou témou v slovenskom politickom živote, hoci vo verejnosti permanentne rezonovali. Prispievali k neistote, k obavám, že Slovensko môže byť ohrozené aj v budúcnosti a jeho susedia sa budú snažiť ho rozdeliť a okupovať. Pocit ohrozenia a možnosť rozdelenia krajiny sa všeobecne registroval a postupne mimoriadne posilňoval najmä zo strany nacistickej politiky a agentov tajných služieb Tretej ríše na Slovensku. Pod vplyvom týchto objektívnych skutočností, hodnotenia stavu rozdelenia mocenského vplyvu v Európe, ale aj ďalších príčin, sa začal v predstavách časti verejnosti, politických kruhov výraznejšie posilňovať názor, že jediným garantom v danej situácii proti vonkajšiemu nebezpečenstvu môže byť nacistické Nemecko.

Problém udržania teritoriálneho status quo a súčasne konkrétne nastolenie budúcej novej revízie nadiktovaného územného usporiadania v strednej Európe sa dostali v slovenskej politike do úplného súzvuuku. Trvalou súčasťou, aj keď viac-menej symbolickou, zahraničnopolitických aktivít autonómnej vlády a viacej vlády Slovenskej republiky, ale rovnako opozície a odboja sa stala snaha revidovať rozhodnutie Viedenskej arbitráže. Všetky slovenské politické subjekty, pokiaľ legálne existovali, resp. začínali pracovať v ilegalite, rezolútne odmietali rozhodnutie Viedenskej arbitráže a vo svojich koncepciách presadzovali obnovenie teritoriálneho stavu pred mníchovským diktátom,

³⁶⁾ SNA, KÚ, š. 237, 271, 303, 308; DEÁK, Ladislav. Viedenská arbitráž 2 november. Dokumenty III.

Vnútropolitický ohlas na zmeny hraníc v roku 1938

resp. aspoň snahu korigovať daný stav. Predstavy o tom, ako to dosiahnuť boli však značne diferencované nielen medzi ústrednou a autonómnou vládou, ale aj politickými stranami na Slovensku. Väčšina českej spoločnosti, ale aj vládnucich elít a jednoznačne zahraničný odboj vychádzali z presvedčenia, že hlavným protivníkom a hlavným nebezpečenstvom pre samotnú existenciu českého národa, možnú samostatnú československú republiku je nacistické Nemecko. Vychádzajúc z tejto premisy stalo sa jednoznačným, že k náprave krívd, zmene existujúceho stavu, obnoveniu suverenity republiky, jej teritoriálnej integrity a následne po 15. marci 1939 k obnoveniu československej štátnosti môže dôjsť len po porážke nacistického Nemecka. Vládnuce elity na Slovensku, vrátane predstaviteľov Slovenskej národnej strany vychádzali z dominantného postavenia nacistického Nemecka v strednej Európe, ktoré mohlo byť jediné garantom územnej celistvosti slovenskej krajiny, prirodzene hlavne proti maďarským územným nárokom. Rovnako sa v tejto časti spoločnosti udomácnilo a presadzovalo presvedčenie, že k náprave chýb spôsobených Viedenskou arbitrážou a k revízii daného územného stavu Slovenska môže dôjsť len v spolupráci a za pomoci nacistického Nemecka. Opozičné protilúdacke sily a komunisti už koncom roka 1938 a ostatné zakázané subjekty neskôr, hlavne po utvorení Slovenského štátu a okupácii českých krajín, jednoznačne podporovali názor, že bez porážky Tretej ríše nie je možné dosiahnuť zmenu nadiktovaných hraníc. Postupne prichádzali k jednoznačnému presvedčeniu, že nemecká politika smeruje k rozpútaniu novej vojny, ktorú Tretia ríša prehrá. V tomto smere dochádzalo postupne k zblíženiu a zjednoteniu názorov v domácom odboji a zahraničnom odboji bez ohľadu na národnú príslušnosť. Aj prístup k revízii hraníc a obnoveniu stavu pred mníchovským diktátom patril k tým oblastiam, na ktoré sa rôznili názory slovenských elít a slovenskej spoločnosti. Vládnuca ľudová strana chcela a vždy sa domnievala, že revíziu hraníc bude môcť uskutočniť len za súhlasu a s podporou nacistického Nemecka. Takáto bola jej vízia do budúcnosti. Opozičné sily, postupne sa tvoriace odbojové skupiny vychádzali z presvedčenia, že sa tak môže stať len po porážke nacistického Nemecka. V priebehu vojny dospeli k jednoznačnému názoru, že tento cieľ budú môcť dosiahnuť len v dôsledku víťazstva antihitlerovskej koalície a prakticky anulovania diktátu veľmocí z mníchovskej konferencie 29. septembra 1938 a jej Doplňujúcich prehlásení. Uvedené presvedčenie tvorilo jeden zo základov spoločného postupu českého a slovenského protifašistického hnutia v domácom a zahraničnom odboji.

Čs. branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938 – marec 1939)*

pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., Vojenský historický ústav

Overenie bojaskhopnosti čs. armády a pevné odhodlanie jej príslušníkov, tak Čechov, ako aj Slovákov, brániť svoju spoločnú vlasť, zmarilo osudové politické rozhodnutie štyroch veľmocí. Mníchovský diktát z 29. septembra 1938 bol zásadným impulzom, ktorý vyústil do rozbitia Česko-Slovenska v polovici marca 1939. V ten deň, 29. septembra pred polnocou, bolo hlavnému veliteľovi armádnemu generálovi Ludvíkovi Krejčímu z Prahy oznámené, že rokovanie v Mníchove ešte nebolo uzavreté, ale výsledkom je odovzdanie sporného územia nacistickému Nemecku v dňoch 1. – 10. októbra 1938. Na druhý deň ráno bol generál Krejčí odvolaný zo sídla Hlavného veliteľstva (HV) z Račic pri Vyškove do Prahy, kde sa zúčastnil dopoludňajšieho zasadania čs. vlády za účasti prezidenta republiky Beneša.¹⁾ Tá napriek naliehaniu čs. generality a niektorých politických predstaviteľov závery mníchovského diktátu, rovnako ako prezident Beneš, 30. septembra 1938 prijala, čo de iure znamenalo začiatok konca medzivojnového Československa.²⁾ Jedna

* Vedecký príspevok vyšiel v rámci CE SAV: CEVKOMSD

1) POKORNÁ, A. – HOFMAN, P. – STEHLÍK, E.: Československá armáda 1918 – 1938. Praha: Impuls 1991, s. 73. Pozri tiež ŠRAMEK, P.: Račice – sídlo hlavného veliteľa čs. branné moci v září 1938. In: Historie a vojenství, 47, 1998, č. 5, s. 86 – 90.

2) K Mníchovskej „dohode“ veľmocí pozri SCHLESINGER, R.: Mnichov vo svetle britskej historiografie. In: Historický časopis, 12, 1964, č. 2, s. 237 – 250; KRÁL, V.: Zájímavé dny 1938. Praha: Svoboda, 1971; KRÁL, V.: Dny které otřásl Československem. Praha: Naše vojsko – ČSPB, 1975; LANDAU, Z. – TOMASZEWSKI, J.: Monachium 1938. Polskie dokumenty dyplomatyczne. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985; ANGER, J.: Mnichov 1938. Praha: Svoboda, 1988; ANGER, J.: Vojenská situace Československa v době mnichovské kapitulace. In: Historie a vojenství, 38, 1989, č. 6, s. 26 – 50; DEJMEK, J.: Nový dokument k dějinám Mnichova 1938. (Kroftův výklad z 16. září 1938). In: Historie a vojenství, 40, 1991, č. 5, s. 116 – 136; LEMBERG, H.: „Mnichov 1938“ a jeho dlouhodobé důsledky pro vztahy mezi Čechy a Němci. In: Soudobé dějiny, 2, 1995, č. 2 – 3, s. 295 – 307; KVAČEK, R.: Mnichovská dohoda 1938 – Osudové osmičky. In: Reflex, 1998, č. 39, s. 76 – 78; DIÓSZEGI, I.: Hitler és a cseh kérdés. München 1938. In: Rubicon, 9, 1998, č. 8, s. 18 – 21; ČELOVSKÝ, B.: Mnichovská dohoda 1938. Šenov u Ostravy: Tilia, 1999; WEINBERG, G. L.: Úvahy o Mnichovu po šedesáti letech. In: Střední Evropa, 15, 1999, č. 92, s. 51 – 60; ÁDAM, M.: Mnichovská krize a Maďarsko: Rozpad Versailleskej smlouvy ve střední Evropě. In: Tamže, s. 98 – 113; ÁDAM, M.: Tamže [II., závěrečná část], č. 94/95, s. 218 – 233; JOHN, M.: Září 1938. Role a postoje spojenců ČSR. Olomouc: Votobia, 2000; TESÁŘ, J.: Mnichovský komplex. Jeho příčiny a důsledky. Praha: Prostor 2000; OVERY, R. J.: Německo a mnichovská krize: zdeforované vítězství [I. část]. In: Střední Evropa, 16, 2000, č. 96, s. 78-88; OVERY, R. J.: Tamže [II., závěrečná část], č. 97, s. 80-91; KLIMEK, A.: Velké dějiny země koruny České, svazek XIV. 1929 – 1938. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002, s. 651-670; Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě. (Ed. Němeček Jan). Praha: Karolinum, 2004.

Čs. branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938 – marec 1939)

z najmodernejších armád vtedajšej Európy musela ustúpiť bez akéhokoľvek odporu, hoci bola pripravená na nerovný boj. Politici jej to však neumožnili.³⁾ Minister zahraničných vecí Kamil Krofta ohlásil 30. septembra po 12.30 hod. kapituláciu francúzskemu a britskému vyslancovi v Prahe. Na záver vyhlásil: „...Nechcem kritizovať, ale pre nás je to katastrofa, ktorú sme si nezaslúžili... Neviem či budú z tohto rozhodnutia, učineneho v Mníchove, mať prospech vaše krajiny, ale určite nie sme poslední. Po nás budú postihnutí iní.“⁴⁾ Napokon túto zdrvujúcu správu oznámil generál Krejčí v ten istý deň vojakom, prostredníctvom vydania armádneho rozkazu, a v rovnakom duchu sa k občanom republiky prihovril vo svojom prejave v nočnom vysielaní čs. rozhlasu ministerský predseda Jan Syrový.⁵⁾

Dňa 6. októbra 1938 vydala prvá pomníchovská čs. vláda, vedená armádnym generálom Syrovým, nariadenie o demobilizácii armády, ktorá bola rozdelená do štyroch etáp a de facto skončila až v priebehu decembra 1938. V prvých októbrových týždňoch roku 1938, tak namiesto

³⁾ K septembrovej všeobecnej mobilizácii čs. armády v roku 1938 podrobnejšie HYNDRÁK, V.: Československá armáda v roce 1938. Praha, 1968; NESVADBA, F.: Proč nezahmřela děla. Praha: Naše vojsko, 1986; ANGER, J.: Čs. armáda v září 1938. In: Historie a vojenství, 38, 1989, č. 5, s. 43 – 60; ŠRÁMEK, P.: Československá armáda v roce 1938. Brno – Náchod: Společnost přátel čs. Opevnění, 1996; MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Rozkazy hlavního velitelství od 24. do 28. září. In: Historie a vojenství, 45, 1996, č. 5, s. 83 – 110; STEHLÍK, E.: Mírová organizace československé branné moci 22. září 1938. In: Historie a vojenství, 46, 1997, č. 3, s. 102 – 132; JOHN, M.: Září 1938. II. díl: Možnosti obrany Československa. Brno: 1997; ŠRÁMEK, P. a kol.: Když zemřít tak čestně: Československá armáda v září 1938. Brno: Společnost přátel čs. opevnění, 1998; ČAPLOVIČ, M.: Septembrová mobilizácia čs. armády 1938 s dôrazom na Slovensko. In: Slovensko vo vojnách a konfliktach v 20. storočí. (Eds. Štefánský Michal – Purdek Imrich). Bratislava: Vojenský historický ústav, 2003, s. 75 – 117; ČAPLOVIČ, M.: 1938 – Twilight of the Czechoslovak Republic. In: Slovak Army review, Spring/Summer, 2003, s. 26 – 27; ŠRÁMEK, P.: Odhodlání versus loajalita: Náznaky a postoje velení československé armády v roce 1938. In: Soudobé dějiny, 11, 2004, č. 1 – 2, s. 56 – 87; MAJEWSKI, Piotr M.: Nierozegrana kampania. Możliwości obronne Czechosłowacji jesienia 1938 roku. Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2004; ŠRÁMEK, P.: Obrannoschopnosť Československa v roce 1938: Poznámky k názorům o nepřipravenosti na válku. In: Český časopis historický, 12, 2005, č. 1, s. 128 – 139; ČAPLOVIČ, M. – STANOVÁ, M.: Preparations for Defence of Czechoslovakia on the Eve of the Second World War, 1933-1938. In: Strategic Planing for War. 7th Annual Meeting of the Military History Working Group, RMC, Kingston, Ontario, Canada. (Eds. Klidnik Tomáš – Marković Zvezdan). Ljubljana : 2008, s. 74 – 84.

⁴⁾ KLIMEK, A., – KUBŮ, E.: Československá zahraniční politika 1918 – 1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha: ISE, 1995, s. 93.

⁵⁾ Podrobnejšie napríklad Národní archiv České republiky (ďalej NA ČR) Praha, f. 225 – Presidium ministerstva vnitra (ďalej PMV) 1918 – 1940, šk. 1213, sign. 225-1213-2. Pozri tiež Armádní rozkaz. In: Věcný věstník ministerstva národní obrany, 1938, č. 48, s. 159.

slávnostných zhromaždení k 20. výročiu založenia republiky, putovali z českého pohraničia do vnútrozemia okliešteného štátu tisícky utečencov a sklamaní vojaci. Národnú a štátnu jednotu zo septembrových dní vystriedala masová dezilúzia a hľadanie vinníkov katastrofy: v ideách, v politických smeroch i v konkrétnych ľuďoch. V novinách sa neobjavovali slávnostné úvodníky a články k okrúhlemu výročiu Československa, ale dohady, ako ďaleko zídu územné aspirácie hortyovského Maďarska a beckovského Poľska (veľmocami v Mníchove v zásade už schválené – pozn. M. Č.), ktoré čoraz otvorenejšie žiadali svoj podiel na „delení československej koristi“.⁶⁾

Obsadzovanie českých pohraničných oblastí začal nemecký Wehrmacht 1. októbra 1938. Príslušníci čs. armády, ktorí dostali rozkaz a museli opustiť svoje dovtedajšie posádky v pohraničí, evakovali nielen vojenský materiál, ale zároveň sa všestranne podieľali na odchode nenemeckého obyvateľstva do vnútrozemia pomníchovského štátu. Vylúčenie vojenského riešenia československej septembrovej krízy mníchovským diktátom veľmocí však ani zďaleka v nasledujúcich týždňoch neupokojilo napäté pomery v starom i novom pohraničí a čs. vojaci museli aj silou zbraní naďalej zabezpečovať záujmy okypťeného štátu. Stalo sa tak napríklad už 2. októbra 1938 v Českom Krumlove, kde

⁶⁾ Na Slovensku, v podobnom duchu ako SdP v českých krajinách, postupovala hlavne Zjednotená maďarská strana (ďalej aj ZMS), ktorá tu mala zo strán reprezentujúcich národnostné menšiny rozhodujúci vplyv. Jej predseda Andor Jaross a úradujúci predseda gróf János Esterházy ju orientovali jednoznačne iredentisticky a udalosti roku 1938 interpretovali nielen v protičeskoslovenskom duchu, ale aj s obavami, aby v prípade rozbitia ČSR nepripadlo Slovensko Nemecku. O politických cieľoch ZMS najlepšie vypovedá 81 bodové Memorandum maďarských opozičných strán, ktoré v mene strany odovzdali 5. apríla 1938 v Prahe poslanci NZ Jaross a Esterházy. Popri všeobecných i konkrétnych politických, hospodárskych, kultúrnych, jazykových a iných požiadavkách v ňom išli až tak ďaleko, že žiadali „...aby sa branná výchova mládeže na maďarskom jazykovom území realizovala výlučne v maďarskom jazyku a prostredníctvom maďarských športových, skautských a iných organizácií; ...aby maďarské mužstvo armády vykonávalo prezenčnú službu u plukov na území obývanom Maďarmi a aby jeho inštrukcie vykonával poddôstojnícky a dôstojnícky zbor maďarskej národnosti...“ (Bližšie Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív (ďalej VÚA – VHA) Praha, f. MNO – HŠ 1. organizačné oddelenie 1919 – 1939, šk. 233, 1938, sign. 28 1/3-5.)

Ako ďalší konkrétny príklad možno uviesť naliehavú interpeláciu O nezákonnej čiastočnej mobilizácii čs. armády, ktorú podal poslanec Esterházy 2. júna 1938. Jej znenie, na základe uznesenia predsedníctva poslaneckej snemovne NZ, bolo 21. júna 1938 vylúčené zo snemovného rokovania, ako jednoznačný prejav ohrozujúci bezpečnosť štátu. Napriek tomu v rovnaký deň jej podania, interpeláciu takmer doslovne poskytla maďarskej tlači oficiálna maďarská tlačová kancelária a publikoval ju budapeštiansky časopis Esti Kurier z 3. júna 1938. (Podrobnejšie text Esterházyho interpelácie pozri NA ČR Praha, f. 225 – PMV 1918 – 1940, šk. 1302, sign. 225-1302-1.)

Čs. branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938 – marec 1939)

za použitia tankov a obrneného vlaku uskutočnili vojenskú akciu na ochranu českých obyvateľov mesta pred agresivitou sudetonemeckých ozbrojených zložiek.⁷⁾ Bojovali tiež 31. októbra 1938 v rozsiahlom konflikte o Moravskú Chrastovu a v rade ďalších pohraničných miest.⁸⁾ Ich bojová činnosť sa rovnako vzťahovala aj na územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi, kde v pohnutých jesenných mesiacoch roka 1938 územné a mocenské nároky Maďarska a Poľska boli späté s horlivou činnosťou maďarských diverzných oddielov Rongyosgárda (tiež Szabadcsapatók), ku ktorým sa na sklonku októbra pripojili aj poľské polovojenské záškodnícke jednotky, tzv. Strzelci. Cieľom týchto skupín boli bombové útoky na verejné a vojenské budovy, ničenie cestnej a železničnej infraštruktúry, decimovanie domáceho obyvateľstva, atď. Tie napokon častokrát vyústili do ozbrojených zrážok s jednotkami čs. armády a stráže obrany štátu (ďalej SOŠ), ktoré sa neraz skončili stratami na životoch na obidvoch stranách.⁹⁾

K prvému vojenskému stretu na území Slovenska došlo 5. októbra 1938, keď jednotky maďarskej kráľovskej armády (Magyar Királyi Honvédség) v skorých ranných hodinách prekročili čs. štátnu hranicu a napadli čs. pozície pri Jesenskom. Po nasadení čs. posíl sa ich napokon podarilo vytlačiť.¹⁰⁾ O dva dni neskôr sa maďarskí vojaci pokúsili o násilné prekročenie Dunaja avšak opäť neuspeli. Ďalšie útoky a záškodnícke akcie namierené proti územnej celistvosti ČSR na jej južnej hranici, boli už naplno v réžii maďarských polovojenských oddielov Rongyosgárda. Kritická situácia bola najmä na Podkarpatskej Rusi, kde boli ozbrojené prepady na dennom poriadku. Z dovedna 172 obetí z radov čs. vojakov, príslušníkov SOŠ, čs. finančnej stráže, četníctva a štátnej polície, zaznamenaných od septembra 1938 do marca 1939, ich

⁷⁾ POKORNÁ, A. – HOFMAN, P. – STEHLÍK, E., ref. 1, s. 74.

⁸⁾ Podrobnejšie HOLUB, O.: Poslední pásmo vzdoru. Edice archiv, sv. 55. Praha: Mladá fronta, 1988.

⁹⁾ Podrobnejšie KUPLINSKI, J.: Polskie działania dywersyjne na Ukrainie Zakarpaciej w 1938 roku. In: Wojskowy Przegląd Historyczny, 41, 1996, č. 4, s. 65 – 83; BORÁK, M.: Obrana Podkarpatské Rusi (říjen 1938 – březen 1939). In: Česko-Slovenská historická ročenka 1997. Brno : Masarykova univerzita, 1997, s. 165-178; SAMUŠ, P. – BADZIÁK, K. – MATWIEJEW, G.: Akcja „LOM”. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpaciej w świetle dokumentow Oddziału II Sztabu Głównego WP. Warszawa, 1998; BORÁK, M.: Boje československé armády na Slovensku a Podkarpatské Rusi (říjen 1938 – březen 1939). In: Mezníky Československé státnosti a armáda. Sborník vojenské akademie v Brně, řada C-D, č. 2. Brno : Vojenská akademie, 1999, s. 123-128.

¹⁰⁾ Bližšie CHORVÁT, P.: Vojenská zrážka pri Jesenskom 5. októbra 1938. In: Vojenská história, 8, 2004, č. 3, s. 79-90. Pozri tiež CHORVÁT, P.: Maďarské kráľovské honvédsťvo verzus československé opevnenia – k problémom interakcie. In: Vojenská história, 12, 2008, č. 1, s. 47 – 69.

práve na teritóriu najvýchodnejšej časti oklieštenej republiky pri zrážkach s protivníkom 63 položilo svoje životy.¹¹⁾

Zatiaľ čo v českých krajinách bola už v priebehu októbra 1938 rušená vojnová organizácia čs. armády a demobilizáciou sa prechádzalo na mierový stav, vo východnej polovici republiky, na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, sa vojnová organizácia redisklokáciou niektorých vyšších jednotiek z Čiech a Moravy dokonca posilnila a takto udržala až do polovice decembra 1938. Hlavné veliteľstvo čs. armády tak reagovalo vzhľadom na stále potýčky a konflikty na hraniciach s maďarskými i poľskými ozbrojenými diverznými formáciami. Najskôr sa vrátili všetky divízie (vyššie jednotky), ktoré tu mali mobilizačné stanice a v priebehu všeobecnej mobilizácie čs. brannej moci sa presunuli na západ. Krátko na to nasledovali posily z českých krajín, hlavne obrnená technika a bojové letectvo. Oproti stavu z konca septembra 1938, keď na obranu Slovenska a Podkarpatskej Rusi vyčlenilo Hlavné veliteľstvo približne jednu šestinú síl vojnovéj čs. armády, čo v reálnych číslach znamenalo 117 228 vojakov¹²⁾ (vrátane vševojskových zväzkov zálohy HV rozmiestnených na území Slovenska), sa počet divízií zdvojnásobil a počet tankov vzrástol dokonca šesťnásobne. Armádny generál Lev Prchala, ktorý začiatkom októbra 1938 prevzal od armádneho generála Josefa Votrubu velenie nad III. armádou (krycí názov „Štefánik“ s veliteľstvom v Kremnici – pozn. M. Č.) zabezpečujúcou obranu tohto priestoru, mal tak na sklonku októbra 1938 k dispozícii značné sily a prostriedky.

Bezpečnostná situácia krajiny sa však naďalej zhoršovala a čs. vojaci obmedzovaní príkazom začať paľbu len v prípade, že tak učiní nepriateľ, museli opäť zaujať vyčkávaciu pozíciu. Keď však 25. októbra maďarská stíhačka bez varovania zostrelila nad južným Slovenskom čs. pozorovacie lietadlo a z dvojčlennej osádky bol pilot ťažko zranený a pozorovateľ zahynul, trpezlivosť čs. vojenských orgánov pretiekla. Na tento bezprecedentný čin zareagoval veliteľ čs. vojenského letectva, divízny

¹¹⁾ Bližšie ŠRÁMEK, P.: Boje o československé hranice v roce 1938. In: Armády, technika, militaria, 1, 2003, č. 11, s. 36 – 37; Tenže: Boje o československé hranice v roce 1939. In: Tamže, 2, 2004, č. 3, s. 46 – 47. Podrobnejšie publikovaný zoznam padlých príslušníkov čs. bezpečnostných zložiek POHORSKÝ, V.: O hranice se nejedná, o hranice se střílí! In: Hraničáři pod Luží `38. Sborník příspěvků. Mladá Boleslav: FORTprint, 2004, Příloha 6, s. 110 – 118.

¹²⁾ Hlavnú výzbroj, ktorú mala III. armáda 29. septembra 1938 k dispozícii tvorilo 16 tankov, 438 diel kalibru 70 mm a väčších, 138 protitankových kanónov, 189 mínometov, 7 462 ľahkých guľometov a 56 protilietadlových guľometov. (ANGER, J.: Vojenská obrana Slovenska v septembri 1938. In: Kapitoly z vojenskej histórie Slovenska. Trenčín, 1991, s. 64, s. 71.)

Čs. branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938 – marec 1939)

generál Jaroslav Fajfr rozkazom, ktorý s platnosťou od 27. októbra nariaďoval začať „...palbu ze vzduchu a ze země na každý letoun vojenský nebo sportovní mající maďarské označení...“¹³⁾, ktoré naruší čs. vzdušný priestor. Rozkaz, ktorý hrozil vypuknutím vojny však skôr ako začal platiť, musel byť na pokyn čs. ministerského predsedu generála Syrového odvolaný¹⁴⁾. Čs. vláda si podľa všetkého nepriala žiadne komplikácie pri rokovaniach s Maďarskom.

Po stroskotaní dvojstranných československo-maďarských rokovaní zástupcov oboch vlád v Komárne v polovici októbra 1938, rozhodla napokon československo-maďarský územný spor nemecko-talianska arbitráž vo Viedni 2. novembra 1938. Česko-Slovensko muselo na jej základe odstúpiť Maďarsku tú časť územia južného Slovenska, na ktorej podľa sčítania obyvateľstva z roku 1910 žilo aspoň 50 percent obyvateľov maďarskej národnosti. Slovensko tým prišlo o 10 390 km² svojho územia, na ktorom žilo 853 670 obyvateľov podľa sčítania z roku 1930.¹⁵⁾ Čs. armáde tak znovu pripadla ponižujúca úloha opustiť obranné postavenia bez boja a ustupovať pred protivníkom. Ani v tomto prípade nedošlo k vojne a presadilo sa politické riešenie. Okupácia južnej časti Slovenska a Podkarpatskej Rusi však upokojenie situácie nepriniesla, pretože Maďarsko nebolo s arbitrážou uspokojené a novú severnú hranicu nepovažovalo za konečnú.¹⁶⁾

O necelý mesiac neskôr, 1. decembra 1938, odstúpila druhá republika Poľsku malú časť slovenského územia na severe. Išlo o niekoľko obcí na Kysuciach, Orave a Spiši s celkovou rozlohou 226 km² a 4 280 obyvateľmi.¹⁷⁾ Napätá situácia a poľská nedeočakavosť, ktorá tomuto aktu

¹³⁾ VÚA – VHA Praha, f. VÚBPŠ, Štefánik, šk. 16, por. č. 318.

¹⁴⁾ Tamže, por. č. 323.

¹⁵⁾ Podrobnejšie DEÁK, L.: Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939. Bratislava: Veda, 1990; DEÁK, L.: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939. Bratislava: Veda, 1991; ŽUDEL, J.: Zmeny československo-maďarských hraníc v dôsledku Viedenskej arbitráže. In: Slovenská archivistika, 26, 1991, č. 2, s. 34 – 43; Viedenská arbitráž (2. november 1938) – Mníchov pre Slovensko. Príspevky z kolokvia 1. november 1993 v Bratislave. (Ed. Deák Ladislav). Bratislava: SAP, 1993; ORMOS, M.: Revíziós politika és a külpolitika revíziója. Az első bécsi döntés 1938. In: Rubicon, 9, 1998, č. 8, s. 22 – 27; DEÁK, L.: Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938). Martin: Matica slovenská, 2002; HETÉNYI, M.: K niektorým aspektom situácie na slovensko-maďarskom pohraničí 1938 – 1945. In: Vojenská história, 10, 2006, č. 3, s. 20 – 43; BYSTRICKÝ, V. – SEGEŠ, D.: Posledné dni slovenských Košíc. In: Vojenská história, 11, 2007, č. 4, s. 103 – 123.

¹⁶⁾ ŠRÁMEK, P.: Odhodlaní versus loajalita, ref. 3, s. 80.

¹⁷⁾ DEÁK, L.: Poľské územné nároky voči Slovensku v roku 1938. In: Historický časopis, 39, 1991, č. 1, s. 12 – 27. Pozri tiež FRIEDL, J.: Chtěli Poláci napadnout Československo? Poľská armáda a ČSR mezi Mnichovem a okupací. In: Soudobé dějiny, 11, 2004, č. 4, s. 161 – 168.

predchádzala mala napríklad za následok, že 25. novembra 1938 sa pri Čadci v ozbrojenom konflikte stretli československé a poľské jednotky. Čs. velitelia, ktorí sa pripravovali z príkazu veliteľa III. armády, generála Prchalu, na rozhodný protiútok, museli ho napokon na príkaz Hlavného štábu zrušiť. Keď 3. operačné oddelenie HŠ čs. armády zdôvodňovalo, že „...tento rozkaz dávame jen na popud ministerstva zahraničí...“, dostalo sa mu z Prchalovho veliteľstva odpovede, že „...už toho ustupování bez krve máme více než dost, a zvlášt' u Poláků.“¹⁸⁾

Územné straty Česko-Slovenska sprevádzali aj zásadné štátoprávne a ústavne zmeny. V novembri 1938 získalo Slovensko aj Podkarpatská Rus rozsiahlu politickú autonómiu.¹⁹⁾ Tie však v zásade neporušili princípy organizačnej jednoty čs. brannej moci. Vychádzajúc z nich, vypracovalo MNO už 24. novembra 1938 stanovisko, ktoré možno považovať za oficiálnu osnovu fungovania armády platnú až do rozbitia republiky v polovici marca 1939. V súlade so zákonom o autonómii tvorila čs. branná moc jednotný a nedeliteľný celok a jej vrchným veliteľom bol naďalej prezident republiky, od 30. novembra 1938, Dr. Emil Hácha. Veliteľstvo mobilizovanej III. armády bolo postupne premiestnené z Kremnice do Bratislavy, kde pôsobilo od 24. novembra 1938.

¹⁸⁾ VÚA – VHA Praha, f. VÚBPŠ, Štefánik, šk. 22A, por. č. 515. (Podľa ŠRÁMEK, P.: Odhodlání versus lojalita, ref 3, s. 80.) Podrobnejšie BORÁK, M.: Československo-polská „malá“ válka u Čadce 25. listopadu 1938. In: Historie a vojenství, 47, 1998, č. 4, s. 65 – 90. Pozri tiež BORÁK, M.: Incident pod Tatrami 27. listopadu 1938 a delimitace hranic mezi Polskem a Česko-Slovenskem. In: Tamže, č. 5, s. 3 – 24.

¹⁹⁾ Podrobnejšie Ústavný zákon zo dňa 22. novembra 1938 o autonómii Slovenskej krajiny. In: Zbierka zákonov a nariadení RČS, 1938, s. 1161 – 1164. K vnútropolitickému a zahraničnopolitickému vývoju v pomnichovskom Česko-Slovensku (tzv. druhej republike) do polovice marca 1939 pozri SMETÁČEK, Z.: Od Mnichova k válce. Praha: Práce, 1945; TOMÁŠEK, D.: Deník druhé republiky. Praha: Naše vojsko, 1988; RATAJ, J. – KLIMEK, A. – ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: Z druhé republiky I. - II. Praha: HÚ AČR – Památník odboje, 1993; ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938. Bratislava: Veda, 1993; ČARNOGURSKÝ, P.: 14. marec 1939. Bratislava: Veda, 1992; FEIERABEND, L. K.: Politické vzpomínky I. Brno: Atlantis, 1994; Pamätný Žilinský 6. október. Zborník referátov z vedeckého seminára pri príležitosti 55. výročia podpísania Žilinskej dohody. (Ed. Prikrýl L.). Žilina: Mestský úrad, 1994; RATAJ, J.: O autoritatívni národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938 – 1939. Praha: Karolinum, 1997; BYSTRICKÝ, V.: Vyst'ahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In: Historický časopis, 45, 1997, č. 4, s. 596-611; SUŠKO, L.: Miesto autonómneho Slovenska v politike Nemeckej ríše (september 1938 – marec 1939). In: Tamže, 47, 1999, č. 3, s. 420 – 431; GEBHART, J.: Problémy Česko-slovenského soužití ve druhé republice. In: Dějiny a současnost, 21, 1999, č. 4, s. 8-11; HOENSCH, J. K.: Slovensko a Hitlerova východná politika. Hlinkova slovenská ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938 – 1939. Bratislava: Veda, 2001; BYSTRICKÝ, V.: Nacistické Nemecko a vznik Slovenského štátu. In: Vojenská história, 5, 2001, č. 2, s. 41- 61; JOHN, M. – KLIMENT, Ch. K. – NAKLÁDAL, B.: Březen 1939. Praha: Ares – Naše vojsko, 2004.

Čs. branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938 – marec 1939)

Demobilizovalo až 15. decembra 1938, keď z neho opäť vzniklo Zemské vojenské veliteľstvo v Bratislave.²⁰⁾

MNO zostávalo pre celý štát najvyšším ústredným vojenským orgánom a vojenské orgány všetkých stupňov nepodliehali rozhodovaniu autonómnych vlád Slovenska a Karpatskej Ukrajiny. Mali však právo vyjadrovať sa k niektorým čiastkovým problémom, napríklad k odvodom, ubytovaniu vojska, zabezpečovaniu dopravných prostriedkov a k ďalším otázkam, ktoré sa týkali pravidelného chodu armády. Pri rozmiestňovaní vojenských telies do jednotlivých oblastí republiky sa malo postupovať proporcionálne, teda umiestniť na Slovensku primeraný kontingent vojenských útvarov všetkých zbraní a orgánov služieb. Dôstojníci, rotmajstri, d'alejslúžiaci poddôstojníci a vojaci slovenskej národnosti mali byť prednostne pridelení do útvarov na území Slovenska s podriadenosťou slovenskému krajiniskému vojenskému veleniu na čele s divíznym generálom Hugom Vojtom.

V snahe zabezpečiť spoluprácu so slovenskými politickými orgánmi vymenoval hlavný veliteľ, armádny generál Ludvík Krejčí, 18. októbra 1938 podplukovníka gšt. Ferdinanda Čatloša svojím zástupcom (styčným dôstojníkom čs. vojenskej správy) pri slovenskej autonómnej vláde. Tieto nádeje však Čatloš nesplnil a postupne sa stal skôr vojenským exponentom tunajšej vlády pod vedením Dr. Jozefa Tisa.²¹⁾ 21. októbra 1938 pricestoval do Bratislavy na oficiálnu návštevu generál Krejčí, ktorý apeloval na vzájomnú jednotu.²²⁾ Vývoj v pomníchovskom Česko-Slovensku, s osobitým zreteľom na Slovensko, priviedol niektorých čs. orientovaných dôstojníkov – Slovákov k myšlienke zvrátiť jeho politické smerovanie pomocou armády. Konkrétne rokovania viedol koncom októbra 1938 napríklad štábný kapitán Ján Viliam Lichner, ktorý bol októberi 1938 v rámci veliteľstva VI. zboru poverený úlohou obranného spravodajstva proti Maďarsku. Lichner sa 29. októbra pýtal generála Prchalu, či by armáda bola ochotná prevziať na Slovensku moc s tým, že veliteľom celej akcie bude Slováčok. Generál sa však pred odpoveďou chcel

²⁰⁾ ZVV Bratislava prevzalo v tom čase aj kompetencie po zrušení ZVV Košice, ktorého likvidácia nariadená výnosom MNO č.j. 7318 Taj.hl.št./1.oddel. 1938, bola vo Vojenských zruboch (dnes Tatranské zrubky) ukončená dňom 19. decembra 1938. (VÚA – VHA Praha, f. MNO – HŠ 1. organizačné oddelenie 1919 – 1939, šk. 247, 1938, sign. 38 2/2-26).

²¹⁾ Podrobnejšie k Čatlošovej osobe napríklad ŠTEFANSKÝ, V.: Generál Ferdinand Čatloš. Biografický náčrt. Bratislava : MO SR, 1998; CHYTKA, S. V. – VALIŠ, Z.: Generál Ferdinand Čatloš. In: Dějiny a současnost, 22, 2001, č. 6, s. 27 – 31.

²²⁾ ŠRÁMEK, P.: Odhodlaní versus loajalita, ref. 3, s. 81.

ešte poradiť, a keď zistil, že jeho nadriadení v Prahe sú rezolútne proti, zásah armády na Slovensku zamietol.²³⁾

Medzi popredné záujmy slovenskej autonómnej (krajinskej) vlády po 6. októbri 1938 vo vojenskej oblasti, patrila najmä otázka hodnostného postupu a kariérneho rastu slovenských dôstojníkov. Pražskému Ministerstvu národnej obrany ich v tejto súvislosti viackrát adresoval bývalý dôstojník, vtedajší poslanec za HSL'S Štefan Haššík, ktorý v tom čase zastával funkciu vládneho delegáta Slovenskej krajiny pri MNO v Prahe.²⁴⁾ Významné miesto mala táto otázka u styčného dôstojníka čs. vojenskej správy pri vláde Slovenskej krajiny, podplukovníka gšt. Ferdinanda Čatloša, ktorý predostrel viacero úvah o výstavbe národného vojska na Slovensku.²⁵⁾ MNO však nebolo naklonené k promptnému povyšovaniu Slovákov spravidla s odôvodnením, že ich prednostným povyšovaním by sa ukrivdilo služobne starším českým dôstojníkom. Predstavitelia 1. organizačného oddelenia HŠ zhrnuli svoje stanovisko k snahám slovenskej autonómnej vlády vytvoriť na Slovensku armádu doplňovanú len Slovákami a pod velením slovenských dôstojníkov v obsiahlej správe, datovanej 10. februára 1939. Z nej napríklad vyplývalo, že len na zabezpečenie funkčnosti vojenských útvarov na Slovensku by bolo potrebných 3 151 dôstojníkov – Slovákov na rôznych stupňoch velenia (2 264 dôstojníkov zbraní a 887 dôstojníkov služieb), pričom ich čs. vojenská správa mala v tom čase k dispozícii len 428.²⁶⁾

Vážny problém medzi čs. vojenskou správou a slovenskou autonómnu vládou sa vytvoril v otázke postavenia Hlinkovej gardy, ktorá sa v rámci tzv. „zjednodušovania politických pomerov“ a postupnej totalizácie slovenského verejného a spoločenského života, stala jedinou legitímnou brannou organizáciou na území celého Slovenska.²⁷⁾ Podľa svedectva 3. operačného oddelenia III. armády *Štefánik* so sídlom v Kremnici, styčný dôstojník pri slovenskej autonómnej vláde pplk. gšt. Čatloš, deň pred začatím obsadzovania odstúpeného územia Slovenska maďarskou armádou, 4. novembra 1938, zaslal veliteľstvu III. armády

²³⁾ Podrobnejšie ČARNOGURSKÝ, P.: 14. marec 1939, ref 19, s. 96 – 100; LUKEŠ, F.: Podivný mír. Praha: Svoboda, 1968, s. 187.

²⁴⁾ Štefan Haššík pôsobil v tejto funkcii od 20. decembra 1938.

²⁵⁾ Bližšie CHYTKA, S. V.: Niektoré snahy o budovanie národnej armády Slovenska. In: Historický časopis, 42, 1994, č. 2, s. 333 – 340.

²⁶⁾ Podrobnejšie Zpráva o požadavku samostatné slovenské armády. (VÚA – VHA Praha, f. MNO – HŠ, 1. organizačné oddelenie 1919 – 1939, šk. 362, 1939, sign. 38 2/2-5.)

²⁷⁾ Úradné noviny, XX., 29. 10. 1938, č. 48; Úradné noviny, XX., 17. 12. 1938, č. 66. Podrobnejšie napríklad SNA Bratislava, f. Policajné riaditeľstvo 1920 – 1950, šk. 145, Predsedníctvo Slovenskej vlády v Bratislave. Číslo: 287/1938. Organizačná sústava Hlinkovej Gardy. Bratislava, dňa 3. novembra 1938, s. 369 – 370.

Čs. branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938 – marec 1939)

telegram nasledujúceho obsahu: „...Pán ministerský predseda dr. Tiso prosí pána arm. gen. L. Prchalu o okamžitú odpoveď, či môže sám veliteľ armády zariadiť, aby členovia Hlinkovej gardy, ktorí sú vojensky vycvičení, boli ihneď vybavení puškami a aby boli vojaci pridelení ako asistancia k hliadkam Hlinkovej gardy, ktoré sú poverené strážením komunikácií...“. Veliteľ III. armády generál Prchala to však rezolútne odmietol: „...Pokladám za zbytočné vyzbrojovať civilné organizácie, pretože máme dostatok vojska, žandárstva a polície...“.²⁸⁾ Napokon sa podarilo nájsť kompromis s tým, že niektorých dôstojníkov slovenskej národnosti poskytla čs. vojenská správa v priebehu decembra 1938 Hlavnému veliteľstvu Hlinkovej gardy a všetkým jej oblastným veliteľstvám, ako inštruktorov brannej výchovy a vojenského výcviku. Vojenské ústredie v Prahe sa pritom spoliehalo na to, že prostredníctvom dôstojníkov – Slovákov, ktorí v počte štyridsať boli ako inštruktori pridelení k Hlinkovej garde, bude môcť kontrolovať a ovplyvňovať jej aktivity.²⁹⁾

V druhej polovici októbra 1938 navrhlo 3. operačné oddelenie HŠ uskutočniť anketu, ktorej cieľom bolo zachytiť situáciu čs. armády v roku 1938. Dôvodom bola predovšetkým snaha najvyšších orgánov čs. vojenskej správy zachytiť cenné skúsenosti z doby mobilizácie, ale taktiež obava, že by práve armáda mohla byť po čase obviňovaná zodpovednou za Mníchov. Velenie armády v tejto otázke zastávalo jednoznačný názor, že nekapitulovala armáda, ale vláda.³⁰⁾ Následne koncom novembra 1938 rozoslal HŠ pripravené dotazníky na jednotlivé armádne zložky – od oddelení HŠ a odborov MNO, cez ZVV, veliteľstvá zborov a divízií až po pluky a samostatné prápory – s tým, že odpoveď očakáva do 15. februára 1939. Cieľom rozsiahlej ankety HŠ, označovanej ako *Armáda v roku 1938*, bolo čo najdetailnejšie zachytiť jednak to, čo sa vykonalo roku 1938 v rámci príprav na vojnu, a ďalej vlastný stav armády za

²⁸⁾ ANGER, J.: Vznik Slovenskej armády v roku 1939. In: Z vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948. Zborník vedeckých štúdií. (Ed. Korček Ján). Trenčín 1994, s. 61 – 62. Pozri tiež Zpráva generála Prchalý ze 4. 11. 1938. (VÚA – VHA Praha, f. MNO – HŠ 1. organizačné oddelenie 1919 – 1939, šk. 265, 1938, sign. 68 1/1-3.).

²⁹⁾ Podrobnejšie ČAPLOVIČ, M.: Čs. dôstojníci – Slováci v službách Hlinkovej gardy (november 1938 – marec 1939). In: Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. (Eds. Cséfalvay František – Púčik Miloslav). Bratislava: VHÚ, 2000, s. 105 – 116; ČAPLOVIČ, M.: Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (So zreteľom na Slovensko). Bratislava : MO SR, 2001, s. 74 – 78.

³⁰⁾ VÚA – VHA Praha, f. MNO – HŠ 3. operačné oddelenie 1919 – 1939, šk. 293, vložka A, 1938, sign. 38 2/39. Bližšie ŠRÁMEK, P.: Odhodláni versus loajalita, ref. 3, s. 83.

májovej čiastočnej a septembrovej všeobecnej brannej pohotovosti štátu. Napriek tomu, že dokumenty z ankety *Armáda v roku 1938* často vyjadrujú subjektívne pocity a názory spracovateľov (jednotlivých armádných funkcionárov, veliteľov vyšších veliteľstiev i vojskových telies, ktorí ich zostavovali bezprostredne po dramatických udalostiach leta a jesene 1938 – pozn. M. Č.), zachytávajú cenné poznatky a závery, ktoré mali byť užitočné tak pre ďalšiu organizáciu, ako aj pre využitie čs. brannej moci v budúcnosti. Pritom je dôležité mať na zreteli prinajmenej ešte jednu závažnú okolnosť. Velenie armády nevyučovalo, že po určitom čase bude chcieť čs. verejnosť vedieť, ako bola armáda pripravená na hroziacu vojnu.³¹⁾

V jednom z dochovaných dokumentov z 2. decembra 1938, ktorý vypracovali čs. spravodajskí dôstojníci zo Študijnej skupiny 2. spravodajského oddelenia HŠ, pod vedením plukovníka gšt. Františka Havla, hodnotili jeho tvorcovia nielen stav čs. armády v politicky, hospodársky a vojensky oslabenom štáte, a z toho vyplývajúce úlohy v nastávajúcom období, ale navrhovali aj zásadné organizačné úpravy a dislokáciu vyšších jednotiek, s dôrazom na čo najväčší počet ich sústredenia na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. V úvodných poznámkach k dotazníku HŠ sa okrem iného píše: „...Nemôžeme sa vzdávať myšlienky, že sa raz naša vláda za inej mocenskej konštelácie v Európe, ktorá bude pre Nemecko nepriaznivá, nerozhodne v záujme budúcej existencie národa pre branné vystúpenie proti Nemecku. Dnes nie je zatiaľ žiadna nádej na branný odpor v Čechách a na Morave, hlav. štáb/3. oddelenie nepripravuje v Čechách a na Morave ani zaistenie hraníc. Po nedávnej úprave hraníc na Morave a po skorom vybudovaní diaľnice Vratislav (Breslau) – Brno – Viedeň je a bude otázka odrezania západnej časti republiky od jej východnej časti otázkou nie dní, ale hodín. Jednotky, ktoré budeme na Slovensku mať, nám zostanú, na ich vzdanie sa je vždycky dosť času...“.³²⁾ Z toho je zreteľné, aký vojenský význam prikladali vojenský spravodajcovia v druhej republike práve východnej polovici okliešteného štátu. Z dovedna 10 (peších) divízií a 4 rýchlych divízií čs. armády malo byť na Slovensku a Podkarpatskej Rusi umiestnených spolu 6 peších a všetky 4 rýchle divízie, vrátane 2 vyšších

³¹⁾ Pozri MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: Slovensko v anketě „Armáda v roce 1938.“ In: *Vojenská historie*, 3, 1999, č. 2, s. 91 – 118. Podrobnejšie o zhodnotení vojenských príprav a samotného priebehu mobilizácií v roku 1938 na území Slovenska pozri napríklad dokument *Armáda v roce 1938 – poznatky*. (VHA Bratislava, f. ZVV Bratislava 1919 – 1939, šk. 177, 1939, č.j. 21.127 Taj./3 oper. 1938.).

³²⁾ VÚA – VHA Praha, f. MNO – HŠ 1. organizačné oddelenie 1919 – 1939, šk. 362, 1939, sign. 38 2/2-7.

Čs. branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938 – marec 1939)

jednotiek, ktoré by tam v prípade potreby ustúpili z východnej Moravy. Za nadčasové možno považovať aj ich jednoznačné závery charakterizujúce najbližšiu budúcnosť v Európe: "...Všeobecný vojnový konflikt v Európe je nevyhnutný, na jeho vyvolanie bude jedného dňa stačiť omnoho menšia zámienka, ako bola otázka našich Nemcov. Na okupovanom území Čiech a Moravy bude Nemecko s našim ľudom za vojny rovnako kruto zaobchádzať, bez ohľadu na to či sa trpne vzdáme alebo či so zachránenou časťou našej armády proti nemu vystúpime. A i keď sa trpne vzdáme, nezabrániť našim príslušníkom v zahraničí, aby znovu nevstupovali ako legionári do cudzích armád, a to bude pre Nemecko vítanou zámienkou pre najhoršie zaobchádzanie s našimi ľuďmi..."³³⁾ Nemenej jasnozrivé je ďalej aj konštatovanie Študijnej skupiny 2. spravodajského oddelenia HŠ, v ktorom poodhaľujú hlavnú príčinu postoja západných európskych veľmocí – Francúzska a Veľkej Británie – k riešeniu československej otázky v septembri 1938 v Mníchove. Doslova sa v ňom uvádza: "...Všeobecný vojnový konflikt v Európe je nevyhnutný pre nepreklenuteľné rozpory medzi Nemeckom a Talianskom na jednej strane a ostatnými štátmi na druhej strane. Nemecko a Taliansko predbehli ostatné štáty nielen v tom, že postavili už v mieri početnejšie vojenské sily, ale aj v tom, že mali počas krízy tohto roku zmobilizovaný svoj vojnový priemysel. A v tejto nevýhode spočívala nechúť západných veľmocí k vojne, a zároveň v tejto nevýhode tkvie vysvetlenie ich získavania času. Rozsiahle zbrojenie, ku ktorému západné veľmoci a USA pristúpili, nesvedčia o ich pevnom presvedčení o trvalom mieri; mobilizácia ich vojnového priemyslu ukazuje, že sa pripravujú na vojnový konflikt v blízkej, im vyhovujúcej dobe /„Terminkrieg“/..."³⁴⁾

Dnes je už všeobecne známe, aké udalosti v Česko-Slovensku a v Európe nasledovali v nastávajúcom zložitom období, ktoré napokon vyústili do rozpútania 2. svetovej vojny v septembri 1939. V politickom a verejnom živote druhej republiky bol postupne nastoľovaný režim

³³⁾ Tamže. Napríklad zo 137 generálov, ktorých mala čs. branná moc k 1. septembru 1938, ich celkom 24 bolo v rokoch 1939 – 1945 popravených, zahynulo v koncentračnom tábore, či padlo (t. j. 18 percent). Prípočítame k nim ďalších 17 generálov väznených, 16 účastníkov domáceho a 8 zahraničného čs. vojenského odboja, zistíme, že do boja za slobodu sa zapojil prakticky každý druhý čs. generál. Pre porovnanie je možné uviesť, že z 98 generálov poľskej armády slúžiacich k 1. septembru 1939 ich v rokoch 1939 – 1945 zahynulo 16, t. j. necelých 16 percent. (ŠRÁMEK, P.: Odhodlaní versus lojalita, ref. 3, s. 87.)

³⁴⁾ VÚA – VHA Praha, f. MNO – HŠ 1. organizačné oddelenie 1919 – 1939, šk. 362, 1939, sign. 38 2/2-7.

autoritatívnej demokracie. Schválením *Zmocňovacieho zákona* v Národnom zhromaždení 14. a 15. decembra 1938 sa ústrednej vláde v Prahe na 2 roky delegovala právomoc meniť vládnymi nariadeniami aj ústavu, čo znamenalo definitívnu bodku za systémom parlamentnej demokracie. Zahraničnopoliticky izolovaný štát sa čoraz viac dostával do veku nacistického Nemecka, ktoré sa pripravovalo na jeho likvidáciu. Príslušné vojenské smernice pre tento akt vydal Adolf Hitler už 21. októbra 1938 a doplnok zo 17. decembra 1938 určil aj spôsob jeho vykonania.³⁵⁾

Na prelome rokov 1938 – 1939 sa predovšetkým na nemecký nátlak realizovali viaceré zmeny v personálnej oblasti a organizácii čs. armády. Postupne sa znižoval jej početový stav na 120-tisíc mužov, čo v konečnom dôsledku znamenalo citelné oslabenie jej bojaskopnosti. Z rozhodnutia ústrednej vlády v Prahe bola 3. februára 1939 vydaná vládna vyhláška, na základe ktorej sa skončila branná pohotovosť štátu a platnosť výnimočných opatrení, zavedených súčasne s vyhlásením septembrovej všeobecnej mobilizácie. Vládnym nariadením z 24. februára 1939 boli príslušníci nemeckej národnosti v republike vyňatí spod brannej povinnosti³⁶⁾ a uznesením z toho istého dňa bola zrušená civilná protiletcká obrana. V duchu nemeckých požiadaviek sa 1. marca 1939 realizovalo i odvolanie armádneho generála Krejčího z funkcie náčelníka Hlavného štábu čs. brannej moci. Toto obdobie prinieslo nielen zmenu v myslení vojakov, ale predurčilo výmenu vojenských elít. Na prelome rokov 1938/1939 armádu opustili okrem gen. Krejčího také výrazné vojenské osobnosti predmníchovskej armády, ako boli generáli Silvestr Bláha, Karel Husárek, Josef Votruba, chystal sa odchod armádneho generála Sergeja Vojcechovského a taktiež pozícia generála Syrového nebola istá. Naopak sa v tomto období výrazne presadil divízny generál Alois Eliáš, svoje pozície si začali budovať generáli Sergej Ingr, Bedřich Homola a iní. Práve táto, nastupujúca generácia čs. generálov, zohrala zanedlho hlavnú úlohu v boji za slobodné Československo v priebehu druhej svetovej vojny.³⁷⁾

³⁵⁾ Podrobnejšie ZGÓRNIAK, M.: „Fall Süd-Ost“, „Fall West“ i „Fall Ost“. Niemieckie planowanie wojenno-operacyjne w okresie przygotowan do likwidacji II Republiki Czesko-Slowackiej (X 1938 – III 1939 R.). In: Prace Komisji Srodkowoeuropejskiej, Tom I. Warszawa, „Secesja” 1993, s. 79 – 90.

³⁶⁾ Bližšie Vládna vyhláška č. 28 zo dňa 3. februára 1939; Vládne nariadenie č. 39 zo dňa 24. februára 1939. In: Zbierka zákonov a nariadení republiky Česko-Slovenskej, 1939, s. 104, 231.

³⁷⁾ ŠRÁMEK, P.: Odhodlání versus loajalita, ref. 3, s. 86.

Čs. branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938 – marec 1939)

Dňa 9. marca 1939 sa v Prahe uskutočnila dôverná schôdza ministerskej rady ústrednej česko-slovenskej vlády, na ktorú neboli prizvaní slovenskí zástupcovia. Jej predseda Rudolf Beran tam okrem iného oznámil, že mu je známy presný termín vyhlásenia Slovenského štátu. Na základe toho sa v noci z 9. na 10. marca 1939 vyhlásil na území Slovenska výnimočný stav, neskôr označovaný podľa veliteľa VII. zboru v Banskej Bystrici, divízneho generála Bedřicha Homolu, ako „Homolov puč.“ (Autorstvo celého plánu vojensky zakročiť na Slovensku však patrilo vtedajšiemu ministrovi dopravy v ústrednej vláde, generálovi Eliášovi – pozn. M. Č.). Tzv. puč bol založený na mylnom presvedčení, že najlepšou obranou pred rozbitím republiky a následnou nemeckou okupáciou bude zabrániť jej rozkladu zvnútra. Navyše sa ukázalo, že na Slovensku vtedy neexistovala významnejšia politická sila, ktorá by privítala politickú zmenu a snažila sa o navrátenie k štátoprávnym pomerom v predmníchovskej republike. A tak z tohto politicky neuváženeho a formou nedemokratického činu Prahy ťažilo predovšetkým nacistické Nemecko. Práve z jeho iniciatívy, resp. na nátlak Hitlera vyhlásil Slovenský snem 14. marca 1939 samostatný Slovenský štát. Hneď na druhý deň rozpad republiky zaviesla okupácia českých krajín nemeckou armádou.³⁸⁾ Až dotedy jednotná čs. armáda prestala existovať a podstatnej časti jej modernej vojenskej výzbroje a výstroja pre vyše 40 divízií sa zmocnil Wehrmacht. Bol to jeden zo závažných impulzov, ktorý napomohol urýchliť prípravu vojnovnej expanzie nacistického Nemecka proti Poľsku a ďalším štátom Európy.

³⁸⁾ Pozri napríklad ANGER, J.: Vznik Slovenskej armády v roku 1939, ref. 28, s. 59 – 85; KOKOŠKA, S.: Unternehmen Südost. Okupace českých zemí v březnu 1939. In: Historie a vojenství, r. 46, 1997, č. 6, s. 134 – 160; BYSTRICKÝ, V.: Zasadnutie Slovenského snemu 14. marca 1939. In: Historický časopis, 47, 1999, č. 1, s. 105 – 114; JALŮVKA, I.: Smutné výročí. Okupace ČSR – bezprostřední předepra druhé světové války. In: Vojenské rozhledy, 8 (40), 1999, č. 1, s. 153 – 164; BYSTRICKÝ, V.: Nacistické Nemecko a vznik Slovenského štátu. In: Vojenská história, 5, 2001, č. 2, s. 41 – 61.

Maďarská agresia na východné Slovensko v marci 1939*

PhDr. Igor Baka, PhD., *Vojenský historický ústav*

Problematika maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu zatiaľ nebola v historiografii uspokojivo komplexne spracovaná. Napriek tomu, k tejto téme existuje už viacero prác rôznej kvality. Spomenúť treba najmä zborník z konferencie z roku 1993, ktorého zostavovateľom bol L. Deák, ako aj viaceré práce tohto autora.¹⁾ Veľkú výpovednú hodnotu majú tiež publikované edície dokumentov.²⁾ Z parciálnych problémov sa veľká pozornosť venovala nasadeniu letectva v konflikte.³⁾ Tzv. malá vojna sa stala vďačnou témou tiež vo vedecko-populárnej literatúre a publicistike.⁴⁾ V posledných rokoch sa touto témou zaoberal aj F. Cséfalvay, ktorý vniesol do problematiky polemiku. Analyzoval pozadie príčin agresie z maďarskej strany, a to na základe výskumu v maďarských archívoch, kde sa nachádzajú doteraz nedostatočne využitú pramene.⁵⁾

* Vedecký príspevok vyšiel v rámci CE SAV: CEVKOMSD

- 1) Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach, 30. 3. 1993. Bratislava 1993; Ďalej pozri od tohto autora napr. Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939. Bratislava 1991.
- 2) DEÁK, L.: Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty III. (3. november – 4. apríl 1939). Matica slovenská 2005; KATREBA, Z.: Neznámy dokument o maďarsko-slovenskom konflikte v marci 1939. (1. – 3. časť). In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 2 – 4, s. 96 – 114; 86 – 103; 78 – 95; ŠUMICHRASŤ, P. – BAKA, I.: Dokumenty o činnosti slovenského letectva v maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v marci 1939. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 1, s. 74-91; TULKISOVÁ, J., BAKA, I., NIŽNANSKÝ, E.: Ozbrojený maďarsko-slovenský konflikt z marca 1939 v správach Sicherheitsdienstu. In: Vojenská história, roč. 11, 2007, č. 4, s. 124 – 156.
- 3) Pozri napríklad RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. zv. 1. Bratislava 1997, s. 19 – 31; PETRÍK, J.: Malá vojna – marec 1939. Spišská Nová Ves 1998; Tentiež: Spišská tragédia. Matica slovenská 1999; ŠUMICHRASŤ, P.: Avia B-34, B-534 a Bk-534 na Slovensku (1939 – 1944). In: Vojenská história, roč. 7, č. 3, 2003, s. 104 – 120; Tentiež: Letovy Š-328 v slovenských vzdušných zbraniach 1939 – 1944. In: Vojenská história, roč. 9, č. 3, 2005, s. 65 – 81.
- 4) Príslušnú literatúru pozri KATREBA, Z.: c.d., 1. časť, s. 96.
- 5) Pozri napr. CSÉFALVAY, F.: Predohra a priebeh maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939. In: Vojenská história, roč. 8, 2004, č. 2, s. 39 – 58; Porovnaj s polemikou na túto štúdiu od L. Deáka, ktorá vyšla v nasledujúcom čísle časopisu Vojenská história; CSÉFALVAY, F.: Začiatok maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939 (o mýtoch a nepresnostiach). In: Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Historický zborník 9 (AFPHUP 187/269) (zostavili Martin Pekár, Richard Pavlovič), Prešov 2007, s. 241 – 250.

Maďarská agresia na východné Slovensko v marci 1939

Mojím cieľom je upozorniť najmä na vojenské aspekty agresie, kde dodnes pretrvávajú viaceré nepresnosti.

Postavenie Slovenského štátu v prvých dňoch jeho existencie komplikovalo jeho labilné zahranično-politické postavenie. Dôležitou úlohou preto bolo vojenské zabezpečenie hraníc s Poľskom a Maďarskom. Dôležitým faktorom bol vývoj na Karpatskej Ukrajine (od decembra názov pre bývalú Podkarpatskú Rus). 15. marca začalo Maďarsko s jej okupáciou, na základe predchádzajúceho súhlasu Nemeckej ríše. Tu maďarská armáda narazila na odpor jednotiek bývalej čs. armády. Tie však čoskoro zastavili odpor a začali sa sťahovať. Po obsadení Karpatskej Ukrajiny Maďarskom sa Slovenský štát ocitol v komplikovanej situácii, keďže nemal doriešené vzťahy s Nemeckom a v pozadí stálo nevypočítateľné Poľsko. Maďari si pritom otvorili nový, strategicky nebezpečný smer vojenského úderu, s ktorým sa nerátalo v žiadnom z predchádzajúcich nástupových (operačných) plánov bývalej čs. armády.

V tejto súvislosti bolo treba urýchlene vybudovať bojaschopnú armádu, čo však vzhľadom na množstvo problémov nebolo jednoduché. Keďže nemecká armáda po obsadení Čiech a Moravy postupovala aj na Slovensko, uskutočnila tu rozsiahlu konfiškáciu materiálu a výzbroje. Bolo potrebné zabezpečiť odsun bývalých čs. vojakov – Čechov do Protektorátu Čechy a Morava (tiež osôb príslušných do Karpatskej Ukrajiny), prevziať veliteľstvá bývalej čs. armády.⁶⁾ Počet slovenských dôstojníkov (väčšinou nižších) a rotmajstrov však bol nízky. Podľa údajov z augusta 1938 bolo v čs. armáde len 435 dôstojníkov slovenskej národnosti, čo predstavovalo 3,4 % z celkového počtu.

Tento fakt na druhej strane ponúkal možnosť rýchlej kariéry. Podľa rozhodnutia slovenského MNO mali prevziať u všetkých útvarov a služieb velenie služobne najstarší dôstojníci slovenskej národnosti. Tam kde chýbali, zostali vo funkcii dovtedajší velitelia.⁷⁾ Dôležitou úlohou bolo vypracovanie plánov zabezpečenia hraníc. Minister národnej obrany, ktorým sa stal pplk. gšt. Ferdinand Čatloš, vydal už 15. marca rozkaz novým veliteľom zborov. Veliteľ VII. zboru v Banskej Bystrici mjr. pech. Ján Imro mal vypracovať plán zabezpečenia hraníc proti Maďarsku, veliteľ V. zboru v Trenčíne mjr. gšt. Štefan Jurech proti Poľsku. MNO sa tiež rozhodlo pre mobilizáciu prvého sledu zálohy – ročníky 1932 – 1936.

⁶⁾ Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Hlavné vojenské veliteľstvo (MNO – HVV), škatuľa 1, číslo jednacie (č. j.) 200 081.

⁷⁾ VHA Bratislava, f. MNO – HVV, škatuľa 1, č. j. 200 081.

V dôsledku problémov, ktoré nastali po rozpade čs. armády (chaos v evidencii záložníkov, dopravné problémy...) sa týkala len východoslovenských okresov. Súčasne sa nový veliteľ VI. zboru v Spišskej Novej Vsi pplk. gšt. Augustín Malár stal aj veliteľom východnej skupiny s poverením obrany východného Slovenska. Bolo treba zamedziť rôznym prechmatom, ktorých sa dopúšťali maďarské jednotky pacifikujúce ohniská odporu na Karpatskej Ukrajine. V tejto situácii vypukol 23. marca maďarsko-slovenský ozbrojený konflikt. Deň predtým Maďarsko získalo súhlas Nemecka s korekciou hraníc Karpatskej Ukrajiny smerom na západ (10 – 15 km).⁸⁾ Pritom maďarská strana už 17. marca argumentovala pred Nemcami tým, že v dôsledku vojenských operácií v údolí rieky Uh musí na niektorých miestach prekročiť dovtedajšiu hranicu. Jej jednotky tak mali získať operačný priestor „v dôsledku lokálneho odporu tam nie príslušných, ale prísťahovaných rusko-ukrajinských teroristických skupín a zvyškov českých jednotiek“. Jej návrh na posunutie demarkačnej hranice nemecké vojenské miesta akceptovali, takú veľkú šírku záboru však nepovažovali za potrebnú, aj keď Maďari zdôrazňovali, že „tým sa nemá vytvoriť fait accompli pre určenie hraníc“. Zahraničný úrad preto inštruoval nemeckého konzula na Slovensku Ernsta von Druffela, aby vyzval slovenskú vládu, nech tomuto maďarskému plánu nerobí ťažkosti. Maďarsko malo byť požiadané, aby nepostupovalo ďalej ako je z vojenského hľadiska nevyhnutné.⁹⁾ Štátny tajomník slovenského MZV Jozef M. Zvrškovec v tejto súvislosti pred nemeckým konzulom poukázal na „neudržateľnosť a neopodstatnenosť podobného postupu ako z vojenského, tak zo strategického a aj z národnostného hľadiska.“¹⁰⁾ Samozrejme je naivné považovať tieto maďarské argumenty za jediný dôvod maďarskej agresie na východné Slovensko. Svojím záujmom o celé východné Slovensko sa predsa maďarská strana nijako netajila. Na druhej strane slovenskí historici sa dodnes sporia, či v prípade ak by nenarazili na odpor a ostrý nesúhlas slovenskej strany (včítane miestneho obyvateľstva), Maďari nezamýšľali obsadiť celé východné Slovensko,

⁸⁾ CSÉFALVAY, Predohra, ref. 5, s. 47.

⁹⁾ VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, škatuľa 9, dokument číslo (dok. č.) 447291, štátny tajomník Zahraničného úradu E. Von Weizsäcker nemeckému konzulovi v Bratislave 17. 3. 1939; dok. č. 447296, maďarské vyslanectvo Zahraničnému úradu v Berlíne 17. 3. 1939. Weizsäcker však už 15. marca hlásil „maďarský vyslanec ma dnes znova ubezpečil, že maďarské jednotky nevtrhnú na Slovensko. Obsadenie niekoľkých slovenských dedín v týchto dňoch nie je nič iné ako splnenie maďarsko-československej dohody o úprave hraníc. Na jeho dotaz som maďarskému vyslanecovi potvrdil, že o definitívnom osude Slovenska sa ešte nerozhodlo. Príklon k Nemecku sa mi však vidí pravdepodobný...“ VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, škatuľa 9, dokument číslo (dok. č.) 484 461.

¹⁰⁾ DEÁK, ref. 2, dok. č. 182, s. 360, záznam J. Zvrškovca o rozhovore.

Maďarská agresia na východné Slovensko v marci 1939

napriek zamietavému stanovisku Nemecka. Relevantné dôkazy na realizáciu tzv. veľkého riešenia v tejto fáze však chýbajú (existujú len určité indície¹¹⁾), nezmieňujú sa o ňom ani maďarské vojenské rozkazy. V nemeckých dokumentoch tento aspekt tiež absentuje, maďarská strana sa pred Nemcami odvolávala len na spomínanú dohodu. V skutočnosti je málo pravdepodobné, že Maďari by sa odhodlali na takú rozsiahlu vojenskú operáciu bez súhlasu Nemecka. Na druhej strane v spomínanej žiadosti zo 17. marca maďarská strana naznačila, že takýto postup chápe len ako provizórium, keďže upozornila, že „o niekoľko dní, aj tak nadviaže spojenie so slovenskou vládou o určení definitívnej hraničnej čiary na tomto úseku“, čo si predstavovala realizovať na princípe predchádzajúcej Viedenskej arbitráže.¹²⁾ Maďarsko sa pritom nevzdalo svojich predchádzajúcich revizionistických predstáv. Najmä keď Hitler pred Poliakmi otvorene hovoril o možnosti rozdelenia záujmových sfér na Slovensku medzi Nemecko, Poľsko a Maďarsko, v prípade ich ústupkov v otázke Gdaňska a koridoru do východného Pruska. Maďarsko však muselo akceptovať vplyv Nemecka na vývoj strednej Európy v tomto čase.

V každom prípade slovenská strana bola z takéhoto konania svojho suseda prekvapená. Týždeň predtým totiž Maďarsko Slovenský štát diplomaticky uznalo de iure.

Maďarská agresia sa začala skoro ráno.¹³⁾ V severnej časti východnej hranice nepriateľské jednotky prepadli Ubl'ú a postupovali na Stakčín. Nakoniec obsadili priestor Kolonica – Kalná Roztoka – Klenová – Lodomirov. Obsadili tiež kótu 443 (východne od Stakčina). Ďalej na sever postupovali aj smere Veľké Berezné (ukrajinsky Velykyj Bereznyj) – Ulič – Starina (dnes vodná nádrž Starina) O 14. 05 h. obsadili obec Dara (dnes tiež vodná nádrž Starina), ďalej však nepostupovali. Na tomto úseku používali parlamentárov s bielymi zástavami, aby tak deklarovali mierové úmysly (snahu obsadiť bez boja vytýčenú líniu). V rámci ďalšieho južnejšieho smeru Užhorod – Sobrance už o 5. 30 h. Maďari prekročili Krčavu, neskôr obsadili Sobrance. Ďalej v tomto priestore postupovali

¹¹⁾ Napríklad v denníku šéfa maďarskej spravodajskej služby R. Andorku sa píše o eufórii v maďarskej vláde po Hitlerovom odkaze, že môžu posunúť demarkačnú čiaru na západ. Tento súhlas sa údajne chápal ako zrieknutie sa Slovenska a jeho ponechanie Maďarsku. So svojimi ambíciami o čo najväčší zábor slovenského územia sa Maďari v tomto čase zdôverili poľským vládnym predstaviteľom. Bližšie pozri stanovisko L. Deáka na citovanú štúdiu F. Cséfalvaya, Predohra, ref. 5.

¹²⁾ VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, škatuľa 9, dok. č. 447296, maďarské vyslanectvo Zahraničnému úradu v Berlíne 17. 3. 1939.

¹³⁾ Dodnes nie je jasný presný čas, kedy agresia začala.

smerom Nižná a Vyšná Rybnica. O 14. 30 h. obsadili aj obec Ubrež na západ od týchto obcí, resp. medzi nimi. Ešte južnejšie Maďari v smere na Michalovce obsadili Pavlovce nad Uhom, západne od nich dorazili aj do Budkoviec, aj tu s bielou zástavou v čele.

Útočníci sa na mnohých miestach zmocnili pohraničných stanovišť bez boja. Slovenské jednotky boli rad za radom odzbrojované, pretože bez ťažkých zbraní nedokázali klásť odpor. Zároveň v tom čase prebiehal odsun vojakov českej národnosti, čo výrazne komplikovalo obranu. Napríklad podľa hlásenia Nemeckej tlačovej agentúry slovenské jednotky „maďarským jednotkám spočiatku nekládli odpor, lebo práve vtedy demobilizovali v tamjšej posádke české vojsko.“¹⁴⁾ Na základe súčasného poznania možno identifikovať nasledujúce útvary a jednotky protivníka: tri pešie a dva jazdecké pluky, tri hraničiarske a tri cyklistické prápory, jeden motorizovaný prápor a jeden prieskumný prápor. Okrem nižších spojovacích, ženijných a technických jednotiek boli k dispozícii značné sily letectva (1. stíhací letecký pluk) a delostrelectva (4 del. pluky, 1 mot. del. oddiel, 1 protiletadlový del. oddiel).¹⁵⁾ Celkovo maďarská armáda prenikla asi 10 – 20 km do slovenského vnútrozemia.¹⁶⁾ Slovenské ministerstvo zahraničných vecí (MZV) už v doobedňajších hodinách adresovalo protestnú nótu maďarskej vláde. Tá na ňu neodpovedala, ale neskôr slovenskému MZV oznámila, že na východnom Slovensku nerobí žiadnu operáciu. V konečnom dôsledku maďarská armáda dosiahla už 23. marca líniu, ktorá mala byť pokladaná za novú hranicu. Maďarská diplomacia sa následne neúspešne pokúšala presadzovať mierové riešenie. Naopak slovenská vláda Maďarov upozornila na práve uzavretú ochrannú zmluvu s Nemeckom a vyzvala ich k stiahnutiu jednotiek do rána nasledujúceho dňa. V opačnom prípade bola pripravená požiadať o pomoc Nemeckú ríšu a vlastnými silami vytlačiť maďarské jednotky.¹⁷⁾ Nemecká strana sa do konfliktu vložila hneď 23. marca. Voči maďarskému postupu sa totiž ohradil samotný minister zahraničných vecí J. von Ribbentrop, ktorý tvrdil, že maďarské vojsko postupuje aj od Košíc smerom na sever. Maďarský vyslanec v Berlíne sa proti tomuto obvineniu ohradil.¹⁸⁾ Podobné informácie Ribbentrop získal z hlásení nemeckého Abwehru, ktorý neskôr dokonca hlásil boje medzi Maďarmi a Slovákmi pri Prešove.¹⁹⁾ OKW tieto

¹⁴⁾ VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, škatuľa 9, bez čísla.

¹⁵⁾ CSEFALVAY, F.: Predohra, ref. 5, s. 52 – 53.

¹⁶⁾ Bližšie pozri KATREBA, Z.: c.d. (1. časť), s. 103 – 105.

¹⁷⁾ DEÁK, ref. 2, s. 366, 370 – 372.

¹⁸⁾ Národní archiv (NA) Praha, f. 172 (Zahraničný úrad Berlín), škatuľa 32 b.

Maďarská agresia na východné Slovensko v marci 1939

podozrenia preverilo prostredníctvom svojho vojenského atašé v Budapešti. Komunikovalo tiež so šéfom maďarskej spravodajskej služby plk. Andorkom, pričom dostalo odpoveď, že maďarské vojsko „skutočne na niektorých miestach prekročilo dopredu určenú hranicu. Dostali však rozkaz ihneď sa stiahnuť.“²⁰⁾ Na základe publikovaných slovenských dokumentov vojenskej proveniencie však možno pravdivosť hlásení Abwehru vyvrátiť. Na druhej strane, takýto razantný postoj Nemecka Maďarov vzhľadom na ich plány do budúcnosti nepotešil. O to horšie museli prijať správu o uzavretí ochrannej zmluvy medzi Nemeckom a Slovenskom.

Maďarský útok vyvolal po celom Slovensku vlnu odporu. Odhodlanie brániť mladý Slovenský štát proti tejto agresii urýchlilo formovanie jeho armády. Na druhej strane v rozkaze veliteľa VI. zboru v Spišskej Novej Vsi pplk. gšt. A. Malára, ktorý vyšiel 23. marca o 20.00 h. sa konštatuje, že „dotyk s nepriateľom na fronte nie je nikde naviazaný. Takmer nikde sa nevystrelilo“.²¹⁾ Bojaschopnosť slovenských jednotiek bola obmedzená obrovským nedostatkom dôstojníkov i mužstva. Armáda preto musela využiť aj služby českých dôstojníkov. Spomínaný Malárov rozkaz (vyšiel na základe rozkazu ministra národnej obrany F. Čatloša) nariadil ofenzívne akcie armády od skorých ranných hodín. Najprv sa mal dosiahnuť dotyk s nepriateľom, následne prejsť do útoku. Cieľom malo byť dosiahnutie pôvodných hraníc. Tým sa malo tiež pred zahraničným svetom dokázať, že Slováci si vedia obhájiť svoje územie.

Malár však tiež nariadil ponechať zálohu na obranu južného smeru Košice – Prešov.²²⁾ Podľa Čatloša tak neuposlušol jeho pôvodný rozkaz a spôsobil trieštenie síl.²³⁾ Z obavy pred maďarským útokom vytvoril pod vedením mjr. pech. Michala Širicu, veliteľa 17. divízie v Prešove, prešovskú skupinu (asi 700 mužov a 4 batérie delostrelectva).²⁴⁾ Slovenské jednotky začali útok o 4. 30 h. ráno. Na všeobecnom smere z Michaloviec na Sobrance zaútočila zemplínska skupina (označovaná aj ako michalovská) (SV – Michalovce) na čele s dobrovoľníkom kpt. v zálohe Štefanom Haššíkom. Zložená bola minimálne z pešieho pluku (p. pl.) 20, I/16 práporu, jednej ľahkej a dvoch hrubých batérií, neskôr

¹⁹⁾ NA Praha, f. Auswärtiges Amt Berlin (č. 27N), 136-71-3, dok. č. 588785-6, nočná služba 23/24. 3. 1939 – záznam z hovoru s Abwehrstelle des OKW, Gruppe I.

²⁰⁾ VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, škatuľa 9, dok. č. 447 352, OKW na Zahraničný úrad 24. 3. 1939.

²¹⁾ KATREBA, Z.c. d. (1. časť), s. 104.

²²⁾ KATREBA, Z.: c. d. (1. časť), s. 104 – 105.

²³⁾ ŠTEFANSKÝ, V.: Generál Ferdinand Čatloš. Bratislava 1998, s. 40.

²⁴⁾ KATREBA, Z.: c. d. (1. časť), s. 107.

sa pridala aj čata štyroch obrnených automobilov (OA) vz. 30, ktorá prevádzala prieskum v priestore frontu a podporovala pechotu v útoku. Úlohou skupiny bolo zmocniť sa priestoru Sobrance – Tibava, následne prenasledovať nepriateľa v smere štátnej hranice na Užhorod. Hlavný útok skupina (prápor p. pl. 16 sprevádzaný jednou ľahkou batériou del. pl. 12) viedla na smere Jovsa – Nemecká Poruba (dnes Poruba pod Vihorlatom) – Jasenov – Tibava. Ďalej na sever mali byť vyčlenené sily na ochranu boku hlavného smeru. Ochrana boku z juhu bola vedená postupom z priestoru Lúčky na smere Michalovce – Sobrance. Časť jednotiek mala postupovať na Pavlovce nad Uhom.²⁵⁾ Časť jednotiek zemplínskej skupiny bola v priestore Trebišova a prápor p. pl. 37 bol ako záloha v Michalovciach. Stanovené bojové úlohy však zemplínska skupina nespĺnila. Maďarov prinútila urobiť len minimálne korekcie obsadenej čiar. Zemplínska skupina v tento deň dosiahla čiaru Vyšná Rybnica – Gajdoš – Nižná Rybnica – most na Uhu severne od Vysokaj nad Uhom – Stretavka – Budkovce. Okrem iného pri Nižnej Rybnici prišla o jeden OA vz. 30. Dvaja príslušníci posádky boli ťažko ranení, jeden zahynul v boji. Išlo o vojaka-dobrovoľníka HG M. Klanicu.

Na severe mala útočiť stakčínska skupina mjr. Matejku (SV – Snina): III/16 prápor s rotami zosilnenými ťažkými guľometmi, spolu asi 600 mužov, jedna delostrelecká batéria. Jej úlohou bolo prehradiť smer Humenné – Stakčín (severne i východne Stakčina), v prípade ústupu nepriateľa ho mala nasledovať až po hranicu. Útok sa realizoval dvomi prúdmi. Prvý postupoval na Daru – Ulič. Slovenské jednotky v sile 1 roty obsadili Daru a o 10. 45 h. zahájili postup na obec Príslop. Túto úlohu sa im však splniť nepodarilo, keďže o 11. 35 h. boli za Darou zastavené paľbou z ťažkých guľometov. Druhý smer útoku viedol zo Stakčina na Ublú. Na tomto smere maďarské jednotky ustupovali z priestoru obce Kolonica. Postup slovenských jednotiek (2 pešie čaty a družstvo ťažkých guľometov) tu však bol pomalý pre ťažký terén a paľbu maďarskej roty. Chýbali tiež posilové jednotky. Na kóte 443 (východne od Stakčina) boli v dôsledku prudkej paľby zastavené dve pešie čaty a družstvo ťažkých guľometov. Možno konštatovať, že ani na tomto úseku sa Maďarov vytlačiť nepodarilo.²⁶⁾

Obrany východných hraníc sa okrem armády zúčastnili tiež príslušníci

²⁵⁾ VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 3, bez čísla, operačný rozkaz veliteľstva Zemplínskej skupiny z 23. 3.

²⁶⁾ KATREBA, Z.: c. d. (1. časť), s. 105 – 107.

Maďarská agresia na východné Slovensko v marci 1939

HG, finančnej stráže, četníctva a polície. Potrebu zaradiť HG do obrany si vyžiadal okrem iného chaos v evidencii záložníkov, spôsobený rozpadom čs. útvarov a prebiehajúci odsun českých vojakov a četníkov. Už 15. marca nový hlavný veliteľ HG Alexander Mach vyhlásil brannú pohotovosť, ako dôsledok pokusov maďarských jednotiek o narušenie hraníc. Miestne jednotky sa zapájali do ochrany hraníc. V deň maďarského útoku nariadilo Hlavné veliteľstvo HG (HV HG) vytvoriť ozbrojené jednotky v regiónoch, v ktorých neprebela mobilizácia záložníkov. V dôsledku následného prímeria však už tieto jednotky do bojových akcií v plných počtoch nezasiahli. Napriek tomu bolo prostredníctvom štruktúry HG mobilizovaných spolu 27 682 vojakov a 21 703 nevojakov. Pritom jednotky HG na ohrozených územiach boli podriadené vojenskému veleniu. Prenos rozkazov realizovala štábna čata HV HG v Michalovciach na čele s politickým náčelníkom HG Karolom Murgašom, ktorá sa starala o agitáciu, plnila tiež úlohy politickej polície. Predstavitelia armády si sťažovali na slabú disciplínu gardistov. Napriek viacerým pochvalám bolo tiež veľa takých, čo sa brannej pohotovosti vyhýbali. 29. marca preto MNO nariadilo nepovažovať viac gardistov – vojakov za dobrovoľníkov, ale za normálnych záložníkov, ktorí mali byť zaradení do riadnych vojenských formácií. Skúsenosti s využitím HG na fronte sa potom premietli v prípravách na vojnu proti Poľsku, kde armáda zverila HG len pomocné úlohy v tyle.²⁷⁾ Ozbrojení gardisti disponovali tiež rôznymi právomocami pri plnení štátno-bezpečnostných úloh, čo sa nezaobišlo bez viacerých výtržností a exesov (namierených najmä proti Židom a Čechom, exponentom rozpustených politických strán). Rýchlo sa rozrastajúca členská základňa HG sa postupne vymykala spod kontroly samotným predstaviteľom režimu, ale aj HV HG. Na druhej strane HV HG gardistov neustále radikalizovalo a to v snahe presadiť radikálny politický prevrat vyradením všetkých exponentov bývalých čs. politických strán. V tejto súvislosti vláda čoskoro presadila odzbrojenie HG. Tým sa mala zároveň zvýšiť prestíž armády a mocensko-represívneho aparátu a utlmiť mocenské aspirácie HG.²⁸⁾ Tieto skúsenosti sa odrazili aj pri koncipovaní návrhov na efektívne zabezpečenie ochrany hraníc.²⁹⁾

²⁷⁾ Bližšie pozri BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (marec 1939 – 1941). In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 111 – 118.

²⁸⁾ KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska. In: Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach, 30. 3. 1993. Bratislava 1993, s. 34 – 46.

²⁹⁾ BAKA, I.: K problematike zaistenia hraníc Slovenska v rokoch 1939-1944. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, 3, s. 113.

Na podporu pozemných vojsk zasiahli tiež slovenskí letci z II. perute (veliteľ – škpt. let. Alois Zmátlo) (stíhacie letky 45, 49, pozorovacia letka 13) leteckého pluku 3 generála – letca M. R. Stefánika zo Spišskej Novej Vsi. Od začiatku sa dostávali do ťažkej protiletadlovej paľby, počas prieskumu, bombardovania a ostreľovania nepriateľských pozícií. Nie príliš povzbudzujúci výsledok prvého dňa ich bojového nasadenia bol nasledujúci: dvaja mŕtvi a jeden zranený pilot, dve zničené, štyri poškodené stíhacie lietadlá Avia B-534. Okrem toho boli poškodené najmenej dva Letovy Š-328 (pozorovacie lietadlo a ľahký bombardér). Druhý deň 24. marca mali piloti (posilnení príslušníkmi dvoch posilových rojov z Piešťan zo stíhacích letiek 37, 38, 39) podporovať útok slovenskej pechoty. Dostali sa aj do vzdušných súbojov s prevahou maďarských stíhacích lietadiel talianskej proveniencie Fiat CR.32 z letky 1./1.Ijász, ktoré sa však pre nich neskončili šťastne. V priebehu dňa zahynuli traja piloti a jeden padol do zajatia. Zničených, resp. poškodených bolo sedem lietadiel typu B-534 a jedno typu Š-328. Maďarské letectvo údajne nemalo straty zavinené nepriateľom, slovenské pramene však hovoria o 4 až 5 lietadlách na maďarskej strane, avšak bez bližšieho špecifikovania.³⁰⁾ Tragickú bilanciu tohto dňa zavŕšilo bombardovanie a ostreľovanie letiska v Spišskej Novej Vsi maďarským letectvom, ako odvetu za činnosť slovenského letectva. Nálet si vyžiadal 13 mŕtvych (z toho štyria vojaci a jeden dôstojník). Poškodených bolo tiež niekoľko lietadiel. Tento nálet vyvolal vlnu rozhorčenia a ešte viac vyburcoval vo verejnosti vôľu po odpore.

Do konfliktu sa už 24. marca vložila nemecká strana v snahe o jeho pacifikovanie. S takýmto vyhrotením maďarsko-slovenských vzťahov totiž nepočítala. OKW už predchádzajúci deň nepovolilo Slovákom presun delostrelectva zo západných oblasti obsadených nemeckou armádou, ako aj doplnenie munície z obsadených skladov.³¹⁾ Toto rozhodnutie rozhorčilo predsedu vlády J. Tisa. Tento postup však schválil aj Zahraničný úrad, ktorý argumentoval tým, že Maďari ďalej nepostupujú. Slovenská strana bola poprosená o zastavenie bojov. Hraničný spor sa mal riešiť obojstranným rokovaním. V tomto duchu bol nemeckým konzulom inštruovaný samotný J. Tiso. Slovenská strana so zastavením bojov súhlasila, pritom upozornila, že jej bojové operácie mali len obranný charakter, jednotky nikde neprekročili hranice. Následne slovenské

³⁰⁾ ŠUMICHRAST, P. – BAKA, I.: c. d., s. 90 – 91; Tiež RAJNINEC, J.: c. d., s. 19– 31.

³¹⁾ VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, škatuľa 9, dok. č. 447347, záznam Zahraničného úradu z telefonického rozhovoru s Druffelom z 24. 3. 1939 o 13.00 hod.

Maďarská agresia na východné Slovensko v marci 1939

rozhodnutie akceptovala aj maďarská strana.³²⁾ Slovenská vláda však nebola ochotná darovať Maďarsku ďalšiu časť územia. Podľa hlásení SD si však nemecká strana maďarsko-slovenské rokovania predstavovala tak, že Slováci sa s Maďarmi bezpodmienečne dohodnú, promaďarsky mala vplývať tiež Karmasinova Deutsche Partei, ktorej to však nebolo po vôli.³³⁾ Nemci chceli tento spor rýchlo vyriešiť, keďže ich postavenie im nebolo príjemné. Nemecký vyslanec v Budapešti Otto von Erdmannsdorf mal v tejto súvislosti pred pracovníkom SD povedať, že „Ríša sa nachádza vo veľmi nepríjemnej situácii, pretože akcia Maďarov nasledovala so súhlasom AA (Zahraničného úradu – I. B.).“³⁴⁾

24. marca admirál Horthy zaslal A. Hitlerovi list, v ktorom mu oznámil, že berie na vedomie „vývody o Slovensku“. Tu mal pravdepodobne na mysli aj ochrannú zmluvu z 23. marca 1939. Horthy si chcel poistiť Hitlerov súhlas s posunutím hranice so Slovenskom, keďže ho poprosil, aby maďarský vyslanec mohol predložiť dôvody pre nevyhnutnosť novej hranice na východe Slovenska.³⁵⁾ Samozrejme o Horthyho úprimnosti si netreba robiť ilúzie, revizionistických požiadaviek voči Slovensku sa maďarská strana nemienila vzdať, najmä ak aj uvážime, že ani Nemecko nemalo stále jasnú predstavu o Slovensku.

Vo večerných hodinách 24. marca dostal veliteľ východnej skupiny pplk. gšt. Augustín Malár rozkaz zastaviť boje. Lokálne incidenty však pokračovali aj 25. marca. Zo slovenskej strany sa zdôvodnili neskorým odovzdaním rozkazu na zastavenie paľby.³⁶⁾ K väčším incidentom však dochádzalo aj v nasledujúcich dňoch, napriek prímeriu, ktoré oficiálne platilo od 26. marca. Slovenskí obrancovia mali za úlohu udržať dosiahnuté pozície, v prípade ich straty sa pokúsiť o ich znovudobytie. Niektoré incidenty však mali na svedomí nedisciplinovaní príslušníci HG.³⁷⁾ Podľa hlásení viedenskej SD medzi slovenskými politikmi prevládlo

³²⁾ VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, škatuľa 9, dok. č. 447353-4, záznam Zahraničného úradu z telefonického rozhovoru s Druffelom z 24. 3. 1939 o 19. 15 hod.

³³⁾ TULKISOVÁ, J., BAKA, I., NIŽŇANSKÝ, E.: c.d., dok. č. 25, d'alekopis vedúceho referátu II viedenskej SD F. Polteho z 25. 3. 1939.

³⁴⁾ Tamže, dok. č. 26, záznam viedenskej SD z 25. 3. 1939.

³⁵⁾ VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, škatuľa 9, dok. č. 442 969-70.

³⁶⁾ DEÁK, ref. 2, dok. č. 196, s. 373, aide-mémoire slovenskej vlády vláde Maďarska.

³⁷⁾ MIČIANIK, P.: Pokračovanie slovensko-maďarského vojnového konfliktu po oficiálnom skončení maďarskej agresie (marec – apríl 1939). In: Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis, Historický zborník 9 (AFPPhU 187/269) (zostavili Martin Pekár, Richard Pavlovič), Prešov 2007. s. 251 – 267.

rozčarovanie z postoja Nemecka.³⁸⁾ Tu možno poukázať na rozdielny pohľad SD a Zahraničného úradu, ktorý sa snažil celý konflikt čo najskôr utlmiť. Viedenská SD bola naopak nespokojná s postojom nemeckých diplomatov, ktorí podľa nej výrazne naštřbili dôveru slovenských politikov voči Nemecku.³⁹⁾ SD však nedisponovala dostatočnými informáciami o príčinách konfliktu, keďže oficiálne rokovania prebiehali mimo nej.⁴⁰⁾

Medzitým sa na východ presúvali posily. 27. marca mala **stakčínska skupina** (od 31. marca veliteľ škt. pech. František Krakovský, neskôr škt. Heidler) 28 dôstojníkov, 4 rotmajstrov, 1216 mužov. Zložená bola z nasledujúcich útvarov, resp. ich častí: peší pluk 16, horský peší pluk 1, horský peší pluk 2, batéria delostreleckého pluku (del. pl.) 201, 1. batéria del. pl. 12. K výzbroji patrilo 54 ľahkých guľometov, 20 ťažkých guľometov, 4 mínometry, 4 KPÚV, 2 húfnice 10 cm, 3 kanóny 8 cm, 124 koní. **Zemplínska skupina** (od 25. marca pplk. jazd. František Pouska, od 1. apríla vel. mjr. pech. Ladislav Bodický) mala 101 dôstojníkov, 14 rotmajstrov, 5355 mužov. Zložená bola z nasledujúcich útvarov, resp. ich častí: p. pl. 20, 37, 41, 17, 7, horský p. pl. 1, 2, ženijný prápor 12, pluk útočnej vozby 3, del. pl. 15, del. pl. 12, del. pl. 112, del. pl. 126. Vo výzbroji mala 273 ľahkých guľometov, 37 ťažkých guľometov, 6 KPÚV, 4 mínometry, 6 diel 10 cm, 3 delá 8 cm, 2 delá 10, 5 cm, 3 tanky LT vz. 35, 7 OA, 349 koní. **Prešovská skupina** mala k 29. marcu na hlavnom obrannom postavení jednotky p. pl. 39 a skupiny vojakov HG, spolu asi 3000 mužov, 106 ľahkých guľometov, 18 ťažkých guľometov, 8 kanónov proti útočnej vozbe (KPÚV), 6 mínometov, 5 batérií o 14 kanónoch. Pásmo zaistenia hraníc zabezpečovali dve roty p. pl. 14 a jedna eskadrona dragúnskeho pl. 10. Spolu išlo asi o 800 mužov.

Od 27. marca slovenská vládna delegácia rokovala v Budapešti s predstaviteľmi maďarskej vlády, ktorí sa dožadovali novej hranice medzi Slovenskom a Karpatskou Ukrajinou, pričom boli ochotní akceptovať „minimálne požiadavky“. Novú hranicu chceli umiestniť na západ od územia obsadeného ich jednotkami. Argumentovali tým, že zastupujú záujmy Rusínov a Ukrajincov, keďže hranica podľa nich nebola nikdy definitívne určená, čo možno chápať ako zámienku na pokračovanie revizionistickej politiky. Slovenská strana chápala maďarský postup ako agresiu, hranicu považovala za definitívnu. Odvolávala sa aj na fakt, že Maďarsko uznalo Slovenský štát v medziach jeho hraníc.⁴¹⁾ Minister

³⁸⁾ TULKISOVÁ, J., BAKA, I., NIŽŤANSKÝ, E.: c.d., dok. č. 22, s. 143.

³⁹⁾ Tamže, pozri napr. dok. č. 27, s. 148.

⁴⁰⁾ Tamže, s. 126 a ďalšie.

⁴¹⁾ DEÁK, ref. 2, dok. č. 197, 198, s. 374 – 379.

Maďarská agresia na východné Slovensko v marci 1939

zahraničných vecí F. Ďurčanský sa v tejto súvislosti márne domáhal podpory Nemecka. Vo verbálnej nóte z 30. marca adresovanej J. von Ribbentropovi, informoval o maďarských kategorických požiadavkách na odstúpenie pohraničia, ktoré mali byť splnené do 12. 00 hod. nasledujúceho dňa. Apeloval pritom na platnosť ochrannej zmluvy z 23. marca. Maďari sa buď mali vzdať svojich požiadaviek, alebo mali dať kompenzáciu v podobe územia obývaného Slovákmi. Upozornil tiež, že v prípade ak Nemecko okamžite nezasiahne, slovenskej vláde nezostane iná možnosť len ustúpiť.⁴²⁾ Nemecká strana však nespĺnila svoje záväzky. Bez jej podpory, v snahe nezaťažit' mladý štát väčším vojenským konfliktom, nakoniec slovenská strana 31. marca ustúpila.⁴³⁾ Pritom SD ešte v tento deň hlásila, že „Slováci sú odhodlaní na odpor“. Potrebovali však vojenský materiál, ktorý bol pod dozorom nemeckej armády.⁴⁴⁾ Na základe protokolu zo 4. apríla Slovensko stratilo územie s vyše 40 tisíc obyvateľmi. Išlo pritom takmer výlučne o obyvateľstvo slovenskej, rusínskej, resp. ukrajinskej národnosti.⁴⁵⁾ Na druhej strane razantná obrana slovenského pohraničia sa podpísala pod to, že Maďari sa museli v danej chvíli uspokojiť len s malou korekciou hraníc, keďže ďalšie požiadavky by v danej situácii narazili na nevôľu Nemecka, ktoré chcelo celý konflikt rýchlo pacifikovať.

Dňa 1. apríla 1939 vydal veliteľ VI. zboru pplk. gšt. Malár rozkaz, podľa ktorého mali byť hranice na východe bránené výlučne vojenskými jednotkami prezenčného ročníka 1937 a zmobilizovanými 5 najmladšími ročníkmi. Preto malo dôjsť k vystriedaniu gardistov a dobrovoľníkov. Samotná demobilizácia prebehla 17. apríla 1939. Hranice mala ďalej chrániť len mierová armáda, preto sa malo počítať len s prehradením najdôležitejších smerov a ostatné pásmo sa malo len strážiť. Bola tiež vytvorená ďalšia skupina (veliteľ - mjr. pech. Pavol Kuna, SV – Spišská Nová Ves), ktorá mala prehradiť smery západne od prešovskej skupiny až po smer Plešivec – Revúca.⁴⁶⁾ Incidenty na hraniciach východného Slovenska však neprestávali a preto MNO 21. apríla nariadilo jednotlivým vyšším jednotkám (ich veliteľstvá vznikali od polovice apríla v Trenčíne, Banskej Bystrici a Prešove na báze rušených divízií) plnú bojovú pohotovosť druhého ročníka prezenčnej služby a posilnenie obrany

⁴²⁾ Tamže, dok. č. 199, s. 379 – 380; NA Praha, f. Auswärtiges Amt Berlin (č. 27N), 136-71-3, dok. č. 588793.

⁴³⁾ NA Praha, f. Auswärtiges Amt Berlin (č. 27N), 136-71-3, dok. č. 588794, záznam AA o hlásení nemeckého vyslanca v Budapešti.

⁴⁴⁾ TULKISOVÁ, J., BAKA, I., NIŽNANSKÝ, E.: c.d., dok. č. 32, s. 153.

⁴⁵⁾ DEÁK, ref. 2, dok. č. 200, s. 380 – 383, protokol slovensko-maďarskej vládnej komisie.

⁴⁶⁾ KATREBA, Z.: c. d. (3. časť), s. 78 – 95.

východného Slovenska pohotovostnými bojovými skupinami (jedna resp. dve roty pechoty + úmerná časť špecialistov). Tie boli postavené tak, aby vedeli okamžite zareagovať na akýkoľvek prevkapivý útok.⁴⁷⁾ Vojsko posilnilo tiež finančnú stráž (667 mužov).⁴⁸⁾ Naznačené opatrenia platili pravdepodobne až do začiatku mája, kedy začala platiť nová organizácia armády.

Podľa výkazov MNO počet padlých na slovenskej strane (od 14. 3. do 17. 4.) sa vyšplhal na 21 vojakov (včítane finančnej stráže, HG a nehôd) a 8 civilov (zahynuli počas bombardovania letiska v Spišskej Novej Vsi). Najviac padlých (spolu 21) bolo 23. – 24. marca 1939.⁴⁹⁾ Na maďarskej strane bolo do večera 26. marca 20 mŕtvych a 48 zranených.⁵⁰⁾

Napriek postupnej stabilizácii situácie na maďarsko-slovenskej hranici, napätie medzi štátmi neprestávalo. Pritom maďarským politikom Hitler ešte v auguste 1939 naznačil (bez toho, aby dával konkrétne ponuky), že osud Slovenska je mu ľahostajný. Hitler si tak chcel pravdepodobne zaistiť lojalitu Maďarska počas vojny proti Poľsku. Je známe, že postavenie SR v nemeckej sfére vplyvu sa posilnilo až po skončení poľského ťaženia, na ktorom Slováci aktívne participovali.⁵¹⁾ Maďari sa však nevzdali svojich revizionistických plánov, na druhej strane slovenská strana sa nezmierila s Viedenskou arbitrážou. Situáciu využívala nemecká strana, ktorá za plnenie svojich žiadostí ponechávala obidvom nádej na korekcie hraníc. Tí sa tak v nasledujúcom období predbiehali v plnení nemeckých žiadostí. Z pohľadu velenia slovenskej armády Maďarsko aj v nasledujúcom období vystupovalo ako reálna hrozba pre integritu SR. Svedčia o tom návrhy na ochranu hraníc z úrovne veliteľstiev divízií z roku 1940, ktoré však pravdepodobne pre odpor Nemecka neboli schválené.⁵²⁾ Neúspešne skončil tiež návrh F. Čatloša budovať hraničné opevnenia na južnej hranici.⁵³⁾ Maďarský aspekt sa však počas existencie SR premietal aj do ďalších rozhodnutí vojenského charakteru.

⁴⁷⁾ VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské veliteľstvo (KVV), škatuľa 1, 1-33-9, telegram KVV z 21. 4. 1939; 1-34-12, pohotovostné oddiely – zriadenie; 1-40-10.

⁴⁸⁾ VHA Bratislava, f. KVV, škatuľa 1, 1-43-4, telegram ministra národnej obrany z 24. 4. 1939; 1-44-7.

⁴⁹⁾ VHA, f. MNO – HVV, škatuľa 76, č. j. 211 343, zoznam padlých.

⁵⁰⁾ CSÉFALVAY, Predohra, ref. 2, s. 57.

⁵¹⁾ Bližšie pozri BAKA, I.: Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. Bratislava 2006, s. 40.

⁵²⁾ BAKA, I.: K problematike zaistenia hraníc Slovenska v rokoch 1939 – 1944. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, 3, s. 124 – 130.

⁵³⁾ Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg, RW 5/442, nummer 162.

Maďarská agresia na východné Slovensko v marci 1939

Literatúra:

BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (marec 1939 – 1941). In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 111 – 118.

CSÉFALVAY, F.: Predohra a priebeh maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939. In: Vojenská história, roč. 8, 2004, č. 2, s. 39 – 58.

CSÉFALVAY, F.: Začiatok maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939 (o mýtoch a nepresnostiach). In: Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Historický zborník 9 (AFPhUP 187/269) (zostavili Martin Pekár, Richard Pavlovič), Prešov 2007, s. 241 – 250.

DEAK, L.: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939. Bratislava 1991.

DEÁK, L.: Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty III. (3. november – 4. apríl 1939). Matica slovenská 2005.

KATREBA, Z.: Neznámy dokument o maďarsko-slovenskom konflikte v marci 1939. (1. – 3. časť). In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 2 – 4, s. 96 – 114; 86 – 103; 78 – 95.

Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach, 30. 3. 1993 (zostavil L. Deák). Bratislava 1993.

MIČIANIK, P.: Pokračovanie slovensko-maďarského vojnového konfliktu po oficiálnom skončení maďarskej agresie (marec – apríl 1939). In: Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Historický zborník 9 (AFPhUP 187/269) (zostavili Martin Pekár, Richard Pavlovič), Prešov 2007, s. 251 – 267.

PETRÍK, J.: Malá vojna – marec 1939. Spišská Nová Ves 1998.

PETRÍK, J.: Spišská tragédia. Matica slovenská 1999.

RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. zv. 1. Bratislava 1997.

ŠUMICHRAST, P.: Avia B-34, B-534 a Bk-534 na Slovensku (1939 – 1944).

In: *Vojenská história*, roč. 7, č. 3, 2003, s. 104 – 120.

ŠUMICHRASŤ, P.: Letovy Š-328 v slovenských vzdušných zbraniach 1939 – 1944. In: *Vojenská história*, roč. 9, č. 3, 2005, s. 65 – 81.

ŠUMICHRASŤ, P. – BAKA, I.: Dokumenty o činnosti slovenského letectva v maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v marci 1939. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 1, s. 74 – 91.

TULKISOVÁ, J., BAKA, I., NIŽŇANSKÝ, E.: Ozbrojený maďarsko-slovenský konflikt z marca 1939 v správach Sicherheitsdienstu. In: *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 4, s. 124 – 156.

Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc., Právnická fakulta Univerzity Komenského

Úvod

Oddel'uje ich dvadsať rokov. Spojené sú obsahom, ako párové pojmy: Versailleská mierová zmluva a Mníchovská dohoda; Trianonská mierová zmluva a Viedenská arbitráž. Spája ich aj reciprocita vylučovania sa. Blížia sa ku vzťahu: téza a antitéza. Pre nacistické Nemecko bol Mníchov dohodou, pre Československo diktátom. Slovensko chápalo a chápe Trianon ako „výúčtovanie slovenského národa s bývalým Uhorskom ...“¹⁾ Viedenská arbitráž pre horthyovské Maďarsko bola „výrokom spravodlivosti“, „obnovením etnických štátnych hraníc“, a aj v súčasnosti ju hodnotia minimálne ako „reanexiu“.²⁾ Pre Československo bola táto predstieraná, fiktívna arbitráž doplnkom mníchovského paktu³⁾, pokračovaním revízie štátnych hraníc hrozbou použitia sily. Boli to medzinárodné geopolitické udalosti, právne skutočnosti, ktoré vytvárali a rušili, nastolovali a negovali medzinárodné právo. Patria do medzinárodnoprávneho kontextu, ktorý bol daný a tvorený Spoločnosťou národov ustanovenou v r. 1919, podľa jej základnej normy, t. j. Paktu Spoločnosti národov⁴⁾ a do následného stavu

¹⁾ OSUSKÝ, Š.: O mierovom rokovaní s Maďarskom. Prúdy 1925/5. cit. podľa MICHÁLEK, S.: Diplomát Štefan Osuský. (1889 – 1973). Veda. Bratislava 1999. s. 234.

²⁾ Takto hodnotí Viedenskú arbitráž ako „reanexiu“ súčasný popredný maďarský historik KONTLER, L.: Dějiny Maďarska. Nakladatelství Lidové noviny. Praha (český preklad) 2001. „Československo-maďarské rozhovory konané 8. října v Komárně však skončily bezvýsledně. Jelikož západní mocnosti daly od celé záležitosti ruce pryč, vstoupily do sporu jako arbitři Německo a Itálie a v druhém kole jednání ve Vídni 2. listopadu 1938 ...První úspěch politiky revizionismu, jehož oprávněnost' byla z etnického hlediska zcela nesporná, uvítala dokonce opozice, ...“ s. 343. Ako vyplýva z kontextu „anexiu“ je podľa jeho stanoviska Trianonská mierová zmluva.

³⁾ Pakt je zdanlivý právny akt, z ktorého nemôžu vyplývať následky inak s ním spájané, pretože nie je rozhodnutím na to oprávneného orgánu a nie je rozhodnutím na základe mu zverenej právomoci („ničotný právny akt“). Právnický slovník. C.H.BECK. 2. rozšírené vydání 2003., s. 601.

⁴⁾ por. „Medzinárodné právo a politika v dokumentoch“ (ed. Tomko, J., Kopšo, A.). Obzor – Bratislava 1974, úplný text (slovenský preklad): „Pakt (Dohoda) o Spoločnosti národov. (pôsobnosť nadobudol 10. januára 1920), s. 19 – 30. (Autentický anglický text i český preklad uverejnený v Zbierke zákonov č. 126/1928).

presadenia nacistického a fašistického „práva“ agresívnou a totálnou svetovou vojnou.

Trianonská mierová zmluva – zánik Uhorského kráľovstva a vznik maďarského štátu

Najpodstatnejšou zmenou, revolúciou v medzinárodnom práve, podľa mierových zmlúv uzavretých v rokoch 1919 – 1920, bolo presadenie zásady práva národov na sebaurčenie. Sebaurčenie národov sa stalo jeho všeobecne uznanou zásadou, ako legálny a legitímny titul vytvorenia nových štátov, ako právo národa na štátnu samostatnosť a štátnu zvrchovanosť⁵⁾. Novovzniknutými štátmi na základe uplatnenia sebaurčovacieho práva národa sa stali: Poľsko, Československo, Juhoslávia (vtedy s názvom – Kráľovstvo SHS), - a tiež teritoriálne rekonštituované Rumunsko. Ale novým národným štátom sa stalo tiež Rakúsko (krátky čas s názvom „Nemecké Rakúsko“) a novým subjektom medzinárodného práva sa stalo Maďarsko, najskôr ako Maďarská republika (14. 11. 1918), potom Maďarská republika rád (21. 3. 1919), s ustálením formy štátu od 1.3. 1920 na Maďarské kráľovstvo. Tu je ďalší podstatný moment, skutočnosť, ktorá sa inak chápe, interpretuje a vykladá v maďarskej historickej, politickej a právnej literatúre. Maďarský štát obdobia po roku 1918 sa aj v súčasnej najmä maďarskej historickej a právnickej spisbe považuje za totožný, identický s Uhorskom, s uhorským kráľovstvom, uhorským štátom.⁶⁾ Nehodnotí sa ako nový štát, nový subjekt medzinárodného práva. Nehodnotí sa ako nástupnícky štát po Rakúsko-uhorskej reálnej únii, ako nástupnícky štát po rozpadnutom, zaniknutom habsburskom mocnárstve, po rozpadnutej a zaniknutej časti tejto dualistickej monarchie, po zaniknutom Uhorskom kráľovstve.

⁵⁾ „V rokoch 1916 až 1918 uznali takto dohodové mocnosti za národ Čechov a Slovákov, ako i Poliakov. ...Uznanie za národ nepochybne zahrňovalo tiež uznanie jeho práva na sebaurčenie, t. j. i na vytvorenie vlastného štátu. Uznanie pri tom bolo neodvolateľné.“ POTOČNÝ, M.: Mezinárodní právo veřejné. (Zvláštní část). C.H. BECK. Praha 1996. s. 25.

⁶⁾ V najnovšej chrestomatii vydané v r. 2008, sa Trianonská mierová zmluva hodnotí ako „diktát nanútený Maďarsku“ ako aplikácia veľmocenskej zásady „vae victis“ (beda porazeným) v dôsledku ktorého bolo „tisícročné Maďarské kráľovstvo pochované pod ruinami... Rakúsko-maďarskej monarchie ... „ s bezprecedentne veľkými územnými stratami Maďarska ...“ In: „1920. SUB CLAUSULA. 1947“. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. (ed.: Gecscényi, L., Máthé G.), Budapest, 2008. s.225, 229 a n. Chrestomatia obsahuje: 77 dokumentov k Trianonskej mierovej zmluve, 78 dokumentov k Parížskej mierovej zmluve. Úvod a Predslov je napísaný okrem maďarského jazyka v ďalších piatich jazykoch: anglicky, francúzsky, nemecky, rusky a čínsky. Rozsah 1324 strán.

Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže

Podľa stanoviska maďarskej právnej, politologickej a historickej vedy Uhorské kráľovstvo jestvujúce do Trianonskej mierovej zmluvy nezaniklo ani po nej. Po prvé – Uhorsko označujú, pomenovávajú názvom Maďarské kráľovstvo, maďarský štát. Po druhé uznávajú, že v tomto maďarskom štáte došlo k podstatným zmenám, ktoré sa týkajú najmä štátneho územia (časti štátneho územia prešli pod suverénnu moc iných štátov (Československa, Rumunská, Rakúska, Kráľovstva SHS), obsadením, okupáciou týchto území vojskami z Maďarska vyčlenených národných štátov, pričlenením k nim, teda anexiou, ktorú maďarský štát bol donútený uznať za korešpondujúcu s právom, podľa trianonského diktátu, teda adjudikáciou, t. j. rozhodnutím medzinárodného orgánu (mierovej konferencii). Tieto štáty označuje maďarská právnická literatúra za štáty, územia ktorých sa vyčlenili z Uhorska, presnejšie Maďarska a pripúšťa, že sa môžu nazývať aj ako „nástupnícke štáty“, resp. sukcesori. Maďarský štát však považujú títo autori za štát totožný s Uhorskom, za štát identický, za jeho štátneho kontinuantu.

V preambule Trianonskej mierovej zmluvy je pritom otázka vzťahu Uhorského štátu a Maďarského štátu ako subjektov medzinárodného práva zreteľne odlíšená. Konkrétne je to vyjadrené formuláciou, znením či dikciou, že „prihliadajúc k tomu, že bývalé mocnárstvo Rakúsko-uhorské teraz prestalo trvať a ustúpilo v Maďarsku národnej vláde maďarskej;“.⁷⁾ Bolo to medzinárodnoprávne konštatovanie, zistenie v medzinárodnej zmluve jestvujúceho stavu. Uhorské kráľovstvo zaniklo a spôsobom tohto zániku bol rozpad (dismembratio)⁸⁾, národno-územný a politický. Miesto zániknutého štátu vznikli nové nástupnícke štáty a medzi nimi aj nový nástupnícky štát – Maďarský štát. Trianonská mierová zmluva nebola uzavretá s Uhorskom, s Uhorským kráľovstvom, ale bola uzavretá s Maďarskom s iným štátom, iným subjektom, nie totožným s Uhorskom. V historickej (aj v českej a slovenskej literatúre) sa bežne tvrdí, že Maďarsko „obsahovala len tretinu bývalého územia ríše s osem miliónmi obyvateľov“.⁹⁾ V prácach maďarských autorov sa usporiadanie

⁷⁾ porovnaj: č. 102/1922 Sb. z. a n. (Sbírka zákonů a nařízení státu československého). Vydána dne 28. března 1922.

⁸⁾ Rakúsko-Uhorsko bolo dualistickým (dvojediným) štátom. Navonok vystupovala ako jeden subjekt. Vnútorne však bola reálnou úniou, dualistickou, t. j. skladala sa z dvoch samostatných štátov. Rakúsko-Uhorsko ako subjekt medzinárodného práva zaniklo rozpadom, synchronne zanikli oba subjekty ústavného práva: Rakúske cisárstvo a Uhorské kráľovstvo. Oba zanikli rozpadom štátu, na niekoľko častí, ktoré sa potom buď konštituovali ako samostatné štáty, alebo boli privtelené k štátom už existujúcim. (dismembratio). OUTRATA, V.: Mezinárodní právo veřejné. Orbis, Praha 1960. s. 111.

⁹⁾ Tak napr.: Dějiny novověku. IV. Praha 1973, s. 30.

štátnych hraníc už s dôrazom hodnotí ako strata dvoch tretín územia maďarského štátu a strata troch pätín svojho obyvateľstva, ktoré týmto „diktátom“ pripadli (protiprávne) iným štátom.¹⁰⁾ Nezhľadňuje sa pritom rozdiel medzi slovom, termínom a pojmom „Uhorsko“ a slovom, termínom a pojmom „Maďarsko“; – medzi historickým „Uhorským kráľovstvom“ ako spolkom krajín, historických feudálnych území a novým maďarským štátom, ktorý vznikol po roku 1918, medzi pojmom „územie štátu“ a pojmom „územie obývané príslušníkmi národa“. V tomto zmysle ako keby sa tu uplatňovala maďarská terminológia, maďarský jazyk. V ňom totiž sa terminologicky, použitím odlišného slova, pomenovania, nerozlišuje medzi Uhorskom a Maďarskom: je to stále Magyarország, v nemeckom jazyku Ungarn, vo francúzskom Hongrie. Slovenský aj český jazyk má však dva termíny, dve odlišné slová, dva diferencujúce pojmy: – Uhorsko, uhorský štát, uhorské kráľovstvo a slovo, termín a pojem – Maďarsko, maďarský štát, Maďarské kráľovstvo.

Javy a skutočnosti treba skúmať, pomenúvať a hodnotiť právnymi pojmami a v ich súvislostiach. Aký je právny pohľad na tieto skutočnosti?

Rakúsko-Uhorsko bolo z hľadiska vnútorného práva reálnou úniou, dvojtátom. Navonok, voči zahraničiu, vo vzťahu k iným štátom, vystupovalo ako jeden štát. Zánikom rakúsko-uhorského mocnárstva porážkou v I. svetovej vojne (debelláciou), odelením Uhorského kráľovstva od Rakúskeho cisárstva (30. 10. 1918), vyhlásením samostatnosti Československa, Poľska, Kráľovstva SHS, pripojením Sedmohradska k Rumunsku, ale i vyhlásením samostatnosti Rakúska (21. 10. 1918), a vyhlásením Maďarskej republiky (16. 11. 1918) sa završil medzinárodnoprávny i ústavnoprávny zánik habsburskej ríše, rozpadom mocnárstva, jeho teritoriálneho i personálneho substrátu, jeho štátnej moci, zložiek štátneho aparátu ústredných i miestnych, zanikla medzinárodnoprávna i ústavnoprávna subjektivita Rakúsko-Uhorska, Rakúskeho cisárstva i Uhorského kráľovstva. Maďarské kráľovstvo, ktorého predstaviteľia podpísali Trianonskú mierovú zmluvu a ratifikovali ju 26. júla 1921, bolo národným štátom, medzinárodnoprávne novým subjektom. Ono, tento nový Maďarský štát – nadobudol svoje štátne územie v rozsahu potvrdenom, možno do značnej miery aj určenom mierovou zmluvou, prvotným spôsobom (originárne) po tom čo derelikciou územia stratilo štátne územie Rakúsko-Uhorsko.

¹⁰⁾ „...Maďarsko si zachovalo iba 33 % svojich území a iba 36 % predchádzajúceho obyvateľstva“. 1920. Sub clausula. 1947. Dokumentumok ... cit. dielo, s. 242.

Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže

Národné maďarské kráľovstvo teda nestratilo svoje štátne územie ani cesiou (postúpením inému štátu), ani adjudikáciou, t. j. rozhodnutím medzinárodného orgánu (teda podľa dikcie maďarských autorov – „trianonským diktátom“). Z medzinárodnoprávneho hľadiska stricto sensu Trianonská mierová zmluva len potvrdila nadobudnutie tohto štátneho územia Maďarskom, a to vo forme zmluvy, t. j. mnohostranného súhlasného prejavu vôle. Potvrdenie vzniku štátu i deklarovanie uznania jeho štátnych hraníc – to je obsiahnuté v preambule Trianonskej mierovej zmluvy v znení, že „bývalé mocnárstvo Rakúsko-uhorské teraz prestalo trvať a ustúpilo v Maďarsku národnej vláde maďarskej“. Mierová zmluva tým potvrdila, konštatovala, že v Maďarsku sa konštituovala maďarská národná vláda a potvrdila jeho štátne hranice. Stalo sa tak v kontexte, ale i v kolíznej koexistencii s realizáciou sebaurčovacieho práva národov žijúcich ako celok, prípadne ako jeho časť v zaniknutej habsburskej ríši.

Obdobne deklaratórny právny význam malo aj potvrdenie už nadobudnutého štátneho územia. Maďarsko potvrdilo vznik československého a juhoslovanského štátu. Uznalo zjednotenie Slovenska a Podkarpatskej Rusi s historickými krajinami (t. j. Kráľovstvom českým, markgrófstvom moravským a veľkovojsvodstvom sliezskym). Uznalo i pripojenie Kráľovstva chorvátskeho so Slavóniou a s časťou Banátu k Srbsku (taký bol dovtedy medzinárodnoprávny štatút a pomenovanie týchto území), resp. k novovzniknutému štátu srbsko – chorvátsko – slovinskému. Maďarsko (nový štát) uznal nadobudnutie Sedmohradska a druhej časti Banátu ako štátneho územia Rumunska. Maďarsko sa vzdalo všetkých práv a právnych titulov na mesto Rijeka (Fiume).

Štátne hranice maďarského národného štátu (nie uhorskej mnohonárodnej monarchie) bolo medzinárodnoprávne zakotvené, opísané v článku 27 Trianonskej mierovej zmluvy. Maďarský národný štát sa ďalej vzdal v mierovej zmluve všetkých práv a právnych titulov na územiach, ktoré ležali za hranicami opísanými v článku 27. Maďarský národný štát teda: a) nestratil tieto územia, b) tieto územia mu neboli ani odňaté, pretože maďarskému národnému štátu tieto územia medzinárodnoprávne nikdy nepatrili c) nedošlo ani k rozdeleniu maďarskej krajiny.¹¹⁾ Nový maďarský národný štát sa nevzdával ani týchto území, pretože ich nikdy nenadobudol. Vzdával sa len práv a právnych titulov, nie na „svojich“ územiach, ale na územiach bývalého

¹¹⁾ Týmto výrazom zhodnotil ustanovenie maďarského štátu a uznania jeho štátnych hraníc historik L. Kontler, v časti s názvom „Revolúcia a rozdelenie krajiny“. In: Dějiny Maďarska. Cit. dielo, s. 303.

Rakúsko-Uhorska, ktoré zmluvné strany Trianonskej mierovej zmluvy, ako aj maďarský národný štát uznali za územnú časť nových štátov.

Medzinárodné právo obdobia uzavretia postprvovojnových mierových zmlúv rozoznávalo a diferencovalo právne otázky, ktoré vznikali v prípade zániku štátu ako subjektu medzinárodného práva. Boli nimi otázky prechodu všetkých alebo aspoň niektorých práv a záväzkov zaniknutého štátu na štát iný, resp. štáty iné – t. j. otázka štátu, štátov právnych nástupníkov zaniknutého štátu (otázka štátnej sukcesie). Od tejto problematiky sa odlišovali otázky, ktoré vznikli v prípade, kedy v atribútoch štátu (územie, obyvateľstvo, štátna moc) nastali podstatné zmeny, ale štát samotný nezanikol, ďalej jestvoval ako subjekt medzinárodného práva, so zmenenou medzinárodnoprávnou subjektivitou. V tomto druhom prípade išlo o otázku continuity alebo tiež aj identity štátu.¹²⁾

Maďarský národný štát – nebol ani právnym kontinuantom, nebol totožný ani identický so zaniknutým uhorským mocnárstvom (aj keď sa v maďarskom jazyku označuje ako „Maďarské kráľovstvo“) a ani teritoriálne nebol jeho univerzálnym sukcesorom. Mierová zmluva (trianonská) už iba konštatovala, že tu jestvuje nový subjekt medzinárodného práva. Maďarský národný štát, ktorý fakticky splnil znaky štátu a na ktorý prešli záväzky z prímeria uzavretého 3. novembra 1918 (a so zmien tohto prímeria tzv. memoranda generála Wyxa 20. 3. 1919, ktoré bolo potvrdené rozhodnutím mierovej konferencie z 26. 2. 1919) medzi dohodovými mocnosťami a Rakúsko-Uhorskom. Na národný maďarský štát, ako nástupnícky štát, rovnako ako na ďalšie nástupnícke štáty Rakúsko-Uhorského mocnárstva, prešli jednotlivé čiastkové práva a čiastkové povinnosti, ako na singulárne (nie univerzálne) sukcesorské, teda nástupnícke štáty.¹³⁾ A medzi ne rovnako patrili maďarský národný štát. Bolo to pre neho poníženie, hlboká urážka, územná strata porovnateľné s osmanským záborom v 16. storočí? Bol Maďarsku vnútený štatút „malej krajiny s osemmiliónovou populáciou“? Alebo táto

¹²⁾ OUTRATA, V.: Mezinárodní právo veřejné. Orbis – Praha. 1960. s. 111.

¹³⁾ „Podobne ako Poľsko, Rumunsko a Juhoslávia, aj Československá republika musela prevziať časť rakúsko-uhorských dlhov a zaplatiť príslušný podiel za majetok rakúsko-uhorského štátu. Okrem toho musela zaplatiť víťazným veľmociam tzv. „príspevok za oslobodenie“ v sume vyše 12 miliárd korún a splácať dlhy za výzbroj, zásobovanie a repatriáciu légii.“ Slovensko. Dejiny. (druhé, prepracované a doplnené vydanie). Obzor. Bratislava, 1978. s. 682. „Okrem súhlasu s územnými zmenami sa Maďarsko podpisom Trianonskej zmluvy zaviazalo k platbe reparácií, zachovaniu vlastnej suverenity (t. j. nesmeli sa nikdy spojiť s znovu s Rakúskom) ... „ KONTLER, L.: Dejiny Maďarska, cit. dielo, s. 317 – 8.

Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže

celonárodná psychologická trauma vyplývala zo šovinizmu obdobia dualizmu, kedy chcela maďarská vládnúca trieda zmeniť aj štátom riadenou asimiláciou nemaďarských národov Uhorsko na Maďarsko s 20 až 30 miliónovým národom?¹⁴⁾ Asimilačná veľkovízia sa Trianonom konfrontovala s realitou. Skutočnosť maďarského národného štátu, postfeudálneho, pseudoparlamentného, asociálneho štátu, s autoritatívnym, fašizoidným režimom, ktorý sa opäť v mene svojej územnej expanzie stal vazalom nacistického Nemecka, nebola kauzálnou odvodená od Trianonu, ale ukázala „obraz hriechov maďarskej vládnúcej triedy“ pretože „rodičom tejto Trianonskej zmluvy je zase len maďarská reakcia, ...vládný systém, režim, duch, ktorý vo svojom mocenskom poblúdení je hamovnicou zdravého vývoja“.¹⁵⁾

Ratifikovaním Trianonskej mierovej zmluvy, t. j. 26. júla 1921 sa:

- a) skončil vojnový stav
- b) a s výhradou ustanovení mierovej zmluvy začali oficiálne styky spojených a združených mocností s Maďarskom.

Národnostné menšiny

Titulom sporu medzi tretou ríšou, maďarským kráľovstvom a ČSR v roku 1938, resp. v celom medzivojnovom období bola otázka dodržiavania práv, postavenie osôb nemeckej a národnostnej menšiny a z toho nastolená požiadavka zmeny štátnych hraníc. Aké bolo postavenie národnostných menšín v tomto období podľa medzinárodného práva? V podmienkach strednej Európy nebolo možné vytýčiť hranice čisto národných štátov. Dôsledkom toho bolo vytvorenie národných štátov, s početnými národnostnými menšinami (asi tristo až štyristotisíc Slovákov v Maďarsku¹⁶⁾ a sedemstotisíc Maďarov v Československu). Táto

¹⁴⁾ Porovnaj KONTLER, L.: Dějiny Maďarska, cit. dielo., s. 303 a 308. Tiež: LENDVAI, P.: Tisíc let maďarského národa. Academia. Praha 2002., s. 248 – 249. „Rakovinový národ nacionalizmu a jeho šírení v maďarské politike 19. a 20. stoločí teprve po roce 1945 ukázali a analyzovali veľcí historikové a myslitelé počínaje Istvánem Bibó až po Jenő Szűcs, od Domonkose Kosáryho po Pétera Hanáka.“

¹⁵⁾ SURÁNYI, G., VÁRADI, A.: Maďarská minulost' a přítomnost' (so zvláštnym zreteľom na pomery maďarskej menšiny v Československej republike) preklad z maďarčiny. Bratislava 1928, s. 144.

¹⁶⁾ Podľa iného údaju bolo v Maďarsku v roku 1920 napočítaných 142 000 Slovákov. SURÁNY, G., VÁRADI, A.: Maďarská minulost' a přítomnost', cit. dielo s. 68. Podľa maďarskej štatistiky „počet príslušníkov slovenskej menšiny v Maďarsku klesol zo 160 000 v roku 1910 na 140 000 v roku 1920 a potom na 104 000 v roku 1930 ...“ Analýza slovenských expertov po 13. októbri 1938. In. Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty. Matica slovenská, 2002, dok. č. 98, s. 154.

skutočnosť bola vyjadrená a zohľadnená aj v normách medzinárodného práva. V mierových zmluvách uzavretých po prvej svetovej vojne boli ustanovenia – o právach minorít, najmä národnostných.

Ustanovenia o ochrane práv menšín boli upravené v medzinárodnej zmluve (Malá Saint – germainská dohoda), ktorá po ratifikácii mala v ČSR (ako aj v ďalších štátoch) relevanciu nadústavnej právnej normy. Iba po súhlase väčšiny členov Rady Spoločnosti národov bolo možné meniť tieto ustanovenia o ochrane menšín. Nemohol to robiť štát, ČSR, ani prijatím ústavnej normy.¹⁷⁾ Práva príslušníkov menšín súdne zaručoval Stály medzinárodný súdny dvor. Chránené boli generálne osobné práva (život, viera, osobná sloboda); generálne práva národnostných menšín zaručujúce rovnosť s inými štátnymi občanmi v politických právach, ďalej právo prístupu príslušníka menšiny do verejnej služby, úradu, hodnosti, výkon povolania, s právom voľne používať materinský jazyk v súkromných alebo obchodných stykoch, v tlači, vo verejných prejavoch akéhokoľvek druhu, právo na pôsobenie politických strán, na konanie verejných zhromaždení, práva používať jazyk národnostnej menšiny na súde. Národnostné menšiny mali právo zakladať, riadiť, charitatívne, náboženské, sociálne ústavy, školy a tam voľne používať svoj jazyk. Zakotvené, upravené a garantované boli nielen individuálne ale i kolektívne práva menšín. Reálnosť týchto práv garantovalo aj právo signalizácie, t. j. právo ktoréhokoľvek člena Spoločnosti národov poukázať už aj na hroziace porušenie týchto práv. Prípadný spor mohol byť predložený Stálemu medzinárodnému súdnemu dvoru.¹⁸⁾

Zhrňujúco možno povedať, že medzinárodné spoločenstvo na začiatku 20. storočia ako prvé upravovalo spolu s právom národov na sebaurčenie a vytvorenie vlastného štátu aj individuálne práva príslušníkov národnostných menšín, vrátane ich súdnej ochrany, garancií vynutiteľnosti ich dodržiavania. Vytvorenie národného štátu bolo v jednote spojené s medzinárodnoprávnou úpravou ochrany menšín. A táto úprava bola vecne komplexná a právne relevantná do tej miery, že odníkala aj úpravu týchto práv, aj ich garancie z výlučnej suverenity štátov. Teda obmedzovala – suverenitu národných štátov – v mene a s cieľom ochrany práv jazykových, etnických, národnostných a náboženských menšín.

¹⁷⁾ Zmluva medzi čelnými mocnosťami spojenými a združenými a Československom, podpísaná Saint-Germain-en-Laye 10. septembra 1918, publikovaná pod č. 508/1921 Sb. zák. a nař.

¹⁸⁾ Porovnaj: BEŇA, J.: Medzinárodné právo a štáty strednej a východnej Európy po roku 1917/1918. Banská Bystrica, 1999, s. 62 – 66.

Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže

Maďarský štát, aj maďarské politické strany v Československu využívali a uplatňovali medzinárodnoprávne nástroje ochrany menšín. Obracali sa na príslušné orgány Spoločnosti národov na medzinárodných súd v Haagu tak intenzívne a rozsiahle, že ich priamo zneužívali. Dodnes sa takto interpretujú.¹⁹⁾ V priebehu pojednávania Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimberku (1945 – 1947) sa preukázalo, že nacistické Nemecko aj horthyovské Maďarsko používalo svoje národnostné menšiny na vnútorný rozvrat a rozklad ČSR, nie s cieľom zachovávať národnostné práva týchto osôb, ale ich zneužívať proti štátu, ktorého boli tieto osoby štátnymi občanmi. Z hľadiska medzinárodného práva to bola protiprávna činnosť proti nedotknuteľnosti štátnych hraníc, proti územnej celistvosti a suverenite ČSR. Bol to súčasne návod, podnecovanie osôb maďarskej národnosti na protištátnu činnosť proti ČSR. Bolo to tiež konanie proti medzinárodnému mieru, proti demokracii a slobode.²⁰⁾

Pôsobením zvnútra a zvonku a najmä goebelsovskou propagandou i pôsobením hungarofilskej tlače v cudzine²¹⁾ sa vytvoril fatálne klamný dojem, že pre nápravu zdanlivých krívd spôsobovaných menšinám, nemeckej a maďarskej treba Československo územne okypťiť. „Došlo dokonca k tomu neuveriteľnému faktu, že totalitné a diktátorské štáty (Nemecko, Maďarsko, Taliansko) ubíjali neslýchaným spôsobom svoje menšiny a zároveň sa stali ochrancami minorít v štátoch demokratických, kde cynicky zneužívali demokratické slobody týchto štátov a škandalizovali aj najmenšie ich vnútorné ťažkosti s menšinami pred celým

¹⁹⁾ „Okrem toho zmluvy s vládami, ktoré mali zaručiť práva Maďarov v susedných krajinách, zostali väčšinou na papieri.“ KONTLER, L.: Dějiny Maďarska. LN. Praha 2001, s. 318. V septembri 2007 SMK, jej predseda P. Csáky navrhli text uznesenia pre slovenský a maďarský parlament, v ktorom sa mali Slováci ospravedlniť za potláčania národných práv Maďarov v ČSR v rokoch 1918 – 1938. por. Hospodárske noviny 10. 9. 2007.

²⁰⁾ Rozsudok medzinárodného vojenského tribunálu Norimberku kvalifikoval činnosť obžalovaných ako prípravu okupácie Rakúska a Československa ako **zločin osnovania, prípravy, podnecovania a podniknutia agresívnej vojny, alebo ako účasť na spoločnom pláne alebo sprisahaní k príprave, k podnecovaniu alebo podniknutiu útočnej vojny** podľa oddielu I. a oddielu II. Štatútu. In. EČER, B.: Norimberský proces II., Orbis Praha 1953, s. 459 a 495. Podľa zistenia tribunálu možné vojnové ciele proti Československu mali byť prediskutované medzi nemeckou a maďarskou armádou. Tamtiež, s. 467.

²¹⁾ Najznámejším sa stal britský tlačový magnát, lord H. S. Rothermere, ktorý v júni 1927 uverejnil v Daily Mail svoj článok „Miesto Maďarska na slnku“. Nasledovala séria článkov o neudržateľnosti záverov Trianonskej zmluvy, o údajnej oprávnenosti maďarských nárokov na časti územia Slovenska, Podkarpatska a Rumunska, aj s výzvou vrátiť ich Maďarsku“. KONTLER, L.: Dějiny Maďarska. Lidové noviny, 2001, s. 328. Kronika Slovenska 2, Fortuna Print Praha 1999, s. 154.

svetom. Spoločnosť národov, veľmi dobre informovaná o skutočnom stave vecí, nepohla ani prstom v osudovom roku 1938, keď jediný štát, ktorý rešpektoval svoje menšinové záväzky v miere vyššej ako bol podľa podpísaných zmlúv povinný, bol pranierovaný pred tvárou sveta ako utláčateľ. „S bolesťou teda konštatujem, že predvojnový systém ochrany menšín stroskotal.“²²⁾

Nacistická a horthyovská koncepcia medzinárodného práva

Maďarské kráľovstvo rozpracovávalo aj možnosti využitia článku 19 Paktu Spoločnosti národov t. j. a) revízie štátnych hraníc, b) či presadenia a uplatnenia iredenty. Usilovalo sa nie iba o zmenu Trianonskej mierovej zmluvy, ale usilovalo sa aj o prekrútenie sebaurčovacej zásady medzinárodného práva. A to tým, že subjektom tohto práva, práva na sebaurčenie je nielen národ, ale aj národnosť. V tomto zmysle svoju koncepciu porovnávala a dopĺňala s nacistickou koncepciou práva, s ktorou prichádzal nacionalisticko-socialistický režim v Nemecku po roku 1933.

Maďarská vláda už od roku 1934 vystupovala na medzinárodnom fóre vždy v tesnej zhode s nacistickými a fašistickými mocnosťami Osy. Maďarsko urputne sledovalo politiku revízie, revízie Trianonskej mierovej zmluvy, revízie štátnych hraníc. Bola to diplomacia, ktorou dlhé roky marilo všetky pokusy i možnosti o priateľskú úpravu vzťahov medzi štátmi v strednej Európe vôbec. A čo je osobitne závažné Maďarsko pomáhalo predovšetkým pripravovať Nemecku budúci útok na jeho menších susedov²³⁾, teda zúčastňovala sa na príprave medzinárodného zločinu proti mieru.²⁴⁾ Na to mu slúžila nová ideológia, ktorá mala byť

²²⁾ BENEŠ, E.: Demokracie dnes a zíttra. Praha 1946, 234 – 235.

²³⁾ Nóta vlády Československé, zaslaná spojeneckým vládám, dne 16. prosince 1941, o válečnom stavu Československé republiky se štáty Osy a jich satelity. In: Bojující Československo. (1938 – 1945). Praha – Košice, 1945, strana 100.

²⁴⁾ „V dobe mníchovskej krízy navštívili najvyšší predstavitelia Maďarského kráľovstva, regent M. Horthy a premiér Imrédy Nemecko a pri stretnutí v Kieli im A. Hitler, ktorý bol osídlený pohrdlím Čiech a Moravy. Keď si ich Hitler znovu pozval na 20. septembra (1938) do Berchtesgadenu, maďarskí vodcovia cívli a mobilizovali svoju špatne pripravenú armádu.“ KONTLER, L.: Dějiny Maďarska. Lidové nakladatelství. Praha 2001, s. 342 – 343. Možno hodnotiaco uzavrieť (J.B.): **Maďarsko týmto konaním vyjadrilo súhlas so zločinným zámerom, a zúčastnilo sa na jeho realizácii na jeho príprave, podnietení t. j. zúčastnilo sa na podniknutí zločinu agresie v štádiu prípravy a pokusu.** (porovnaj úryvok z rozsudku Medzinárodného vojenského tribunálu, poznámka č. 18).

Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže

povýšená, či inkorporovaná do noriem nacionálno-socialistického medzinárodného „práva“.25) Uplatňovanie tohto „práva germánskej krvi“26) korešpondovalo s „právom tisícročných praobyvateľov a vyvolených vládcov Karpatskej kotliny“. Túto myšlienkovú produkciu „autochtónnosti“ dopĺňala idea „o kultúrnej nadradenosti Maďarska v Karpatskej kotline“. Mal to byť historicko-etický a temer metafyzicko-právny postulát v prvom stupni nastolenia a dosiahnutia revizionistických koncepcií a cieľove znovuzkriesenia Maďarska-svätoštefanského Uhorska. A celú túto „**právnu pan-ideológiu**“ koronovalo „historické právo na tisícročné vlastníctvo územia“ samozrejme Karpatskej kotliny.27)

Starším inštitútom ešte z Versailleskej zmluvy a Paktu Spoločnosti národov28) bolo „sprostredkovanie“ veľmocí. Medzinárodnoprávna mediácia sa využila jej zneužitím v prípade Viedenskej arbitráže, koncipovanej medzinárodnoprávne ako arbitrážne konanie. Normy práva tohto obdobia mali povahu zmiešaného typu práva. Dominantným atribútom tohto zmiešaného a vývojove prechodného stavu medzinárodného „práva“ (od práva Spoločnosti národov k nacistickému právu) už bol faktor, ktorý sa stal jeho substanciou v nasledujúcom období – „otvorená, brutálna sila“.29) V tomto období, v roku 1938

25) Mala to byť idea, pravidlo a nárok na životný priestor (Lebensraum), ktoré im údajne malo prináležať ako panujúcemu národu (Herrenvolku), ktoré pre nich vyplývalo z mystického volania ich krvi a pôdy (Blut und Boden).

26) Štátne hranice sú vytvárané človekom a človekom sú tiež pretvárané. Skutočnosť úspechu nadobudnutia prílišného územia pomocou určitého národa nie je žiadnym vyšším záväzkom pre jeho večné potvrdenie. Dokazuje maximálne silu dobyvateľa a slabosť podmaneného. **A iba v tejto sile spočíva samotné právo.** .. tak aj nám v budúcnosti žiadne národné milosrdenstvo nepridelí pôdu a tým aj možnosť existencie nášho národa, **ale si ju budeme musieť vybojovať pomocou víťazného meča.**“ Hitler, A.: Mein Kampf, ARA Bratislava 2000, s. 414.

27) MARKUŠ, Š.: Maďari pod lupou. Veda. Bratislava 2003, s. 112. Nastolili ho na mierovej konferencii v Paríži v r. 1920 **piati grófi** maďarskej delegácie – Albert Apponyi, Pál Teleki, István Bethlen, Imre a István Csákovci. Tisíc rokov držby malo sa premeniť na maďarské vlastníctvo. O dobromyselnosti, právnom titule a neprerušenosti tejto údajnej „držby“ rozhodovalo na začiatku 20. storočia, iná už všeobecne uznaná zásada medzinárodného práva a to zásada práva národov na sebaurčenie a rovnosť, rovnoprávnosť týchto národov, nie supremácia jedného (najmä národa s aristokraticko-feudálnou elitou) nad iným národom so sociálnou štruktúrou obdobia modernizácie a s demokratizujúcim sa verejným vedomím.

28) Článok 13 Paktu o Spoločnosti národov. „Konania predvídané v čl. 13 sa stali čiste fakultatívnymi“. OSUSKÝ, Š.: Spoločnosť národů. Zvláštni otisk ze Slovníku veř. Práva československéh. Brno 1936, s. 104.

29) „...nacionálnosocialistické poňatie práva medzinárodného, ... je zase iba jednoduchou sústavou téz na odôvodnenie a obhajobou nacionálsocialistickej zahraničnej politiky: i tu platí jednoduchá zásada, že právom je to, čo prospieva národnému spoločenskému nemeckému, i tu platí zásada, že jediným cieľom všetkých koncepcií medzinárodných musí byť úspech Nemecka, jediným ich zvrchovaným sudcom jeho prospech, jeho rast

(Mníchov) bola uplatnená ako otvorená hrozba, hrozba použitia vojenského násillia zo strany hitlerovského Nemecka a sekundárne i fašistického Talianska, s predpokladaným či zamlčaným súhlasom veľkých západných demokracií.

Maďarské slovo „néppes“ ekvivalent nemeckého „völkisch“ bolo východiskom a jadrom Viedenskej arbitráže (inštitútu tiež podľa mena pochádzajúceho z Paktu Spoločnosti národov), ale naplneného už obsahom podľa A. Hitlera a realizovaného tvorcami nacisticko-fašistického práva (Ribentrop a Ciano) v prospech svojho regionálneho pseudoparlamentného a autoritatívne skorofašistického, horthyovsko-maďarského (uhorského) subdominanta, s postfeudálnym systémom, s post-monarchistickým pritom nerepublikánskym štátom. Zásada völkich (néppes) ako právo na sebaurčenie národnosti, národnostnej menšiny, územným oddelením sa od štátu v ktorom tvorila menšinu, teritoriálnym pripojením sa k štátu materského národa, znamenala deštrukciu štátnych hraníc podľa mierových zmlúv, explóziu agresie a vypuknutia vojny. Vykladala a realizovala sa tak, že popierala, znemožňovala realizáciu práva na štátne sebaurčenie národov, ktoré nadobudli štátnu samostatnosť a národnú slobodu po I. svetovej vojne.

Arbitrážne rozhodnutie

Riešenie postavenia maďarskej menšiny (i poľskej) požadovali štyria signatári Mníchovskej dohody v „doplňujúcom vyhlásení“, ktoré bolo nerozlučiteľným dodatkom dohody. Z kontextu vyplývalo, že táto otázka sa mala riešiť podľa nacistického medzinárodného práva, podľa zásady völkich resp. néppes, vrátane hrozby použitia sily.³⁰⁾ Problém mal byť vyriešený do troch mesiacov, formou dohody medzi Československom a Maďarskom. V prípadoch neúspechu bilaterálnych rokovaní mala sa stať táto otázka predmetom ďalšieho stretnutia štvorice mníchovských mocností.³¹⁾

a rozvoj.“ **„Neuznáva rovnosť národov aj preto, že právo iného národa uznáva, rešpektuje, len do tej miery a do toho času, dokiaľ a dokedy sa presadí v konfliktoch, v boji“.** V knihe Mein Kampf A. Hitler napísal, že nacionalsocializmus – „je iba pre svoj nacionalizmus a pre svoje práva.“ – BENEŠ, E.: Demokracie dnes a zíttra. Praha 1946, s. 182 až 185.

³⁰⁾ Porovnaj správu o príprave maďarskej armády v smere Československo na 25. 10. 1918. In. Viedenská arbitráž. 2. novembra 1938. Dokumenty I. (ed.: L. Deák). Matica slovenská. 2002., dokument č. 107, s. 167.

³¹⁾ Por. Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Bratislava 1998. dok. 210. Mníchovská dohoda. Doplňujúce vyhlásenie s. 177.

Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže

Forma arbitrážneho riešenia tejto otázky sa prijala až po dvojnásobnom odmietnutí bilaterálnych rokovaní vládnych delegácií maďarskou vládou. Prvýkrát sa tak stalo 13. októbra 1938 kedy maďarská strana jednostranne vyhlásila rokovania s česko-slovenskou vládou delegáciou za ukončené.³²⁾ A druhýkrát 21. októbra 1938, kedy maďarská vláda odmietla návrat k forme predchádzajúceho bilaterálneho rokovania vládnych delegácií a uprednostnilo nemecko-talianské sprostredkovanie. Dňa 26. októbra 1938 aj československá vláda súhlasila, aby otázka maďarskej menšiny bola predložená arbitrážnemu rokovaniu Nemecka a Talianska, signatárom Mníchovskej zmluvy.³³⁾ Ďalšie mníchovské zmluvné strany, V. Británia a Francúzsko, nemali námietok proti arbitráži.³⁴⁾

Maďarsko v priebehu bilaterálnych rokovaní usilovalo o presadenie zásady „néppes“, pod ktorou rozumela uplatnenie sebaurčovacieho práva pre všetky národnosti v Č-SR.³⁵⁾ Za národnosť, ktorá si mala uplatniť toto právo považovala jednak maďarskú národnostnú menšinu na Slovensku v ČSR, ale aj samotný slovenský národ, ktorý mal v dualistickom Uhorsku, štatút národnosti (nie národa), podľa národnostného zákona z r. 1868. V nóte z 24. októbra 1938 „prejavujúc veľké pochopenie pre zmierenie“, navrhla maďarská vláda plebiscit na tzv. spornom území. Hlasovacie právo malo patriť iba osobám bývajúcich na tomto území 28. októbra 1918. Iba po uplatnení sebaurčovacieho práva pre všetky národnosti formou plebiscitu pod medzinárodnou kontrolou, mohlo Maďarsko zaručiť nové hranice Československu.³⁶⁾ Maďarsko tým vyjadrovalo, že usiluje nie iba o revíziu Trianonu, o získanie území s maďarskou väčšinou, ale že usiluje o restitutio status quo ante, štátnych hraníc a štátneho územia podľa stavu k 28. októbru 1918, stavu pred vznikom ČSR, teda zásadu „restitutio statu quo ante, a iba tieto hranice môže zaistiť Československu, ktoré sa medzitým ústavno-politicky transformovalo na Č-SR, s autonómnym postavením Slovenskej krajiny a Podkarpatsko-ruskej krajiny. ČSR sa podľa litery

³²⁾ In: Viedenská arbitráž. 2. novembra 1938. Dokumenty I., cit. dielo, dok. č. 83, s. 128.

³³⁾ In: Viedenská arbitráž. 2. novembra 1938. Dokumenty I., cit. dielo, dok č. 104 a dok. č. 113., s. 174.

³⁴⁾ Tamtiež, dok. č. 115 a dok. č. 116. „Pražskí vyslanci Francúzska a Anglicka mu (ministri zahraničných vecí. Chvalkovskému naznačili, že ich vládám bude milšie, keď nebudú musieť rozhodovať o nových československo-maďarských hraniciach a že vraj to tiež pre nás bude výhodnejšie.“ Tamtiež, s. 175, poznámka č. 4.

³⁵⁾ Nóta maďarskej vlády. 28. september 1938. In: Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. (L. Deák). Matica slovenská, 2002, dokument 16 a strana 41 – 42.

³⁶⁾ Tamtiež, dok. 108, s. 169 a s. 170.

doplňujúceho vyhlásenia Mníchovskej dohody podarilo dosiahnuť, že predmetom arbitráže sa stalo podľa verbálnych nót nemeckého a talianskeho vyslanca (iba) riešenie problému maďarskej menšiny v Československu.³⁷⁾

Pri dvojstranných rokovaníach v Komárne navrhovala československá delegácia riešiť problém maďarskej menšiny dvomi spôsobmi. Prvým, ktorý považovala za prioritný, bolo riešenie pri zachovaní územného status quo, nemeniteľnosti štátnych hraníc podľa Trianonskej mierovej zmluvy a to: a) plná autonómia pre maďarskú menšinu³⁸⁾, b) výmena obyvateľstva.³⁹⁾ Druhým spôsobom, ku ktorému bola donútená naliehaním a hrozbami, bola zmena štátnych hraníc. V prvom období rokovania navrhovali cesiu (postúpenie) Žitného ostrova⁴⁰⁾ a meritórne zmenu štátnych hraníc, určením etnických hraníc tak, aby sa dosiahla národnostná recipročná ekvivalencia, t. j. aby v oboch štátov zostal približne rovnaký počet príslušníkov druhého národa a to podľa štatistiky z roku 1938.⁴¹⁾

Východiskom arbitrážneho rozhodnutia sa stala požiadavka maďarská, aby územia prevažne maďarské boli odstúpené Maďarsku. Úlohou arbitrov bolo teda určiť spravodlivú etnografickú hranicu medzi slovenským a maďarským elementom na Slovensku. Rozsudok vyniesli arbitri 2. novembra 1938. Vo výrokovej časti arbitrážneho rozsudku sa použila formulácia o území, ktoré má Československo „odstúpiť“ Maďarsku.“ Pri určení novej hraničnej čiary však arbitri použili formuláciu o tom, že sa konkrétne územia „opäť stávajú maďarskými“, resp. že „nová úprava vrátila Maďarskému kráľovstvu celé územie so súvislým maďarským osídlením“.⁴²⁾ Zatiaľ čo termín „odstúpenie územia“ je termínom medzinárodnoprávne korektným, formulácie o „vrátení územia“ boli v rozpore s medzinárodným právom. Bola to koncesia maďarskému právnomu svetonázoru, podľa ktorého je Maďarský štát identickým subjektom práva ako Uhorský štát, ktorý stratil, ktorému boli odňaté dve tretiny jeho územia a ktorému sa teraz tieto územia „vracajú“. Znamenalo to ďalej aj to, že integrácia územia Slovenska

³⁷⁾ Tamtiež, dok. č. 128 a dok. č. 129., s. 186 – 187.

³⁸⁾ Tamtiež, dok. č. 73, s. 119.

³⁹⁾ Tamtiež, dok. č. 74, dok. 82.

⁴⁰⁾ Tamtiež, dok. č. 73. „Po maďarském odmietnutí svolili sme k jednání o odstup území a navrhli jsme cessi Žitného Ostrova“ s. 119.

⁴¹⁾ Tamtiež, dok. č. 87, dok č. 98. „Podarilo sa im presvedčiť ministra Ribbentropa o správnosti zásady, dľa ktorej je treba ponechať asi toľko Maďarov u nás, ako zostane Slovákov a Rusínov v Maďarsku“. Dok. 100a, s. 161.

⁴²⁾ Tamtiež, dok. č. 139, s. 204 a 205.

Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže

k ČSR v r. 1918 nebola a nie je legitímna, že slovenský národ sa relevantne nevyjadril pre ČSR, že územie Slovenska nie je súčasťou územia ČSR a Trianon nie je v súlade s právom. Rezumuje z toho záver, ktorý je jadrom maďarského juridického svetonázovu: **že uhorský štát v územnom rozsahu a vo forme štátu z obdobia pred Trianonom právne jestvuje a ďalej, že Maďarské kráľovstvo nie je právnym nástupcom niekdajšieho, zaniknutého uhorského štátu, ale je s ním totožné a napokon, že celé územie Slovenska je územím uhorského štátu.** Právnické úvahy, ktoré boli pre delegáciu, pre maďarskú vládu konštantami ba viac axiómami, smerovali k dosiahnutiu praktického politického cieľa: treba zosúladiť toto maďarské právnické myslenie, dôsledky z neho, s reálnym územným a národnostne-personálnym stavom. Rozšíriť suverenitu maďarského štátu na celé územie Uhorska vo svätoštefanských rozmeroch, aj na teritórium Hornej zeme (Slovenska – Félvidék).⁴³⁾

Pre medzinárodnoprávne hodnotenie, kvalifikovanie Viedenskej arbitráže platia obdobné závery ako pre hodnotenie Mnichovskej dohody.

- a) Bola prijatá pod hrozbou sily, resp. s hrozbou použitia sily. V konaní ČSR absentovala podstatná náležitosť vôle zmluvnej strany, sloboda vôle, dobrovoľnosť konania, slobodné rozhodnutie o arbitráži a voľba arbitrov, presnejšie v konaní Československa chýbala jeho vôľa vôbec. Arbitri rozhodovali o zmene mierovej zmluvy v rozpore s Paktom spoločnosti národov, s ustanoveniami o nemeniteľnosti štátnych hraníc.
- b) Trianonská mierová zmluva – nebola ani nepoužiteľná a ani nedošlo k zmene podmienok, za ktorých bola splnená. Podmienky, za ktorých bola prijatá – vzťah obyvateľstva a územia, štátnych hraníc bol rovnaký. Nevznikol stav, kedy by sa mohla uplatniť klauzula rebus sic stantibus.
- c) Arbitrážny rozsudok vychádzal z nepravdivých, lživých údajov o porušovaní, útlaku národnostných menšín.

⁴³⁾ Nacionalistická (horthyovská) moc vyhlásila v decembri 1919 zákon, podľa ktorého bol bolševický režim (B. Kun, marec – jún 1919), ako aj republikánske obdobie (M. Károlyiho) vyhlásené za právne absolútne neplatné, t.j. právne nejestvujúce. Juristicky bol týmto obnovený ústavnoprávnymi stav z obdobia pred vyhlásením republiky, teda Uhorské kráľovstvo, podľa ktorého tieto územia nikdy neprestali byť súčasťou Svätoštefanskej koruny.

- d) Národnostná menšina – nemala podľa Paktu SN, podľa zvykov a obyčajov medzinárodného práva – právo na sebaurčenie. Rozhodnutiu chýbal podstatný dôvod – medzinárodnoprávne relevantný titul.
- e) Rozhodnutiu arbitrov porušovalo zásadu rovnosti a vyrovnanosti práv strán, teda štátov sporu.⁴⁴⁾
- f) Porušovalo tiež zásadu vyrovnanosti aequity medzi dvomi hodnotami, ktoré sa riešili. Daný rozsudok presadil nadmerným spôsobom práva na sebaurčenie maďarskej menšiny, ale nie iba nerešpektovalo, ale popieralo právo slovenského národa na sebaurčenie. Kolíziu v uplatnení práva národnostnej menšiny a práva národa, neospravedlňovalo, ani nezdôvodňovalo zachovanie vyššieho záujmu, vyšších práv – medzinárodného mieru. Naopak, Mníchov a Viedenská arbitráž – boli aj podľa obžaloby prednesenej v Norimberku pred Medzinárodným vojenským tribunálom – súčasťou, skutkom, konaním, ktorým sa naplnili znaky medzinárodného zločinu – prípravy sprisahania proti mieru.

Z medzinárodnoprávneho hľadiska Viedenská arbitráž vôbec nejestvovala. Z týchto skutkových okolností a z ich právneho posúdenia a kvalifikácie vychádzala i mierová konferencia v Paríži v rokoch 1946 – 1947. V návrhoch o Viedenskej arbitráži sa iba konštatovalo, že viedenské arbitrážne rozhodnutie z 2. novembra 1938 je nulité, (null and void) – právne nejestvujúce, preto sa nemohla ani vyhlásiť jeho neplatnosť. Vyhlásenie o nulite viedenského výroku bolo vložené do článku 1. bod 4a) mierovej zmluvy s Maďarskom, ktorá bola podpísaná 10. februára 1947 v Paríži.⁴⁵⁾ Vyhlásenie viedenského arbitrážneho rozhodnutia za nulité znamenalo, že Maďarsko i naďalej zostalo viazané ustanoveniami

⁴⁴⁾ Arbitrážny rozsudok bol v rozpore s meritórnou požiadavkou, ktorá bola uložená arbitrom pre vynesenie rozhodnutia a to „učiniť v maximálnej miere zadosť národnostnej spravodlivosti“. Hranica slovensko-maďarská určená v rozsudku sa veľmi značne rozchádzala s líniou etnografickou. Odtrháva od Slovenska veľmi početné väčšie i menšie oblasti a úseky kompaktné slovenské, v ktorých maďarské obyvateľstvo tvorí len veľmi nepatrný zlomok ...v súvislých slovenských oblastiach, ktoré sme vyššie vyznačili, žije dohromady na 150 000 Slovákov, ktorí by boli zachovaní svojmu materskému štátu, keby slovensko-maďarská hranica bola vedená skutočne podľa zreteľov etnografických.“ Hodnotenie Ministerstva zahraničných vecí Č-SR. In: Viedenská arbitráž, 2. november 1938. Dokumenty I. citované dielo, dok. č. 142, s. 209 a 210.

⁴⁵⁾ Publikované in: Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé. Ročník 1947. Částka 91. Vydána dne 22. listopadu 1947.

Medzinárodno-právne súvislosti Viedenskej arbitráže

Trianonskej zmluvy o nárokoch a právnych tituloch Maďarska rozprestierajúcich sa mimo hraníc opísaných v článku 27 Trianonskej mierovej zmluvy.

Literatúra:

1. Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Bratislava 1998.
2. Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty I. (ed.: Deák, L.) Matica slovenská 2002.
3. Sub clausula. 1920, 1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből. (ed.: Gecsényi, L., Máthé, G.). Budapest 2008.
4. KONTLER, L.: Dějiny Maďarska. Lidové nakladatelství. Praha 2001.
5. LENDVAI, P.: Tisíc let maďarského národa. Academia. Praha 2002.
6. BEŇA, J.: Medzinárodné právo a štáty strednej a východnej Európy po roku 1917/1918, Banská Bystrica 1999.
7. OUTRATA, V.: Mezinárodní právo. Orbis – Praha 1960.
8. CÚTH, J.: Viedenská arbitráž z roku 1938 vo svetle medzinárodného práva. Právny obzor. Ročník XLI. Číslo 10/1958 s. 577 – 597.
9. DEÁK, L.: Hra o Slovensko. Veda. Bratislava 1991.
10. MICHÁLEK, S.: Diplomata Štefan Osuský. (1889 – 1973). Veda. Bratislava 1999.

Historicko-právne konzekvencie Viedenskej arbitráže – consilium pro futuro

Dr.h.c. prof. JUDr. Vladimír Čečot, CSc., štátny tajomník Ministerstva vnútra SR

Dovoľte mi, aby som svoje vystúpenie začal citátom z knihy Henryho Kissingera: Umenie diplomacie¹⁾, v ktorom Chamberlein zdôvodňuje politiku appaesementu v súvislosti s Mníchovskou dohodou: „*Pripadlo nám žiadaúce, aby sme dosiahli nejakú dohodu s Nemeckom o strednej Európe bez ohľadu na jeho ciele, a to aj v prípade, že by chcelo niektorých zo svojich susedov pohltiť, tak sme mohli dúfať, že pozdržíme vykonanie nemeckých plánov a že nemeckú ríšu udržíme na uzde tak dlho, že sa plány Nemecka snád' stanú z dlhodobého hľadiska nevykonateľnými*“.²⁾

Týmto vstupom sa vám pokúšam priblížiť politickú atmosféru v strednej Európe v období pred 70-timi rokmi, keď 2. novembra 1938 došlo k doteraz najhanebnejšiemu zločinu voči Slovensku. Zločinu, či nehanebnému aktu, ktorý sa skrýval za legálny prostriedok medzinárodného práva verejného – za tzv. „pokojné riešenie medzištátneho sporu medzi Československom a Maďarskom“ prostredníctvom tretieho subjektu. Akt, ktorý sa celkom kultivovane skrýval pod pojem „Viedenská arbitráž“ a následkom ktorého Imredyho Maďarsko neoprávnene obralo Slovensko o 10 390 km² svojho územia s 853 670 obyvateľmi. Z nich bolo 503 980 Maďarov, 272 145 slovenskej a českej národnosti.³⁾ S výnimkou Bratislavy a Nitry stratilo Slovensko všetky väčšie mestá na juhu, vrátane Košíc.

Vo svojom nasledujúcom príspevku sa pokúsim sústrediť vašu pozornosť na jednej strane na historické a právne súvislosti Viedenskej arbitráže, a na strane druhej aj na právne a vecné dôsledky tohto aktu. Postupne, na základe historickej a právnej analýzy súvisiacich právnych

¹⁾ Kissinger, H., Umění diplomacie, (Prostor. Praha 1996).

²⁾ Citované v diele Kissinger. H., Umění diplomacie, (Prostor Praha 1996) st. 25 podľa Adamthwaite, France, 1936 – 1939 s. 68.

³⁾ Porovnaj Deák, L., Viedenská arbitráž 2. november 1938, (Matica Slovenská 2002), st. 24.

Historicko-právne konzekvencie Viedenskej arbitráže – consilium pro futuro

skutočnosti vyjadrím svoj právny výklad na právne akty z pohľadu medzinárodného práva. Záverom sa pokúsim v zmysle zásady consilium pro futuro zdôvodniť z nich poučenie pre budúcnosť. Poučenie, ktoré by malo nielen nám, ale aj ďalším generáciám pripomínať, aby už nikdy, ani pod titulom žiadnych „právnych aktov moci“ nedošlo k narušeniu našej ústavnosti, štátnej celistvosti a našich hraníc. Súčasná situácia nám k tomu dáva príležitosť, keď pred naším veľvyslanectvom v Budapešti sú pálené naše štátne vlajky, keď maďarskí neofašisti narušili suverenitu nášho štátu a vpochodovali do Kráľovského Chlmca...

Právne východiská Viedenskej arbitráže

Právne východiská Viedenskej arbitráže nie je možné definovať bez charakteristiky jej historických súvislostí. Už v úvode, citovaním Chamberlaina som naznačil politickú situáciu v strednej Európe v čase uzavretia Mníchovskej dohody. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že *už počas rokovania o Mníchovskej dohode, ktorej predmetom bolo územie nemecko-českého pohraničia, Maďarsko čoraz radikálnejšie nastroľovalo otázku revízie svojich hraníc s ČSR. Snažilo sa zjednotiť postoj maďarskej vlády s postupom nemeckej vlády proti ČSR.* Takáto taktika Imredyho vlády mala svoj veľký strategický význam a pre voľbu právneho mechanizmu na pripojenie česko-slovenského teritória k Maďarsku. Veď ak postup maďarskej vlády v otázke územných nárokov bol analogický postupu Nemecka v súvislosti s požiadavkami na sudetonemecké pohraničie, mohla sa celkom prirodzene očakávať zo strany Nemecka (ale aj Talianska) len jeho podpora.

Budem celkom konkrétny: Maďarska vláda, (podobne ako Nemecko vo vzťahu k sudetonemeckému pohraničiu), žiadala priame pripojenie toho česko-slovenského teritória k Maďarsku, na ktorom žila v prevažnej miere maďarská menšina a na území východnej časti ČSR sa domáhala sebaurčovacího práva formou plebiscitu. *Imredyho vláda žiadala menšinový problém v Československu riešiť komplexne a súčasne za účasti tých štátov.* O vysokej radikálnosti takého postoja a postupu maďarskej vlády nadväzne nasvedčovalo sústredovanie maďarskej armády na hraniciach, ďalej v uskutočňovaní hospodárskej blokády, podvratných akciách maďarskej menšiny na Slovensku atď. Takto vytvorený a sústredený tlak nakoniec postupne vyvolal svoj očakávaný

efekt. Keď česko-slovenská vláda prijala francúzsko-britské ukladanie,⁴⁾ maďarská vláda požiadala pražskú vládu o riešenie otázky maďarskej menšiny podobným spôsobom ako sudetonemecký problém. Politika západných veľmocí, nevýrazný postoj Juhoslávie a Rumunska nakoniec vyústil do situácie, že vlastne do zvolania mníchovskej konferencie štyroch veľmocí sa československej vláde darilo odsúvať riešenie otázok maďarskej menšiny. Podstatný zlom (tak právny ako aj vecný) v pozícii Maďarska nastal až uzatvorením Mníchovskej zmluvy. Jej právnu relevantnosť k meritu maďarskej otázky potvrdil aj jej príslušné dodatky, ktoré v svojom obsahu (dohodnutých podmienkach) vytvorili právne východiska pre použitie ďalších právnych mechanizmov, smerujúcich k ďalšiemu okypťovaniu Československa. *V jednom z dodatkov k Mníchovskej zmluve zmluvné strany uložili česko-slovenskej vláde vyriešiť do troch mesiacov problém maďarskej a poľskej menšiny bilaterálnym rokovaním. V prípade, že nedôjde k dohode, potom o riešení problému rozhodnú štyria signatári Mníchovskej zmluvy.*⁵⁾

K riešeniu maďarskej otázky teda signatári štyroch mocností právne záväzne v spomínanom dodatku zmluvy, ustanovili za strany poverené bilaterálnym rokovaním o nich Československo a Maďarsko. Ich úlohou bolo v právne stanovenej lehote 3 mesiacov dohodnúť rozsah a spôsob odstúpenia časti česko-slovenského územia Maďarsku.

Zložitosť vnútropolitckej situácie v Československu, v súvislosti so sformovaním autonómnej vlády na Slovensku 6. októbra 1938 otvorila otázku o možnosti, aby sa autonómna vláda v zastúpení zúčastnila predmetných rokovaní. Vedenie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany zdôraznilo, že slovenská politická reprezentácia sa chce zúčastniť na rokovaní s Maďarskom. Vychádzala z obavy, že pražská ústredná vláda v dôsledku „mníchovského šoku“⁶⁾ nebude fakticky schopná dôsledne brániť záujmy východnej časti Československa. Právny stav však bol taký,

⁴⁾ Veľkej Británii a Francúzsku išlo predovšetkým o riešenie otázok sudetských Nemcov, kde hrozil vojnový konflikt a nebezpečenstvo zatiahnutia západných mocností do neho. Bližšie: Deák, L., Viedenská arbitráž, (Matica Slovenská 2002), st.8 a nasl.

⁵⁾ V Československu v tom čase vzniká nová kvalitatívne odlišná situácia v súvislosti s otázkou, kto bude zastupovať ústrednú vládu, ako jednu zo strán rokovaní v súvislosti s podmienkou riešiť maďarský problém bilaterálnym rokovaním. V Žiline dňa 6. októbra 1938 sa sformovala autonómna vláda na Slovensku. V slovenskej politike sa ukázala nevyhnutná potreba aktívne vstúpiť do rokovaní s Maďarskom a prostredníctvom autonómnej vlády brániť národné záujmy a územnú celistvosť Slovenska.

⁶⁾ Termín „mníchovský šok“ je veľmi výstižne použitý autorom L. Deákom v súvislosti s funkčnosťou, či skôr nefunkčnosťou ústrednej pražskej vlády riešiť ďalšie kompetentné problémy po uzavretí Mníchovskej dohody.

Historicko-právne konzekvencie Viedenskej arbitráže – consilium pro futuro

že aj po vzniku autonómnej vlády riadenie zahraničnej politiky naďalej zostalo v kompetencii ústrednej pražskej vlády, hoci z legitímneho práva vyplývala pre autonómnu vládu pozícia zastupovať a chrániť záujmy Slovenska na bilaterálnych rokovaníach s Maďarskom. Autonómna vláda teda nemohla a ani nemala záujem samostatne viesť rokovania s Maďarskom, mala však záujem o svoje členstvo v československej delegácii, aby mohla posilniť jej a svoje pozície, argumentovať a súčasne vystupovať za záujmy autonómnej vlády. Musíme si v tejto súvislosti uvedomiť, že autonómna vláda nemala s rokovaním na medzinárodnej úrovni žiadne skúsenosti. Nedisponovala ani osobnosťami takého „diplomatického formátu“, ako bol napr. p. Teleki, člen maďarskej delegácie, ktorý bol členom maďarskej delegácie na mierovej konferencii v Paríži v roku 1920.⁷⁾ Napriek týmto faktom ústredná vláda v Prahe dňa 7. októbra 1938 rozhodla, že vedením česko-slovenskej delegácie na rokovanie s Maďarskom poveruje predsedu autonómnej vlády J. Tisa. Svoju nemalú úlohu, ovplyvňujúcu priebeh a závery rokovaní medzi Československom a Maďarskom zohral aj fakt, že po vládnej kríze ČSR a abdikácii prezidenta E. Beneša, sa na čelo vlády dostal Syrový, ktorý rekonštruoval vládu o niektorých nových ministrov, medzi inými aj vtedajšieho ministra zahraničných vecí Kroftu nahradil Chvalkovský, známeho svojou náklonnosťou k totalitným a fašistickým štátom. Nakoniec sa stalo, že minister Chvalkovský sa nezúčastnil rokovaní československej a maďarskej strany (lebo nepovažoval za potrebné reprezentovať česko-slovenskú stranu na tej istej úrovni ako maďarská strana).

V ďalšom nebudem popisovať historicky priebeh udalostí, (k tejto otázke sú podľa programu konferencie pripravené samostatné vystúpenia), ale v nasledujúcom sa pokúsim sústrediť vašu pozornosť na výsledok – či lepšie povedané nedohodu v bilaterálnych rokovaníach medzi Československom a Maďarskom vo veci odstúpenia územia. Pokúsim sa naznačiť právne aspekty Viedenskej arbitráže, ako právneho nástroja, ktorý bol použitý pri riešení maďarskej otázky v súvislosti s naším územím.

⁷⁾ Dňa 4. júna 1920 bola v Paríži podpísaná Mierová zmluva medzi mocnosťami spojenými a združenými a Maďarskom – Trianonska mierová zmluva. Uzavrelo ju 17 štátov s Maďarskom. Ratifikovaná bola 26. júna 1921 (zák.č. 102/1922 Zb.). Jej jedným z výsledkov bolo vytýčenie hranice medzi Československom a Maďarskom a je relevantná aj pre dnešné slovensko-maďarské hranice.

Viedenská arbitráž ako dôsledok mníchovskej zmluvy

V medzinárodnom práve verejnom je inštitút medzinárodnej arbitráže (medzinárodné rozhodcovské konanie) vymedzený ako jeden z *prostriedkov pre pokojné riešenie medzištátnych sporov, keď je na základe dohody medzi štátmi ich spor rozhodnutý nestranným orgánom, splnomocneným k tomu spornými stranami*. Rozhodnutie arbitra je pre strany právne záväzné a konečné.⁸⁾ Z hľadiska našej problematiky sú pre nás zaujímavé nasledujúce pojmové znaky arbitráže, že:

- a) ide o prostriedok pre pokojné riešenie medzištátnych sporov,
- b) ide o spor medzi štátmi, ktorý nie sú schopní vyriešiť dohodou
- c) o tom, kto bude arbitrom (nestranným rozhodcovským orgánom) rozhodnú štáty, ktoré sú stranami sporu na základe vzájomnej dohody,
- d) arbiter musí byť nestranný orgán a svoje rozhodovanie vykonáva na základe splnomocnenia oboch sporných strán.

Táto všeobecne právne uznávaná, legálna *definícia medzinárodnej arbitráže so svojimi pojmovými znakmi je garanciou riešenia sporov rôznorodej povahy v medzinárodnom rozmere tam, kde jednoducho nie je možné vyriešiť spor dohodou. Medzinárodné právo nestanovuje žiadne objektívne lehoty na uzavretie dohody medzi spornými stranami, a arbitráž ako konečný prostriedok použije až po tom, čo sú vyčerpané všetky relevantné možnosti na uzavretie dohody medzi spornými stranami, ak sa o tom sporné strany dohodnú.*

Touto stručnou charakteristikou pojmu medzinárodnej arbitráže sa snažím naznačiť pohľad na právnu problematiku a právnu záväznosť Viedenskej arbitráže, právne východiská, za ktorých bolo o nej rozhodnuté, ako aj naplnenie pojmových znakov samotného inštitútu medzinárodného práva verejného. Vychádzajúc z dokumentov, ktoré sú dostupné, som toho názoru, že *samotný akt Mníchovskej zmluvy bol z hľadiska medzinárodného práva a jeho zásad od začiatku neplatný*. Bol nanúteným aktom, ktorého dôsledky zasahovali nezmluvné (nezúčastnené) strany. Veľká Británia a Francúzsko síce zohrávali sprostredkovanú úlohu strán (ktorých dôsledky však fakticky na svojom

Historicko-právne konzekvencie Viedenskej arbitráže – consilium pro futuro

teritóriu a kompetencii svojho vlastného štátu nepociťovali), ich faktická zainteresovanosť na podmienkach a obsahu zmluvy však spočívala len v snahe nedopustiť vojnový konflikt v Európe.

Ak prijmete naznačený právny výklad, že Mnichovská zmluva bola protiprávnym aktom (neplatným právnym aktom), potom je zásadný aj záver, že nemôže zakladať ani žiadne právne skutočnosti, ako právny základ pre *všetky ostatné právne akty z nej vyplývajúce. Nemôže, lebo všetky právne akty vyplývajúce z právne neplatného právneho aktu sú neplatné a sú právne nezáväznú.*

V súvislosti s pravými konzekvenciami Viedenskej arbitráže je však dôležité zdôrazniť, že v danom prípade neboli v skutočnosti naplnené pojmové znaky medzinárodnej arbitráže t. j.

- a) arbitrom nebol nestranný rozhodcovský orgán, arbitrom boli dve strany štvordohody (Nemecko a Taliansko), ktoré boli priamo politicky a ideovo zainteresované na výsledkoch arbitráže,
- b) riešenie sporu bolo obmedzené na dobu troch mesiacov, hoci neboli vyčerpané všetky možnosti riešenia sporu formou dohody, prostriedkom na vyriešenie sporu bola vykonaná arbitráž,
- c) arbiter nevykonával svoje rozhodovanie na základe splnomocnenia sporných strán, (Maďarsko a Československo), ale na základe štvordohody medzi Nemeckom, Taliansko, Veľkou Britániou a Francúzskom.

Napriek týmto uvedeným právnym skutočnostiam, Viedenská arbitráž bola dňa 2. novembra 1938 rozhodnutá. V úlohe arbitrov vystupoval za Nemecko von Ribbentrop, za Taliansko Ciano. Strany zastupovali: za Maďarsko Kanya a Teleki, za česko-slovenskú delegáciu Chvalkovský a Krno. Arbitrážne konanie trvalo jeden deň. 2. novembra 1938 večer arbitri vyniesli rozhodnutie, ktoré malo dve časti: rozsudok a protokol. V nich bolo rozhodnuté, že:

1. Územie, ktoré má Československo odstúpiť Maďarsku, je vyznačené na pripojenej mape. Vytýčenie hranice priamo na miestach prenecháva maďarsko-československému výboru.
2. Vyprázdňovanie československého územia, určeného na odstúpenie, a jeho obsadzovanie Maďarskom sa začne 5. novembra 1938 a skončí sa do 10. novembra 1938. Jednotlivé etapy vyprázdňovania a

- obsadzovania, ako aj ich ďalšie detaily, okamžite stanoví maďarsko-československý výbor.
3. Československá vláda sa postará, aby územie, ktoré odstupuje, zostalo pri vyprázdňovaní v riadnom stave.
 4. Jednotlivé otázky, vyplývajúce z odstúpenia územia, osobitne otázky štátnej príslušnosti a opcie, bude riešiť maďarsko-československý výbor.
 5. Maďarsko-československý výbor sa tiež dohodne na podrobnejších ustanoveniach na ochranu osôb maďarskej národnosti nachádzajúcich sa na odstúpených územiach. Tento výbor sa postará najmä o to, aby maďarská národná skupina v Bratislave získala rovnaké postavenie, ako ostatné tamojšie národné skupiny.
 6. Ak vzniknú odstúpením územia Maďarska nevýhody a ťažkosti hospodárskeho alebo dopravno-technického rázu pre územie zostávajúce Československu, urobí kráľovská maďarská vláda všetko, čo je v jej moci, aby takéto nevýhody a ťažkosti v zhode s vládou československou odstránila.
 7. V prípade, že pri realizácii tohto arbitrážneho rozhodnutia vzniknú ťažkosti alebo pochybnosti, kráľovská maďarská vláda a československá vláda sa o nich dohodnú priamo. Ak by sa pri tom nemohlo na niektorej z otázok zhodnúť, predložia ju na definitívne rozhodnutie nemeckej a kráľovskej talianskej vláde.

Záverom tejto časti môjho príspevku možno konštatovať, že arbitrážne rozhodnutie vo Viedni 2. novembra 1938 Nemecko a Taliansko mocensky nadiktovalo podmienky nových štátnych hraníc medzi Maďarskom a Československom, že vyhovel maďarským revizionistickým silám v duchu nápravy Trianonu z roku 1920.

Viedenská arbitráž bola právne zrušená až Mierovou zmluvou v medzi Spojenými a združenými mocnosťami a Maďarskom v roku 1947. Práve táto zmluva má pre Slovensko mimoriadny význam:

V článku I. časť 1. vyhlasuje rozhodnutia Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938 za nulitné, potvrdzuje platnosť Trianonskej mierovej zmluvy z roku 1920, ktorá vytýčila hranice medzi Československom a Maďarskom a je relevantná aj pre dnešné slovensko-maďarské hranice.

Historicko-právne konzekvencie Viedenskej arbitráže – consilium pro futuro

Podľa čl. IV. tejto dohody sa Maďarsko zaviazalo, že urobí opatrenia na rozpustenie všetkých politických, vojenských alebo polovojenských organizácií politického charakteru na maďarskom území, vyvíjajúcich propagandu nepriateľskú proti Spojeným národom, vrátane propagandy revizionistickej, ďalej sa zaväzuje, že v budúcnosti nebude trpieť jestvovanie a činnosť organizácií tohoto druhu.

Viedenská arbitráž – consilium pro futuro

Vo všeobecnosti podľa starej múdrosti platí, že na zlé veci treba zabudnúť, pripomínať by sa mali len veci dobré. V súvislosti s Viedenskou arbitrážou však túto všeobecne uznávanú životnú zásadu nemožno aplikovať. Nemožno ju aplikovať aj preto, že snahy o revíziu hraníc aj v súčasnosti zo strany niektorých extrémnych maďarských politikov a im ideologicky príslušným skupinám naďalej trvá, ba povedal by som, že sa v poslednom čase stupňuje. Ak porovnáme vývoj udalostí v súvislosti s Viedenskou arbitrážou, musíme nutne vnímať skutočnosti nie náhodné:

1. V roku 1937 začali v Maďarsku vznikať oddiely tzv. „szabadczapatok“ – polovojenské oddiely na podporu iredentistických síl
2. v roku 2007 začali v Maďarsku vnikať národné gardy
3. v tom istom období sa konštituovalo Fórum maďarských poslancov Karpatskej kotliny
4. v roku 2007 bolo na Ministerstve vnútra SR vykonaných celkom 6 podaní na založenie združenia podľa zák. č. 83/1990 Zb. v znení neskorších predpisov, ktorých predmetom bolo založenie územnej autonómie. Napr. „Dél-Felvidék Autonómia Környék“, „Nomos regionalizmus-polgári tarsulás“ a ďalšie. (Uvedené združenia boli v zmysle ust. § 12 ods. 3 písm. c) zák. č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov rozpustené. Pri porovnaní návrhu územia autonómie podľa týchto združení je celkom zhodné, ba až prekračuje územie, ktoré bolo predmetom Viedenskej arbitráže, a územie, ktoré bolo maďarským územím do rozhodnutia o Trianone v roku 1920.)
5. politický boj v NR SR o zavedenie „dobových názvov“ miest, obcí a regiónov, do učebníc pre základné školy pre vyučovací jazyk

maďarský. Tých dobových názvov, ktoré sa používali v čase pred Trianonom a v čase platnosti Viedenskej arbitráže,

6. pálenie slovenskej štátnej vlajky pred slovenským veľvyslanectvom v Budapešti,
7. prekročenie suverenity slovenských štátnych hraníc 28 maďarskými nacionalistami v Kráľovskom Chlumci 8. novembra 2008,
8. exponovanie nenávisťi zo strany maďarských nacionalistických síl práve v období, keď si pripomíname 70. výročie udalosti súvisiace s Viedenskou arbitrážou.

A nakoniec mi dovoľte ešte niekoľko myšlienok.

Slovenskú republiku a Maďarsku republiku spája ich členstvo v NATO. Neviem si dosť dobre za súčasnej situácie predstaviť, aby boli súčasne slovenské a maďarské vojska nasadené do spoločných mierových misií.

Slovenskú republiku a Maďarsku republiku spája ich členstvo v Európskej únii. V únii, v ktorej sú rovnako stanovené princípy zahraničnej politiky, zameranej na ochrane ľudských práv a slobôd, na ochrane územnej celistvosti a ústavnosti, na odstraňovaní všetkých foriem extrémizmu, nacionalizmu a xenofóbie. Túto skutočnosť reguluje aj sekundárne právo EÚ v oblasti trestného práva. Ak nás Európska únia spája, musí nás aj chrániť a odstraňovať všetky formy napätia, ktoré znižujú kvalitu života občanov schengenského priestoru. Veď žijeme v priestore slobody, bezpečnosti a práva. Čo vy na to ?

Literatúra:

Kissinger, H.: Umění diplomacie. Prostor. Praha 1996,

Porovnaj Deák, L.: Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Matica Slovenská 2002,

Madara, Z. a kol.: Právnícký slovník I. díl. A-O. Panoráma. Orbis. Praha 1978.

Viedenská arbitráž a súčasnosť

prof. JUDr. Jozef Klimko, DrSc., Bratislavská vysoká škola práva

Viedenská arbitráž ako priame pokračovanie mníchovskej politiky veľmocí výrazne zasiahla do vzťahov medzivojnového československého a maďarského štátu. Na základe dodatku Mníchovskej dohody bol viedenský verdikt nemeckej a talianskej vlády pri nezájme Veľkej Británie a Francúzska rozhodnutím o novej hranici v kontinuite nátlaku signatárov Mníchovskej dohody. V doplnujúcom prehlásení k tejto zmluve bolo stanovené, že do troch mesiacov musí byť vyriešený medzi zainteresovanými vládami aj problém poľských a maďarských menšín. Československo nebolo účastníkom (subjektom) Mníchovskej dohody, a toto rozhodnutie mu bolo dňa 30. septembra 1938 dané na vedomie, a súčasne určené, že sa má na vykonaní tejto dohody podieľať. Odpoveď sa neočakávala a preto sa Československo stalo len objektom tejto dohody. Československé územie bolo v dôsledku týchto rozhodnutí zmenšené a počet jeho občanov zredukovaný.¹⁾

Horthyovské Maďarsko požadovalo od Československa odstúpenie celého južného slovenského pohraničia (na ktorom, podľa sčítania obyvateľstva z roku 1910, bola maďarská menšina) a juhozápadnú časť Podkarpatskej Rusi. Zatiaľ čo Poľsko si vynútilo splnenie svojich územných nárokov bezprostredne po Mníchove, Maďarsko bolo, so zreteľom na reálny vývoj situácie, Nemeckom donútené čakať s uspokojením svojich požiadaviek až do novembra 1938. Hitlera zjavne iritovalo otáľanie horthyovského Maďarska prevziať na seba riziko vojenského obsadenia nárokovaného územia slovenskej časti republiky. Na porade s bývalým maďarským ministerským predsedom Darányim v Mníchove (14. 10. 1938) za prítomnosti Ribbentropa a Keitla to podráždene komentoval: „Maďarsko stále vyhlasuje, že trvá na svojom práve, ale nechce ho agresívnou cestou realizovať...Nás Nemcov stála vec (rozumej Československo) veľmi veľa, najmenej 6 – 7 miliárd, pýtam sa preto Maďarov čo oni urobili na dosiahnutie svojho cieľa?“²⁾

¹⁾ V dôsledku tejto dohody a jej nasledujúcich aktov bolo Nemeckom obsadené 28 291 km² s 3 818 000 obyvateľmi, Poľskom 805 km² s 227 000 obyvateľmi a Maďarskom 11 833 km² s 972 000 obyvateľmi. PRŮCHA V. a kol.: Hospodárska a sociálne dejiny Československa 1918 – 1992, nákl. Doplněk, Brno 2002, str. 427; v iných prameňoch sa údaje nepatrne odlišujú.

²⁾ ADAP, Bd. VI. Nr. 62, s. 68, 69.

O arbitrážny výrok napokon požiadala maďarská aj československá vláda, vlády Nemecka a Talianska až po prerušení bezvýsledných vzájomných rokovaní v Komárne (9. – 13. októbra 1938). Druhá etapa delenia Československa sa takto uskutočnila na tzv. Viedenskej arbitrážnej konferencii. Nové hranice československého štátu sa stali nehájiteľnými, pretože garancie nových hraníc prisľúbené v Mníchovskej dohode jej signatármi neboli nikdy poskytnuté. Viedenský arbitrážny rozsudok ustanovil vlády Nemecka a Talianska do úlohy arbitrov, aby rozhodli o nových hraniciach, ktoré oba štáty prijali ako konečné. Opatrenia a úpravy súvisiace s celým radom vzniknutých problémov (vyprázdňovania československého teritória, delimitácie novej hraničnej čiary, otázok štátneho občianstva a opcie) mala riešiť spoločná komisia. Podľa viedenského rozsudku sa odovzdávanie a obsadzovanie územia po predchádzajúcom podpísaní spoločného protokolu, ktorý riešil rôzne technické otázky, uskutočnilo medzi 5. – 10. novembrom 1938. Po vyhlásení viedenského rozsudku slovenská autonómna vláda deklarovala, že rozhodnutie veľmocí je nespravodlivé, Slovensko sa s ním nezmieri a bude usilovať o jeho revíziu. Dňa 21. 11. 1938 maďarská vládna delegácia oficiálne vyhlásila, že Maďarsko vyhostí všetkých kolonistov z maďarského územia. Po jednostrannom kroku Maďarska sa slovenská vláda rozhodla rovnako postupovať v menšinovej otázke dôraznejšie a uplatniť princíp reciprocity. Inými slovami to znamenalo, že bola ochotná poskytnúť taký rozsah národnostných práv Maďarov na Slovensku, koľko získa slovenská menšina na okupovanom teritórii.³⁾

Revízia južnej hranice tvorila súčasť politiky bratislavskej vlády. J. Tiso a V. Tuka tento problém nastoľovali pravidelne pri rokovaníach s Nemeckom, zvyčajne však boli odkázaní na obdobie po vojne. V Berlíne naznačovali, že spôsob riešenia záleží na správaní sa počas vojny. Podobný nátlak používali aj voči Budapešti, ktorej rovnako hmlisto dávali do výhľadu celé Slovensko.⁴⁾ Revízne ciele maďarskej vlády, diplomaticky formulované ako snaha o riešenie osudu maďarských menšín žijúcich v nástupníckych štátoch, sledovali korektúru trianonských hraníc s cieľom priblížiť sa územnej a politickej integrite bývalého Uhorska.

V tom čase sa zdalo, že Mníchovská dohoda bude trvalým riešením stredoeurópskych hraníc. Po 15. marci 1939, kedy Hitler, povedané slovami Winstona Churchilla, Mníchovskú dohodu „roztrhal“, sa začali

³⁾ DEÁK, L., Viedenská arbitráž, 2. november 1938, Dokumenty II. Okupácia, str. 19 a 20

⁴⁾ Dejiny Slovenska, kolektív, AEP Bratislava 2000, str. 261.

Viedenská arbitráž a súčasnosť

otvárať ďalšie varianty. Československo prestalo fakticky existovať a hrozilo, že zanikne aj právne.

Neplatnosť mníchovskej dohody mohla presadzovať až československá exilová vláda uznaná 21. júla 1940 Veľkou Britániou ako súčasť dočasného štátneho zriadenia. Jednalo sa o komplikovaný proces viazaný na faktické obnovenie Československa v predmníchovských hraniciach. Do pohybu sa dostal proces, ktorý je označovaný za „proces odznaní“ Mníchovskej dohody jej pôvodnými signatármi. Exilová vláda sa prioritne zamerala na Veľkú Britániu, ktorá uznala československú vládu len ako vládu dočasnú, a nechcela sa viazať v otázke československých hraníc. Preto už 11. decembra 1940 britské ministerstvo zahraničia potvrdilo, že v otázke československých hraníc nie je viazané Mníchovom, nechce pritom do skončenia vojny definovať iné riešenie. Mníchovská dohoda bola v interpretácii ministerstva platne uzatvorená, jej záväznosť však zanikla 15. marca 1939. Rokovania o britskom stanovisku prebiehali až do polovice roku 1942. Ďalší postup bol ovplyvnený nepochybne udalosťami v Protektoráte po neúspešnom atentáte na Heyndricha a postojom ministra zahraničia Molotova, ktorý potvrdil 9. júna 1942 obnovu Československa v predmníchovských hraniciach. De Gaulle prehlásil, že dohody podpísané v Mníchove sú od samého začiatku neplatné. Po páde Mussoliniho režimu v auguste 1944 talianska vláda 26. septembra 1944 prostredníctvom ministra zahraničia Carlo Sforzu oznámila československému zástupcovi Vaňkovi obsah uznesenia, ktoré považuje Mníchovskú dohodu a Viedenskú arbitráž z 2. novembra 1938 za neplatnú od samého začiatku.

Ako je známe, prezident Dr. Eduard Beneš vydával v rokoch 1940 – 1945 dekréty v londýnskom exile, nakoľko obsadením Československa Nemeckom nastal stav ústavnej núdze. Prezident bol preto oprávnený núdzovo riešiť nevyhnutné problémy formou dekrétov. Dočasné Národné zhromaždenie dekréty dodatočne schválilo zákonom č. 57/1946 Zbierky. Tým nadobudli dekréty povahu zákona.

Je žiaduce pripomenúť, že platnosť Benešových dekrétov na Slovensku bola spočiatku sporná. Slovenská národná rada vydala po vypuknutí Slovenského národného povstania vyhlásenie, podľa ktorého od 1. septembra 1944 preberala najvyššiu zákonodárnu a výkonnú moc ako jediný oprávnený zástupca slovenského národa. Deklarácia bola následne potvrdená vydaním nariadenia č. 1 SNR, podľa ktorého vykonávala všetku moc na Slovensku. Predmetné nariadenia malo za následok, že dekréty v prvom období nemožno považovať za platné na

Slovensku. Po prijatí Košického vládneho programu v apríli 1945 boli niektoré dekréty vydávané po dohode so Zborom povereníkov alebo Slovenskou národnou radou. Platnosť týchto dekrétov aj na Slovensku je evidentná. Už zmienený zákon č. 57/1946 Zb. o dodatočnom schválení dekrétov (ratihabícia) definitívne odstránil všetky pochybnosti o zaradení Benešových dekrétov do československého právneho poriadku. Zostali jeho súčasťou až do zániku ČSFR 31. decembra 1992. Slovenská republika prevzala podľa článku 152 Ústavy SR právny poriadok ČSFR, a tak sa stali Benešove dekréty aj súčasťou právneho poriadku Slovenskej republiky.

Súčasne je nevyhnutné konštatovať, že súčasťou právneho poriadku Slovenskej republiky sa stala aj Listina základných práv a slobôd, prijatá Ústavným zákonom č. 23/1991 Zb. V zmysle § 6 ods. 1 Listiny stratili však účinnosť dňom 31. 12. 1991 ustanovenia zákonov a iných právnych predpisov, ktoré nie sú v súlade s Listinou. Podľa zásady „neskorší zákon ruší predchádzajúci“, môžeme konštatovať, že najneskôr Listina základných práv a slobôd zrušila účinnosť Benešových dekrétov v našom poriadku. Nakoľko však teória práva rozoznáva a robí rozdiel medzi platnosťou právnej normy a účinnosťou právnej normy, je žiaduce v tejto súvislosti pripomenúť, že platnosť právnej normy znamená, že táto právna norma sa stala súčasťou právneho poriadku. Účinnosť právnej normy znamená, že z nej adresátom normy vznikajú práva a povinnosti.⁵⁾ Navyiac je žiaduce pripomenúť, že zánik platnosti a účinnosti právnej normy sa rozoznáva formálny a faktický. K formálnemu zrušeniu platnosti aj účinnosti právnej normy môže dôjsť tým, že neskorší právny predpis výslovne zruší právny predpis skorší. Rovnako môže rozhodnúť aj Ústavný súd o protiústavnosti právneho predpisu. Ku faktickému zrušeniu právnej formy môže dôjsť na základe vydania neskoršieho predpisu, upravujúceho rovnakú problematiku, ale iným spôsobom. Ak nastanú nové podmienky, právny predpis, aj keď nebol formálne zrušený, stáva sa obsoletným, nakoľko nemá reálne už žiadne uplatnenie; v právnej teórii prevažuje názor, že ak nedôjde k zrušeniu právneho predpisu predpísaným spôsobom, je súčasťou platného právneho systému.⁶⁾ Právna teória ďalej rozoznáva rušenie ex tunc a zrušenie ex nunc, čiže zrušenie od počiatku, a zrušenie od súčasnosti, čiže od vydania zrušovacieho predpisu.

⁵⁾ KNAPP, V.: Teória práva, C.H. Beck 195, str. 163.

⁶⁾ PRUSÁK, J.: Teória práva, Bratislava 1997, str. 232.

Viedenská arbitráž a súčasnosť

Možno teda konštatovať, že účinnosť Benešových dekrétov zanikla najneskôr ústavným zákonom číslo 23/1991 Zb., ktorým sa ustanovila Listina základných práv a slobôd. Naproti tomu platnosť Benešových dekrétov naďalej pretrváva.

V tejto súvislosti je vhodné pripomenúť, že právne normy postihujúce po vojne občanov maďarskej národnosti, boli neskôr čiastočne priamo zrušené. Zákon číslo 245/1948 zo Sb. o štátnom občianstve osôb maďarskej národnosti vrátil československé štátne občianstvo týmto osobám. Nariadením číslo 26/1948 Sb. n. SNR, ktorým sa upravovalo vyňatie poľnohospodárskeho majetku osobám maďarskej národnosti z konfiškácie, vrátil týmto osobám pôdohospodársky majetok vo výmere do 50 ha.

Napokon platné rehabilitačné zákony sa vzťahujú na rozhodnutia súdov alebo iných štátnych orgánov, ktoré boli vynesené po 22. februári 1948. Uvedená časová hranica je obsiahnutá v zákone číslo 119/1990 Zb. o súdnej rehabilitácii, v zákone číslo 87/1991 Zb. o mimosúdnej rehabilitácii, ako aj v zákone číslo 229/1991 Zb. o poľnohospodárskej pôde. Uvedenú časovú hranicu prekračuje smerom dozadu zákon číslo 82/1993 Z. z. o zmiernení majetkových krívd cirkvám pre reštitúciu cirkevného majetku a majetku židovských náboženských obcí.⁷⁾

Je symptomatické, že odmietanie vracat' sa k minulosti v podobe Benešových dekrétov je motivované snahou nepripustiť návrat minulosti a zamerat' sa na budúcnosť. Treba však pripomenúť, že Česi a Slováci nezačali tragickú svetovú vojnu. Následný odsun Nemcov a vynútená výmena obyvateľstva medzi Maďarmi a Slovákmi nebola založená na pomste. Bola tragickým aspektom stabilizácie Európy. Tragédiou bolo rovnako, že odsun a výmena obyvateľstva sa týkala nevinných ľudí. Odsun a výmena obyvateľstva boli vtedajšou formou obrany Európy.

Nielen budúcnosť a súčasnosť je treba vidieť v európskom kontexte, ale aj minulosť. A minulosť nebola riešená na základe rozhodnutia československej vlády, ale v súvislosti s celým európskym kontextom a rozhodnutiami veľmocí, ktoré boli súčasťou protinacistickej koalície. Dekréty tvorili súbor právnych noriem, ktorý bol vytváraný od začiatku boja proti nacizmu v zahraničí až do októbra 1945, a tvorí protiklad k nacistickému právu, ktoré na tomto území pôsobilo. Svojou formou aj obsahom boli vynútené nemeckou agresiou, ktorá vyvolala vojnu a

⁷⁾ Benešove dekréty a Slovensko, Informácie, Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, máj 2002, uverejnené v Justičnej revue.

znemožnila pôsobenie orgánov predpokladaných ústavou. Pokusy o spätnú revíziu sú snahou o revíziu druhej svetovej vojny, a revíziu medzinárodných zmlúv, ktoré boli vtedy uzatvorené. Dotýkajú sa princípu nepremlčateľnosti vojnových zločinov. V tejto súvislosti bude vhodné citovať z nálezu Ústavného súdu Českej republiky: „To čo prichádza z minulosti, musí síce byť tvárou v tvár konfrontované s prítomnosťou a v princípe hodnotovo obstať, ale toto hodnotenie minulého nemôže však byť súdom prítomnosti nad minulosťou. Inými slovami hodnotový kódex minulosti nemôže byť postavený pred súd hodnotových kritérií prítomnosti. Tieto sú už doplnené o ďalšie skúsenosti, z ktorých čerpá a mnohé javy hodnotí už z časovým odstupom.“⁸⁾ V právnej oblasti sa z pravidla nastoľujú nielen otázky príčin a následkov historických udalostí, t. j. ich kauzálneho vzťahu, ale v zápase medzi fašizmom a nacizmom na strane jednej, a jeho odporcami na strane druhej sa v dobe vojny riešil problém lojality jednotlivca k poriadku demokratickému, alebo nedemokratickému. Obidva poriadky sa navzájom vylučovali. Čo bolo vlastizradou a bolo zakázané z hľadiska jedného právneho poriadku, bolo legitímne a požadované z hľadiska poriadku druhého. U československých občanov bez ohľadu na ich národnosť mala táto dilema voľby podobu vernosti, lojality voči československému štátu a z toho vyplývajúcich občianskych povinností.

Známy nemecký politik K. Biedenkopf vyjadril v jednej zo svojich prednášok (na Univerzite Karlovej v Prahe) aj iný prístup k dejinám a k budúcnosti : ...“ každý z nás, každý región, každá európska krajina má svoju historickú pravdu, svojich predkov a svojich mŕtvych. Každý touto pravdou zároveň popisuje svoju identitu a to o čom si myslí, že s tým môže žiť. Jeho pravda je zároveň základom jeho konania, politiky a očakávania, ktoré si uchováva voči svojim susedom a budúcnosti... Ak chceme nájsť spoločnú pravdu ako základ uzmierenia a trvalého dobrého susedského spoluzitia, musíme naše pravdy spojiť. Preto nesmieme pripustiť, aby prostredníctvom našich právd medzi nami došlo k novej konfrontácii – ku konfrontácii dielčích právd, určitých výrezov zo spoločne prežitej reality, ktoré sa nám zdajú byť únosné a zlúčiteľné s obrazom, ktorý sme si vytvorili o našej historickej identite, historických koreňoch a chápaní seba samého, na čom spočíva náš základný politický a spoločenský konsenzus. Ak chceme dospieť k spoločnému hodnoteniu, musíme našu interpretáciu pravdy rozšíriť o dimenziu pravdy druhého“. Inými slovami naše myslenie musíme doplniť o myslenie druhého.

⁸⁾ Václav Pavlíček : O české státnosti; Nakladatelství Karolínium 2002; strana 227. Pozri k tomu: Prof. Dr. Kurt Biedenkopf : Dimenze budoucnosti – Historická a nová Evropa in: Rozhovory o sousedství – Gespräche mit dem Nachbarn, UK, Praha 1997, strana 87 – 88, 103 – 104.

Rovnako známy a často citovaný nemecký filozof Karl Jaspers pri rozboře viny, jej druhov, obsahu a podmienok, za ktorých vzniká, ako aj jej následkov, dospel k záveru, že „kolektívna vina národa všeobecne či vôbec nemôže jestvovať“. Je presvedčený, že „môže jestvovať iba jediná forma zodpovednosti národa, a to kolektívna vina národa, o ktorej ako aj jej dôsledkoch rozhoduje víťaz. Tak napríklad politická vina síce znamená zodpovednosť všetkých občanov za dôsledky konania štátu, nie však kriminálnu a morálnu vinu každého jednotlivého občana, pokiaľ ide o zločiny spáchané menom štátu... O zločine môže rozhodovať sudca... O politickej zodpovednosti víťaz... Z politickej viny je nevyhnutné sa zodpovedať a dôsledkom je i nevyhnutná náprava a ďalej strata alebo obmedzenie politickej moci a politických práv. Ak je vina v súvislosti s udalosťami, ktoré boli rozhodnuté vojnou, môže byť pre porazených dôsledkom zničenie, deportácie, vyhľadanie. Alebo ak víťaz chce, môže dôsledky previesť na určitú formu práva a tým aj miery... Kolektívna vina národa alebo skupiny vnútri národov teda nemôže – s výnimkou politickej zodpovednosti – existovať: ani ako kriminálna, ani ako morálna, ani ako metafyzická vina... Politická zodpovednosť je odstupňovaná podľa účasti na režime, ktorý je teraz zásadne popretý a určený rozhodnutiami víťaza, ktorým sa musí podriaďiť každý, kto chcel za katastrofy zostať na živu, pretože taký je zmysel toho, že žije...“⁹⁾

Pokúsme sa záverom aplikovať tieto úvahy a realitu spred 70-tich rokov. V prípadoch, na ktoré sa dekrét vztáhovali, postih zasiahol nielen Nemcov a Maďarov. Sankcionovaní mali byť všetci, ktorí sa previnili proti československému štátu. Ak mohli osoby nemeckej a maďarskej národnosti preukázať napríklad splnenie pre zachovanie československého občianstva, postih sa nevztáhoval na nikoho z nich. Aj keď sa formulácie týchto podmienok v jednotlivých dekrétoch líšili, podľa uverejneného komentára sa predpokladalo, že smerodajná bude úprava v ústavnom dekréte o štátnom občianstve. Nejednalo sa teda o uplatnenie kolektívnej zodpovednosti voči niektorým osobám pre ich národnú príslušnosť, ale o zodpovednosť individuálnu, zisťovanú podľa kritérií ktoré boli obsiahnuté v dekrétoch. Na príslušníkov týchto národností bolo však prenesené dôkazné bremeno. V tejto súvislosti sa konštatovalo, že „republika nechce a nebude postihovať svojich lojálnych nemeckých a maďarských občanov a najmä nie tých, ktorí v dobách najťažších zachovali k nej vernosť... Tí Nemci a Maďari, ktorí budú súdení a odsúdení pre zločin proti republike a proti českému a slovenskému

⁹⁾ JASPERS, K.: Otázka viny. Praha 1969, 1990.

národu, budú zbavení československého občianstva a vypovedaní z republiky.”¹⁰⁾

Z celkového počtu 45-tich dekrétov z tohto obdobia tvorili jednu štvrtinu ústavné dekréty. Boli to dekréty, ktoré upravovali formu štátu, právny poriadok, retribúciu, majetkové práva, medzi ktoré patrili dekréty restitučné, konfiškačné, znárodňovacie a expatriačné. Ich uplatňovanie hodnotia viacerí maďarskí historici negatívne. Možno uviesť názor vyjadrený profesorom Dr. Lajosom Izsákom: „ Benešove dekréty vydané po roku 1945 a ich realizácia vystihujú právnu podstatu zločinu proti ľudskosti. Svojim duchom sú žiaľ, dodnes živé a pôsobia v negatívnom smere. Ich anulovanie nebolo iniciované ani predchádzajúcimi činiteľmi Československa, ani súčasnými predstaviteľmi jeho nástupníckych štátov. Maďarskému národu, resp. Maďarom na Slovensku sa nedostalo ospravedlnenia ani solídnej poklony. Čas morálneho zadost'učinenia pritom už dávno nastal. Oproti tomu sme slovami maďarského prezidenta „dostali ďalšiu facu“. Slovenský parlament totiž (s protihlasom maďarskej frakcie a jedným zdržaním sa hlasovania) znovu vyslovil nedotknuteľnosť Benešových dekrétov. Na začiatku 21-veho storočia a s členstvom v Európskej únii!”¹¹⁾

Na túto rozdielnosť nazerania snád' možno pripomenúť aktuálny názor novinára Timothy Garton Asha: „Do druhej svetovej vojny sa dejinné udalosti (revolúcie, vojny) vo všeobecnosti končili pri posudzovaní minulosti sloganom – Zabudnúť a odpustiť! Od druhej svetovej vojny ho však vymenil slogan – Pamätať a potrestať! Princíp zabúdania vystriedal princíp tribunálneho súdu. Ešte žijúce generácie sú tak svedkami dvoch kardinálnych zúčtovaní: s minulosťou druhej svetovej vojny a komunizmu”.¹²⁾

A už celkom na záver citát z čerstvo esejisticky napísanej štúdie bývalého československého veľvyslanca v Maďarsku Rudolfa Chmela „Pamäť nie sú dejiny“: ... „oslobodenie – okupácia, víťazi – obeť, častá téma pamäti i historiografie a ešte častejšie sa objavujúca v polemikách odborníkov i amatérov – politikov a sem-tam i radových občanov, je stále živá. Nielen v Estónsku, kde ju chceli riešiť premiestnením pamätníka. Maďari sú obeťou Trianonu už pomaly takmer storočie a stále si nárokujú

¹⁰⁾ Košický vládny program, kapitola VIII.

¹¹⁾ Pamäť národa, 2008, Prof. Jozef Beňa, Prof. Lajos Izsák. Slovensko-maďarské vzťahy. Číslo 2.

¹²⁾ Minulosť v nás, Časopis OS – Občianska spoločnosť, ročník 11, strana 33.

Viedenská arbitráž a súčasnosť

historickú satisfakciu (v dlhodobých prieskumoch len 1 %-to Maďarov považuje Trianon za správne riešenie). A koľké viny, obeť sa vynárajú z nedávnych historických zauzlení, z ktorých sa vzájomne presvedčajú, že sú obeťou tak isto Srbi ako Chorváti či Kosovci, Arabi i Izraelci, Arménci a Turci v Azerbajdžáne, katolíci i protestanci v Severnom Írsku. O Gruzíncoch, Abcházcoch, Osetíncoch a Rusoch nevraviac...¹³⁾

Naša prítomnosť a budúcnosť je preto bezprostredne podmienená povinnosťou hľadať to čo nás spája a nerozdeľuje. Je to v záujme všetkých zúčastnených štátov, národov, jednotlivcov.

¹³⁾ Minulosť v nás, Časopis OS – Občianska spoločnosť, ročník 11, st. 15.

